

ESCOLA A TEMPO INTEIRO

L'experiència de Portugal
en educació a temps complet

Sarai Samper

Índex

	Presentació	2		Impacte de l'Escola a Tempo Inteiro	50
	El sistema educatiu de Portugal	6		Línies de millora	59
	<i>Escola a Tempo Inteiro</i> a Portugal	13		Exemples	71
	Detonants de l'Escola a Tempo Inteiro	19		Glossari	82
	Funcionament de l'Escola a Tempo Inteiro	24		Documentació consultada	83

Autora: Sarai Samper Sierra (D-CAS, Col·lectiu d'Analistes Socials)
Coordinació: Elena Sintès
Cap de publicacions: Anna Sadurní
Edició: Esfera, SL
Disseny i maquetació: Mercè Montané

Primera edició: abril de 2022
ISBN: 978-84-124829-2-8

Amb el suport de:

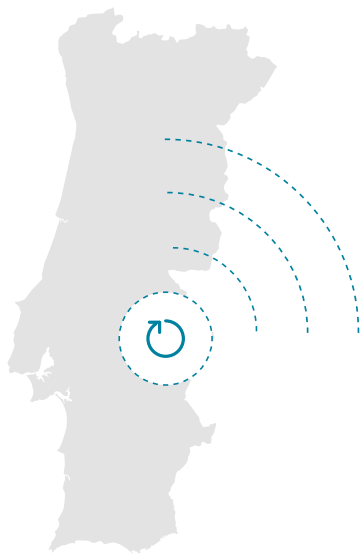

© Fundació Jaume Bofill, 2022
Provença, 324
08037 Barcelona
fbfill@fbfill.cat

www.educacio360.cat

Creiem que el coneixement s'ha de compartir. Per això fem servir una llicència Creative Commons **Reconeixement 4.0 Internacional (CC BY 4.0)**, llevat que en algun material indiquem el contrari. Us animem a copiar, redistribuir, remesclar o transformar i crear els continguts propis d'aquesta publicació, per a qualsevol finalitat, inclosa la comercial. Només us demanem que reconegueu l'autoria de la creació original.

Presentació

Portugal ha guanyat rellevància a escala internacional per una política educativa reeixida que de manera sostinguda ha aconseguit reduir l'abandó escolar i millorar els resultats educatius fins a situar-se en estàndards similars a la mitjana europea. A més, Portugal gaudeix d'una escola pública poc segregada i amb bona reputació social.

Una de les peces d'aquesta política ha estat la generalització de les escoles a temps complet, impulsades l'any 2005 arran d'una reforma educativa del Ministeri d'Educació i implementada mitjançant acords de col·laboració i finançament amb els Ajuntaments i les direccions escolars.

La reforma suposava l'ampliació de l'horari d'obertura de les escoles de primer cicle de Primària (dels 6 als 10 anys d'edat) fins a les 17:30 de la tarda, i una diversificació de les activitats educatives del projecte educatiu a través de les AEC (Atividades de Enriquecimento Curricular). L'objectiu de la reforma era principalment contribuir a reforçar la base d'aprenentatges de Primària, l'equitat en l'accés a activitats d'educació no formal i l'ajust entre els temps escolars i laborals de les famílies.

La reforma que va impulsar l'*Escola a Tempo Inteiro* suma ja més de 15 anys de recorregut. La reforma va aconseguir mantenir-se tot i la crisi de 2008 gràcies a un **pacte social i polític sòlid**, i actualment és un model d'escola consolidat que gaudeix d'una àmplia acceptació. Els debats actuals se situen en com millorar **la qualitat i la idiosincràsia pròpia de les activitats no curriculars** aportades per l'*Escola a Tempo Inteiro* i sobre la conveniència d'estendre aquest model escolar als cicles superiors de Primària (dels 10 anys en endavant).

Portugal ens aporta una experiència propera en molts sentits i plena d'aprenentatges, tant pel que fa als seus aspectes més reeixits com a les crítiques i les demandes de millora que també suscita el seu model. L'avaluació continuada que s'ha fet fins ara de la implementació de l'*Escola a Tempo Inteiro* permet aquesta **aproximació reflexiva i plural**, a més de donar una panoràmica de la situació al conjunt del territori.

El present estudi sobre l'*Escola a Tempo Inteiro* de Portugal sintetitza dues grans fonts d'informació:

Documentació existent, tot combinant:

- Informes anuals d'avaluació de la *Comissão Coordenadora de la Direção-Geral da Educação do Ministério da Educação e Ciência*.
- Avaluació externa realitzada a 2013 per la Universitat d'Évora.
- Marc legislatiu.
- Tesis i articles científics publicats per diferents experts universitaris (vegeu bibliografia).
- Dades estadístiques de la *Direção-Geral de Estatísticas da Educação e Ciência do Ministério da Educação e Ciência*.
- Material web escrit i audiovisual de diferents escoles i Ajuntaments de Portugal.

Entrevistes personals als següents informants clau:

- **Pedro Abrantes**
Investigador de la Universitat de Lisboa i subdirector de la Direção-Geral de Estatísticas da Educação e Ciência.
- **Carlos Pires**
President de la Escola Superior de Educação de Lisboa i autor de la tesi doctoral *A Escola a Tempo Inteiro – operacionalização de uma política para o 1.º Ciclo do ensino básico. Uma abordagem pela «análise das políticas públicas»* (2012).
- **Ana Gil Divisão**
Directora de la Divisão/Apoio Pedagógico e Inovação Educativa da Câmara Municipal de Cascais.
- **Pepe Méndez**
Assessor internacional en transformació educativa.
- **Antonio Correia Pinto**
Regidor d'educació da Câmara Municipal de Matosinhos.

Agraïm a les persones entrevistades les seves generoses aportacions a aquest estudi, compartint el seu coneixement i les seves valoracions sobre l'*Escola a Tempo Inteiro*.

Escola a Tempo Inteiro de Portugal

IDEES CLAU

Objectius

La política d'Escola a Temps Complet a Portugal té per objectiu:

- ✚ Facilitar a tots els infants l'accés a l'educació no formal.
- ✚ Millorar els resultats acadèmics i l'assoliment de competències per a la vida dels infants.
- ✚ Facilitar la conciliació familiar.

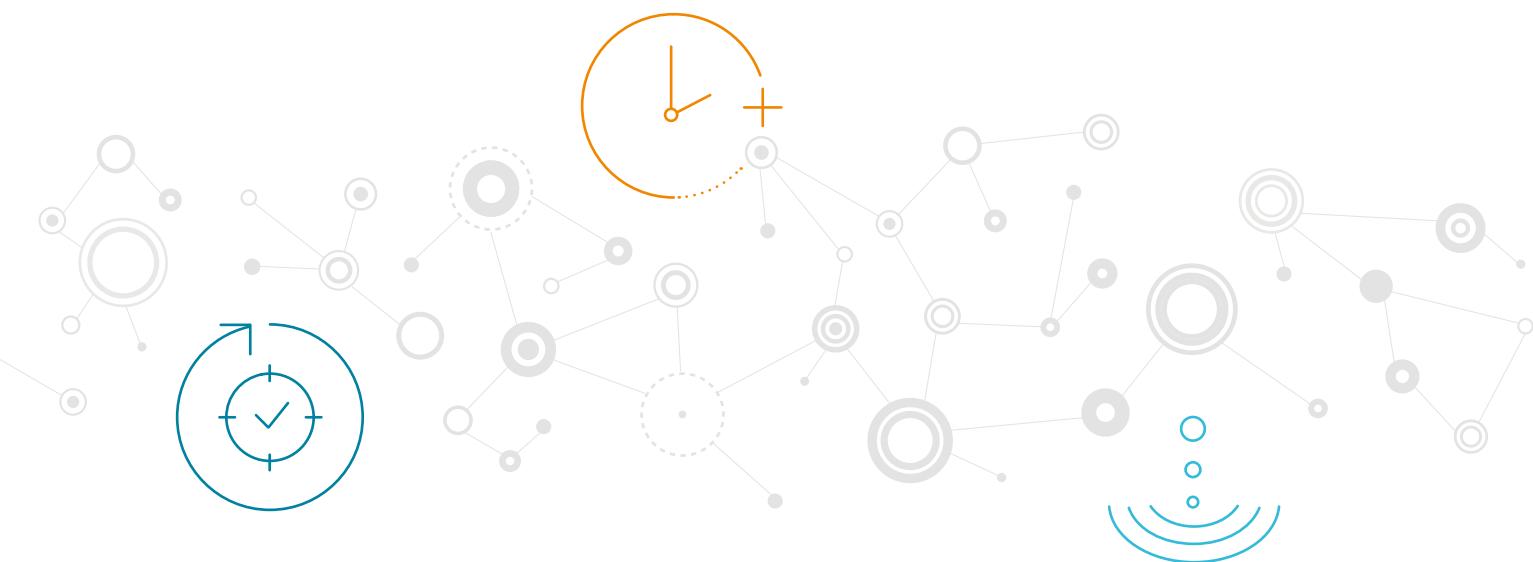
Prestació

La política d'Escola a Temps Complet garanteix que totes les escoles, en els cursos de 6 a 10 anys, ofereixin entre 3 i 5 hores (depenent del curs) d'Activitats d'Enriquiment Curricular addicionals al temps lectiu.

Contingut

Les Activitats d'Enriquiment Curricular desenvolupen competències esportives, artístiques, científicotècniques, de vinculació amb l'entorn, comunitàries i de civisme.

Les activitats prioritzen metodologies lúdiques, experiencials i autònomes per part de l'alumnat. En la mesura del possible, les activitats aprofiten espais i equipaments de l'entorn.

Lideratge

Els Ajuntaments tenen assignat per normativa el paper d'agent promotor del Programa d'Activitats d'Enriquiment Curricular de les escoles i reben finançament del Ministeri d'Educació per desenvolupar aquesta funció.

Els Ajuntaments poden subdelegar aquesta funció a altres agents, com associacions, direccions escolars o empreses. Tanmateix, es considera idoni que l'Ajuntament preservi aquesta funció per assegurar el caràcter territorial vinculat a l'entorn i a la comunitat de les activitats.

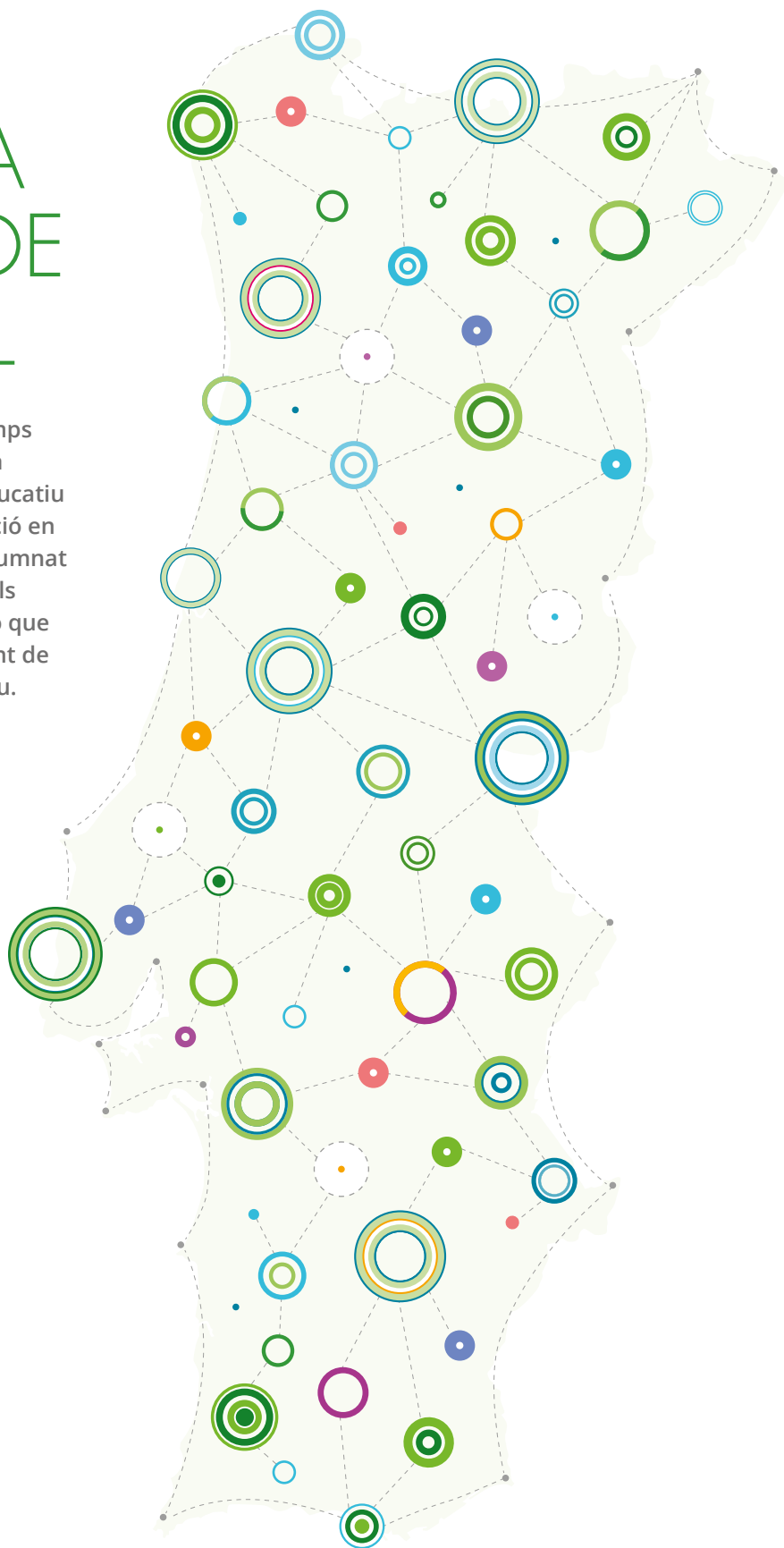
Accés

Les Activitats d'Enriquiment Curricular són gratuïtes per a totes les famílies. A més, el servei de menjador escolar té un preu majorment subvencionat i una tarifació social addicional. Més del 80% de l'alumnat participa en el menjador escolar i en les activitats de tarda.

EL SISTEMA EDUCATIU DE PORTUGAL

Comprendre el model d'Escola a Temps Complet portuguès requereix una contextualització prèvia del sistema educatiu general de Portugal: la seva organització en etapes educatives i la distribució de l'alumnat i dels centres educatius, així com els principals processos de transformació que s'han viscut en els darrers 20 anys, tant de tipus demogràfic com administratiu.

Etapas i cicles del sistema educatiu portuguès

El sistema educatiu de Portugal es divideix en les següents etapes i cicles:

EDUCACIÓ INFANTIL (*Educação Pré-escolar*)

Acull alumnes d'entre 3 i 6 anys durant tres cursos. És una etapa d'escolarització no obligatòria però atesa per poc més del 80 % dels infants, un 53 % en centres públics i un 47 % en centres privats (curs 2018-2019, DGEEC).

EDUCACIÓ PRIMÀRIA (*Ensino Básico*)

És una etapa d'escolarització obligatòria i comprèn nou cursos escolars, dels 6 als 15 anys d'edat. Es divideix en tres cicles:

- **1r cicle** (1.º CEB): dels 6 als 10 anys, consta de quatre cursos (1r, 2n, 3r i 4t). El temps lectiu obligatori d'aquesta etapa és de 25 hores setmanals els dos primers anys i de 27 hores els dos últims anys.
- **2n cicle** (2.º CEB): dels 10 als 12 anys, consta de dos cursos (5è i 6è). La càrrega lectiva d'aquesta etapa és de 25 hores setmanals.
- **3r cicle** (3.º CEB): dels 12 als 15 anys, consta de tres cursos (7è, 8è i 9è). La càrrega lectiva d'aquesta etapa és de 25 hores setmanals.

Hi ha diversos tipus d'escoles de Primària en funció dels nivells educatius que acull:

- Escola Básica do 1.º ciclo com Jardim de Infância (EB1/JI).
- Escola Básica do 1.º ciclo (EB1).
- Escola Básica do 2.º e 3.º ciclos (EB2/3).
- Escola Básica Integrada (EBI) (imparteix els tres cicles d'Educació Primària).
- Escola Básica Integrada com Jardim de Infância (EBI/JI).

EDUCACIÓ SECUNDÀRIA

L'Educació Secundària a Portugal és una etapa educativa obligatòria que va dels 15 als 18 anys i té una durada de 3 anys (10è, 11è i 12è curs).

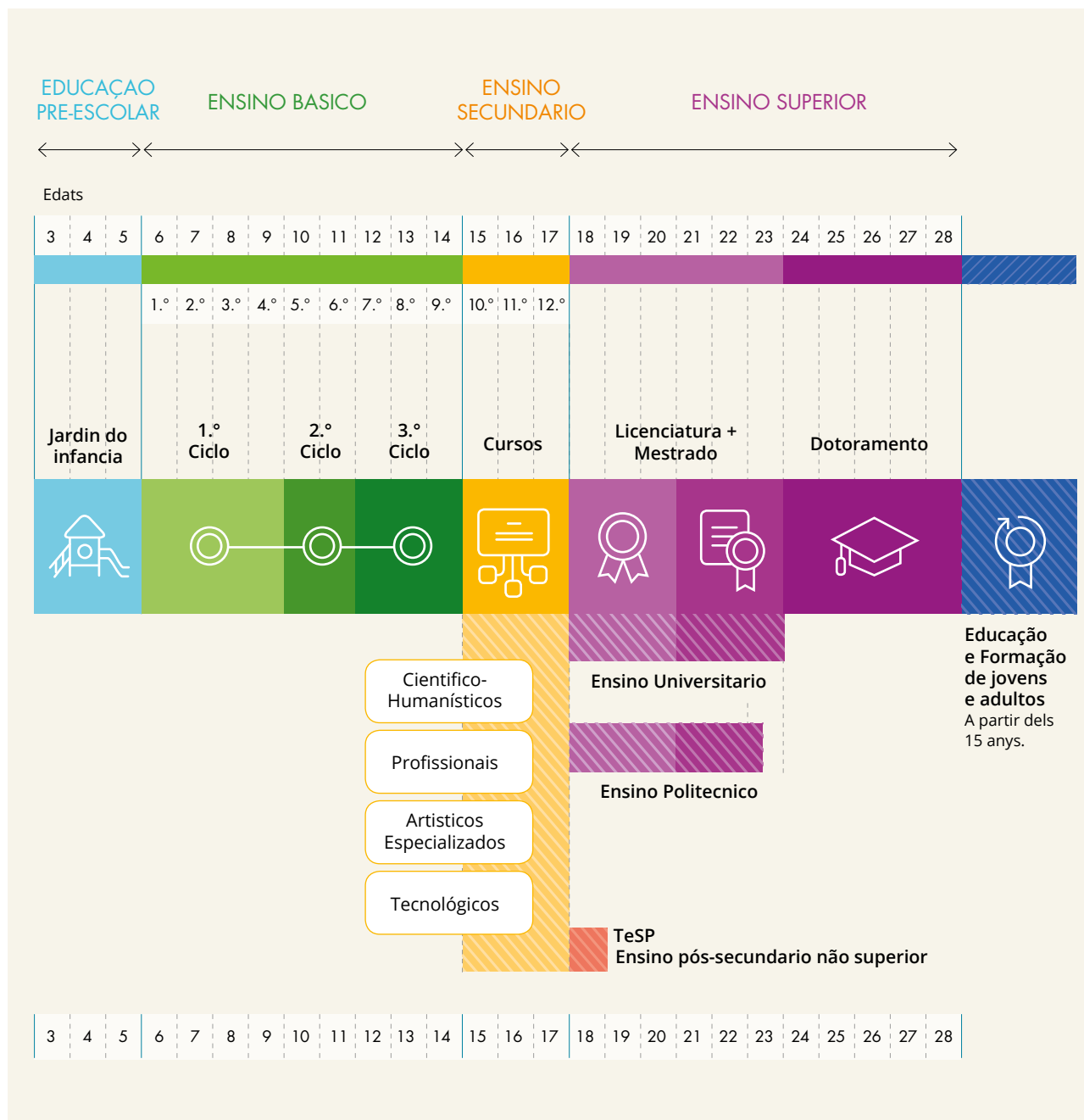

EDUCACIÓ POSTOBLIGATÒRIA

Posteriorment a l'Educació Secundària, l'alumnat va a la universitat o als instituts politècnics, on poden accedir a la formació postobligatòria superior o professional respectivament.

Organització del sistema educatiu portuguès

Font: Nuno Silva Fraga, *Organização do Sistema Educativo Português*, 2010.

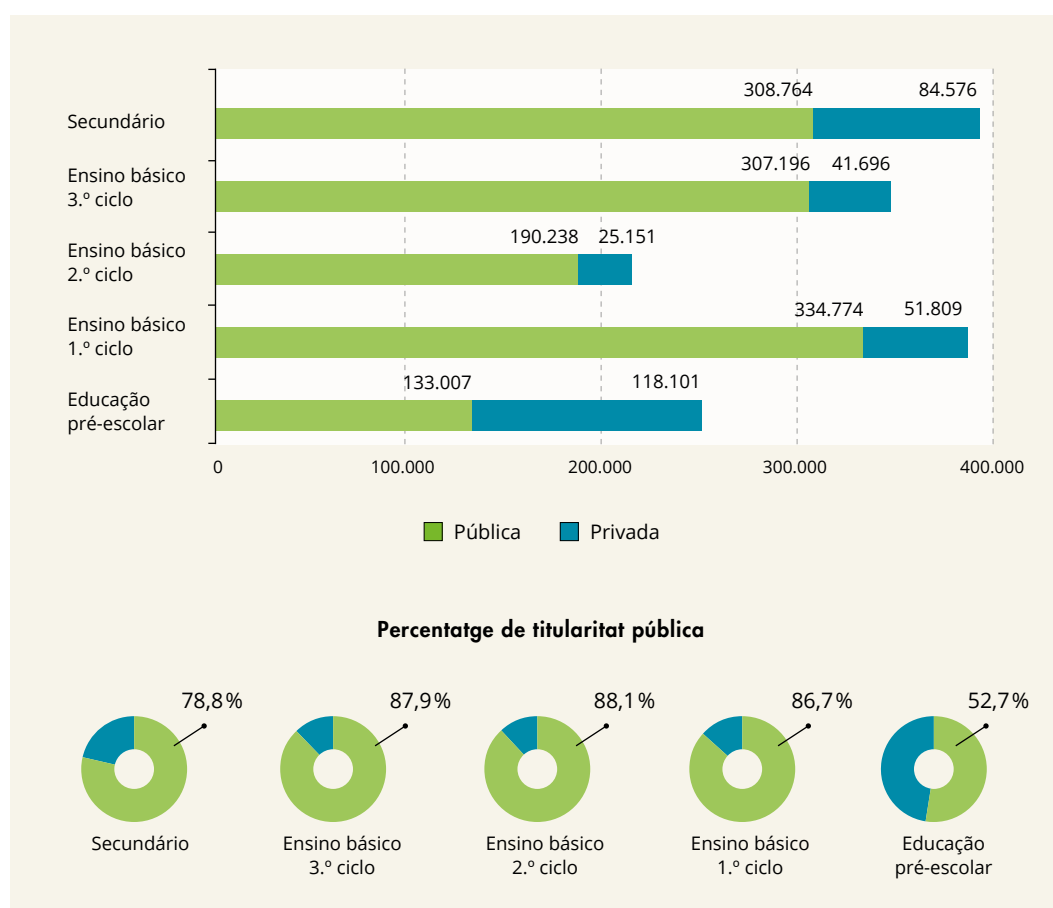

Escola pública i privada

Excepte a l'Educació Infantil, la xarxa d'escoles de Portugal és principalment pública: durant la Primària, el 88 % de l'alumnat està inscrit en un centre públic (78 % a Secundària). La xarxa privada d'escoles és molt minoritària i exigeix un pagament elevat per part de les famílies, ja que la majoria no són concertades per l'Estat.

Les famílies poden inscriure els fills i les filles en qualsevol escola, però l'assignació de centre públic prioritza la residència al territori d'influència (zona pedagògica) definit per a cada escola.

Matriculació d'alumnes per nivell educatiu i titularitat, curs 2019-2020

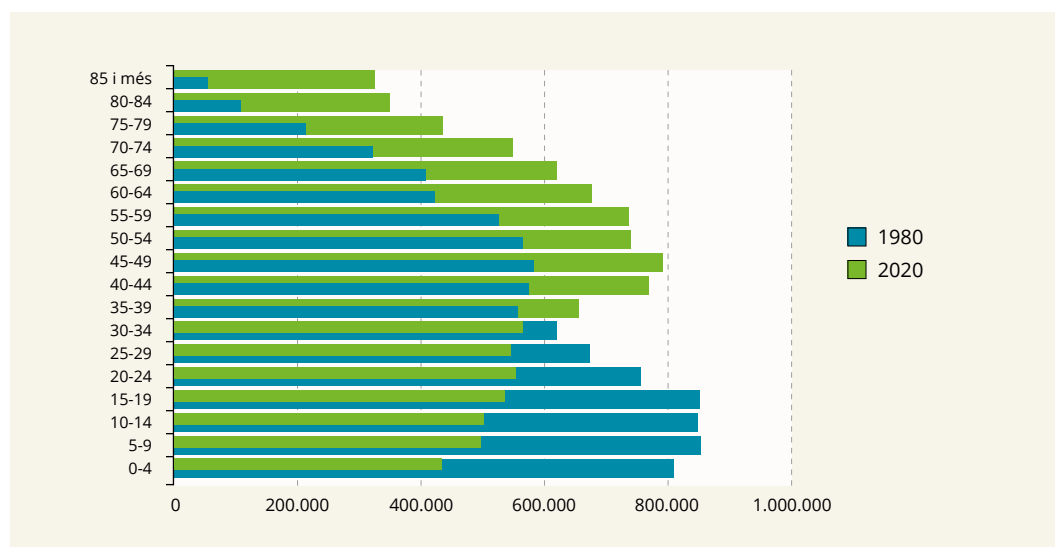
Font: Estatísticas da Educação 2019-2020. Ministério da Educação, Direção-Geral de Estatísticas da Educação e Ciência (DGEEC).

Evolució de l'alumnat

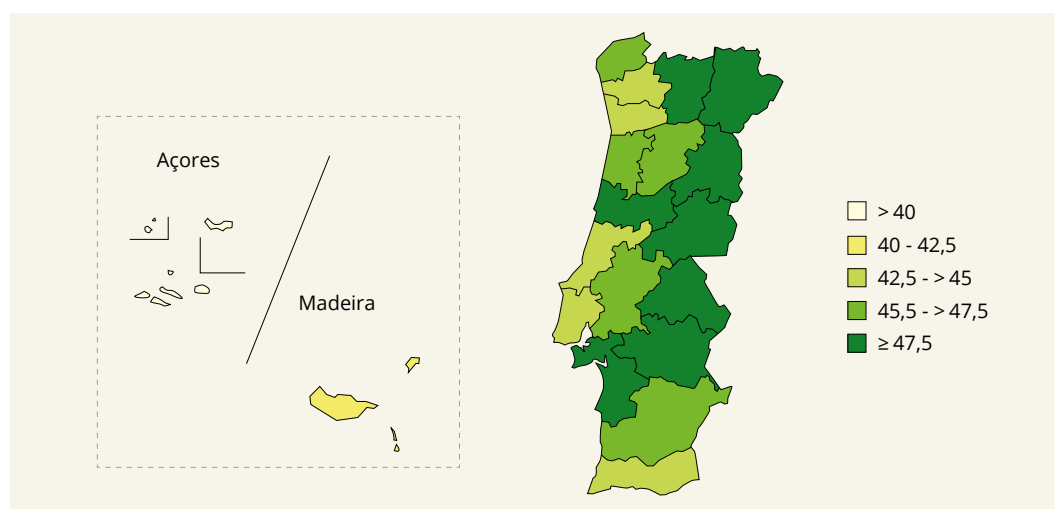
Com la resta de societats d'Europa Occidental, Portugal està immersa, des dels anys vuitanta, en un **procés d'envelliment demogràfic accentuat** que porta a una disminució progressiva de l'alumnat. L'edat mitjana de la població portuguesa se situa en els 46,2 anys (estimat l'any 2020), una de les mitjanes més elevades de la Unió Europea.

Estructura d'edats, 1980-2020

Font: INE, PORDATA.

Mitjana d'edat de la població per regions, 2018

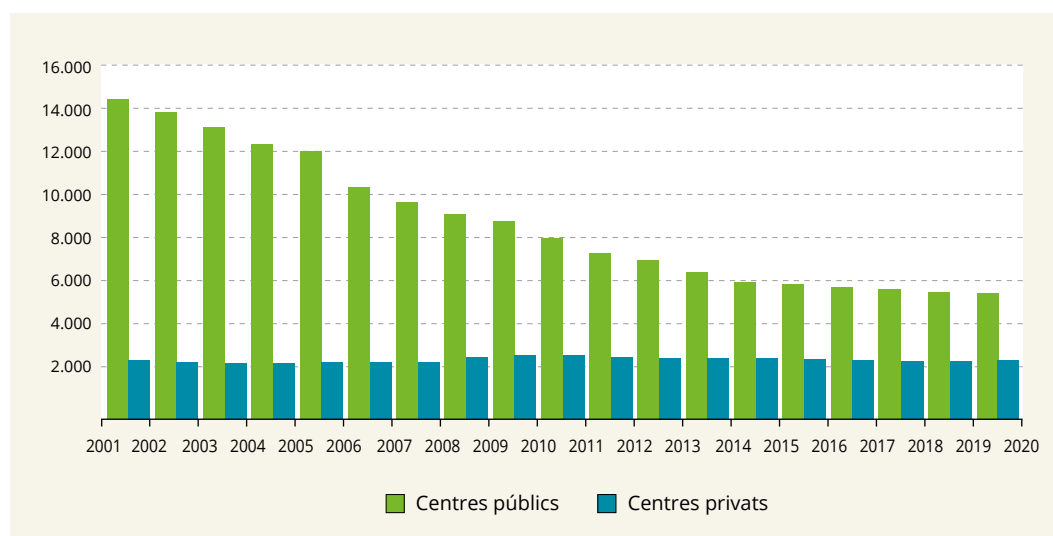
Font: Eurostat. →

Evolució de les escoles

La disminució demogràfica de l'alumnat ha tingut en el sistema educatiu portuguès un gran impacte, que s'ha traduït en la reducció del nombre d'escoles a pràcticament la meitat. En el procés de **racionalització de la xarxa d'escoles**, s'han tancat les que tenien una matrícula inferior a deu alumnes i s'ha concentrat l'alumnat en escoles més grans i més ben equipades, en les quals s'ha concentrat la inversió pública i s'han reforçat l'equip de direcció i l'autonomia de centre.

Evolució del nombre de centres d'Educació Infantil, Primària i Secundària obligatòria per titularitat, 2001-2020

Font: Ministério da Educação, Direção-Geral de Estatísticas da Educação e Ciência (DGEEC).

Agrupament d'escoles (AE)

Juntament amb la disminució del nombre d'escoles, s'ha produït a Portugal, durant els anys noranta i durant principis del 2000, un **important procés d'agrupament d'escoles (AE)**, mitjançant el qual s'han creat «clústers escolars» entre centres amb proximitat geogràfica que agrupen diferents nivells educatius.

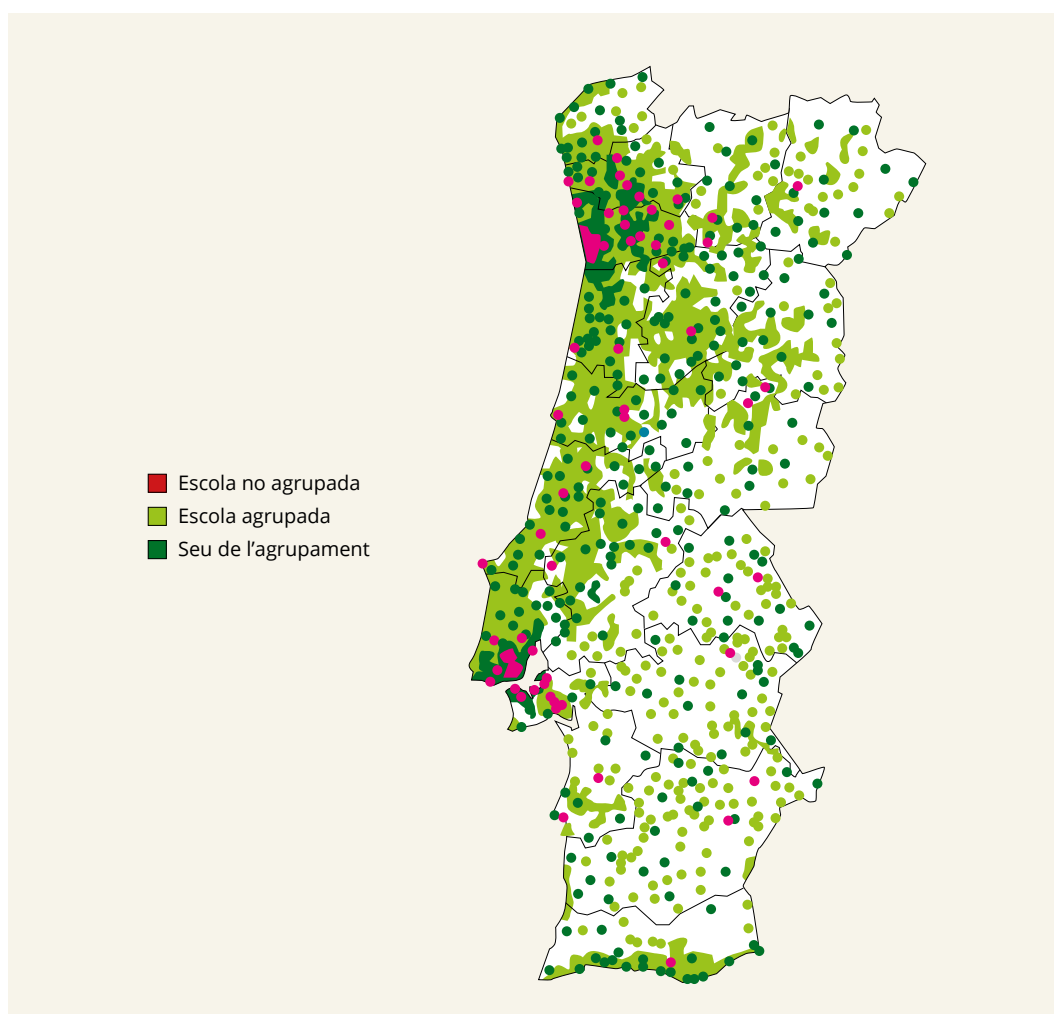
L'objectiu dels agrupaments escolars és possibilitar itineraris educatius més articulats al llarg de l'escolarització de l'alumnat (des de Preescolar fins a Secundària, dels 3 als 18 anys), compartir recursos i projectes educatius i nodrir un treball en xarxa entre escoles que trenqui amb l'aïllament que havia caracteritzat el funcionament de moltes escoles en el passat. Cada agrupament disposa d'un únic òrgan de direcció, que s'ha vist reforçat per l'adquisició d'una autonomia de centre i unes competències creixents.

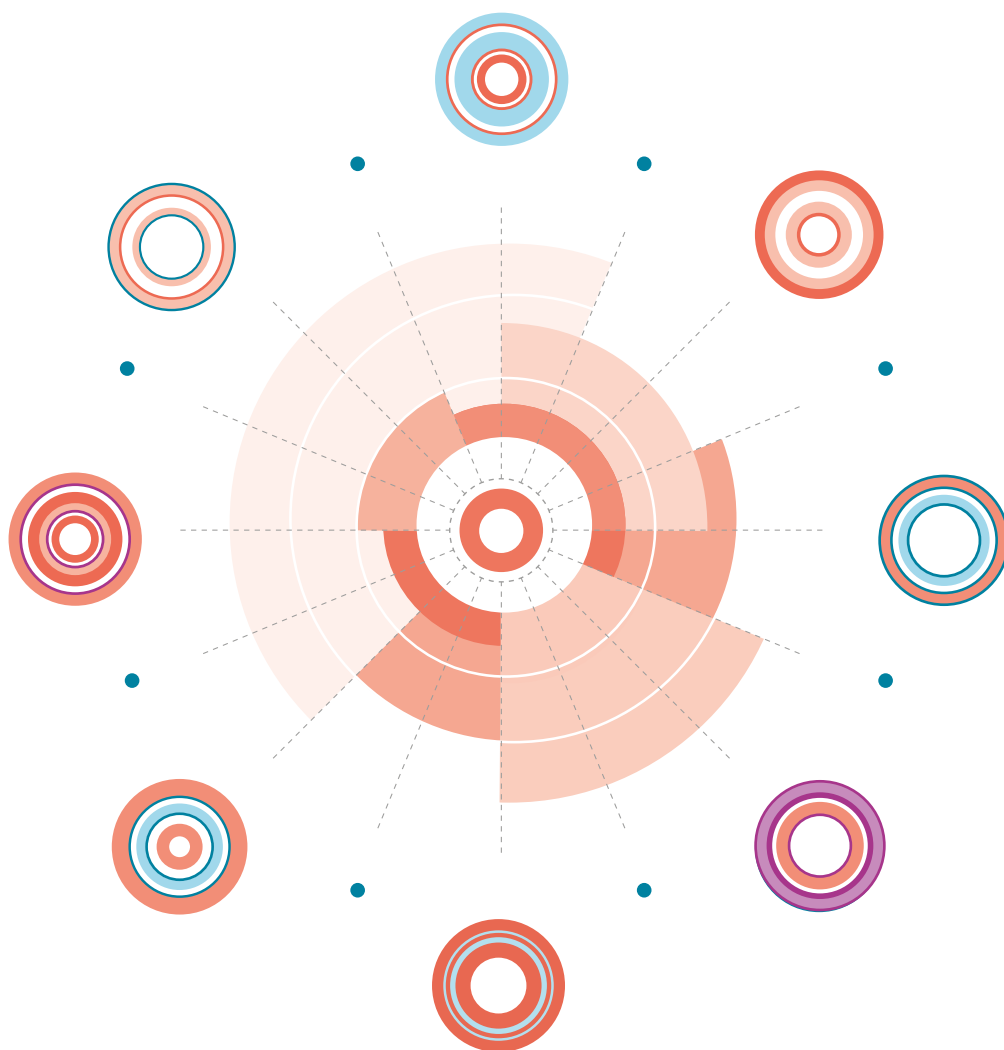
Els AE consten d'un equip directiu, subdireccions per cicles, un claustre o equip pedagògic, un consell general i una assemblea. Cada escola de l'agrupament té un referent coordinador que fa d'enllaç amb els òrgans de direcció que es troben a l'escola que fa de seu principal. Les agrupacions es formen generalment per proximitat territorial i per afinitat amb el projecte pedagògic.

Actualment, els AE són una unitat organitzativa bàsica del sistema escolar portuguès, dotada d'òrgans propis de gestió i administració. Hi ha a Portugal un total aproximat de 6.161 escoles públiques i 713 agrupaments escolars. Un agrupament pot sumar milers d'alumnes. Només 98 escoles públiques es mantenen no agrupades (dades de l'any 2014, Assessoria Técnica e Científica do CNE, 2017).

Xarxa escolar pública, 2014

Font: CNE, 2017.

Escola a Tempo Inteiro A PORTUGAL

L'Escola a Tempo Inteiro de Portugal és un model d'escola pública que se circumscriu a 1.º CEB i es caracteritza pel fet de tenir un horari ampliat, ja que al temps lectiu suma temps d'activitats d'enriquiment curricular (les AEC). El Programa AEC i l'Escola a Tempo Inteiro s'utilitzen en el llenguatge habitual com a sinònims.

Horaris a 1.º CEB

Actualment, les escoles de 1.º Ciclo Ensino Básico (primer cicle d'Educació Primària Bàsica, dels 6 als 10 anys) tenen un horari d'obertura des de les 9 h fins a les 17:30 h. A l'activitat lectiva se sumen activitats no lectives, gratuïtes i d'assistència opcional per a l'alumnat i les famílies, però d'oferta obligatòria per part de les escoles (les anomenades AEC, Atividades Enriquecimento Curricular). Hi ha una pausa prevista per dinar d'una hora i mitja, generalment entre les 12:30 i les 14 h, amb petites variacions entre escoles.

El 1r i el 2n curs de 1.º CEB tenen una càrrega lectiva setmanal de 25 hores (22,5 hores més 2,5 d'esbarjos). El 3r i el 4t curs, les hores lectives setmanals són de 27 hores (25 més 2 hores d'anglès, que van començar a ser curriculars en el curs 2016-2017).

El currículum lectiu estableix un mínim d'hores per a cada matèria bàsica. Addicionalment, s'incorpora temps lectiu complementari per reforçar les matèries o els elements del projecte educatiu que es consideri, fins a arribar al màxim establert.

○ Al temps lectiu de 1.º CEB se sumen 5 hores setmanals d'Atividades de Enriquecimento Curricular (AEC) el 1r i 2n anys, i 3 hores setmanals el 3r i 4t anys.

Aquestes hores es poden arribar a ampliar fins a 7 i 5,5 hores respectivament, prèvia notificació i consentiment del Ministeri d'Educació. Tanmateix, són molt poques les escoles que apliquen aquesta ampliació.

El marc horari que acabem de definir es va començar a introduir l'any 2005, quan el Ministeri d'Educació de Portugal va aprovar una ordre que ampliava l'horari d'obertura de les escoles, que fins aquell moment incloïa només horari lectiu i finalitzava com a màxim a les 15:30. (Algunes escoles feien horaris intensius en dos modalitats de torn, un de matí i un altre de tarda.)

Amb la nova legislació, totes les escoles públiques de 1.º CEB havien d'oferir una oferta extralectiva addicional fins a les 17:30 h. Aquesta reforma del marc horari va donar lloc al que s'entén com a *Escola a Tempo Inteiro* a Portugal.

El temps lectiu i les AEC sumen un total d'unes 30 hores setmanals d'atenció escolar, amb la distribució de continguts que veiem tot seguit en la taula.

Càrrega horària setmanal a 1.º CEB, 2017

Components del currículum	1r any	2n any	3r any	4t any
Português	Mínim 7 h	Mínim 7 h	Mínim 7 h	Mínim 7 h
Matemática	Mínim 7 h	Mínim 7 h	Mínim 7 h	Mínim 7 h
Estudo do Meio	Mínim 3 h	Mínim 3 h	Mínim 3 h	Mínim 3 h
Expressões Artísticas e Físico-motoras	Mínim 3 h	Mínim 3 h	Mínim 3 h	Mínim 3 h
Apoio ao Estudo ¹	Mínim 1,5 h	Mínim 1,5 h	Mínim 1,5 h	Mínim 1,5 h
Oferta complementar ²	1 h	1 h	1 h	1 h
Inglês ³	—	—	Mínim 2 h	Mínim 2 h
Hores a fer	22,5 h-25 h	22,5 h-25 h	24,5 h-27 h	24,5 h-27 h
Actividades de Enriquecimiento Curricular ⁴	5 h-7,5 h	5 h-7,5 h	3 h-5,5 h	3 h-5,5 h
Educação Moral e Religiosa (frequência facultativa) ⁵	1 h	1 h	1 h	1 h
Total	30 h	30 h	30 h	30 h

¹ Suport als estudiants en la creació de mètodes d'estudi i de treball, amb l'objectiu principal de reforçar el suport en les matèries de Portuguès i Matemàtiques.

² Activitats a desenvolupar en articulació, integrant accions que promoguin, de manera transversal, l'educació per a la ciutadania i components que treballen amb les tecnologies de la informació i la comunicació. L'Oferta Complementària pot proporcionar la iniciació de la llengua anglesa als 1r, 2n i 4t anys, amb èmfasi en l'expressió oral, d'acord amb els recursos disponibles de l'UO.

³ Aquesta assignatura només entra a formar part del pla d'estudis del 4t any d'escolarització a partir del curs 2016-2017.

⁴ Activitats facultatives, en els termes de l'article 14. En el cas que aquestes activitats siguin ofertes per una entitat fora de l'escola, o que no tenen contractació, cal confirmar-ho explícitament al MEC perquè la seva durada sigui superior a les 3 hores en edats de 3 i 4 anys (1r i 2n anys d'escolaritat). La durada diària i setmanal de l'Activitat d'Enriquiment Curricular està fixada pel Consell General i amb l'opinió del Consell Pedagògic.

⁵ Assignatura d'assistència optativa. En el cas que les tutories optin per aquesta disciplina, es podrà reduir en una hora setmanal les Activitats d'Enriquiment Curricular.

Font: CNE, 2017:55.

Les AEC

Les AEC (Atividades de Enriquecimento Curricular) són l'oferta educativa extracurricular que s'integra en el projecte educatiu d'escola durant els primers quatre anys d'Educació Primària (1.º CEB) a partir de la reforma horària mencionada.

L'assistència a les AEC és opcional per a les famílies, però les escoles han d'oferir-les obligatòriament. Les AEC són gratuïtes per a les famílies, la qual cosa és un dels principals trets identificadors de l'Escola a Temps Complet de Portugal.

La natura de les activitats es defineix com a eminentment lúdica, educativa i cultural, i es diferencien així de les activitats lectives.

Les AEC tenen com a missió principal:

- Enriquir el currículum escolar amb activitats esportives, artístiques, científiques i tecnològiques que contribueixin a una millor educació integral. Inicialment, les AEC contemplaven obligatòriament l'anglès, fins que es va introduir aquesta matèria en el currículum lectiu del 3r i el 4t curs, i un temps de suport a l'estudi, que en la pràctica de moltes escoles també ha quedat integrat en el temps lectiu.
- Facilitar la conciliació laboral de les famílies.
- Crear una més gran igualtat d'oportunitats educatives en el temps de tarda entre els infants.

Adhesió a les AEC

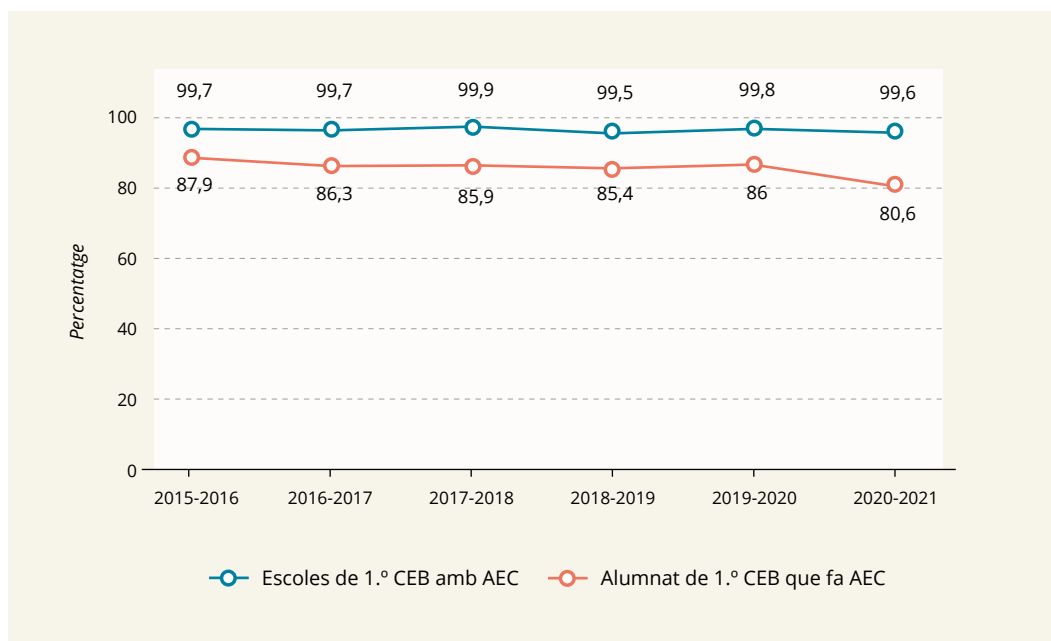
L'any lectiu 2020-2021, el 99,6% de les escoles on es cursa 1.º CEB ofereixen Activitats d'Enriquiment Curricular (AEC). No hi ha desigualtats rellevants entre regions, ja que en totes el percentatge d'escoles amb AEC supera el 99%.

El percentatge d'alumnes inscrits a activitats AEC va ser del 86% en el curs 2019-2020, similar en tots els darreres anys, demostrant un grau d'acceptació molt elevat d'aquestes activitats per part de les famílies. **El curs 2020-2021 s'ha enregistrat, en canvi, una davallada de quasi sis punts** (situant-se la pràctica d'AEC per part de l'alumnat en el 80,6%). Aquesta davallada és atribuïble fonamentalment a l'efecte de la pandèmia per Covid-19 (confinaments, intermitència de les activitats, precaucions de les famílies...).

Hi ha un cert patró diferencial en l'adhesió de l'alumnat a les AEC segons les regions, de manera que les regions del nord presenten taxes més elevades que les regions del sud. La regió d'Algarve és la que presenta taxes més baixes d'adhesió (72,4%).

AEC a les escoles públiques de 1.º CEB, 2015-2021

Font: DGEEC, Direção-Geral de Estatísticas da Educação e Ciência.

Les AAAF i el CAF

La mateixa reforma legislativa que introdueix les AEC i el concepte d'Escola a Temps Complet a Portugal preveu dos tipus més d'activitats que complementen els temps educatius:

- **Atividades de Animação e de Apoio à Família (AAAF).** A l'Educació Preescolar (de 3 a 5 anys) es preveu una oferta addicional d'activitats d'animació i suport a les famílies, destinades a allargar l'horari d'Educació Infantil fins a les 17:30 h. L'aplicació del temps d'AAAF requereix que hi hagi un nombre mínim d'infants inscrits i un copagament per part de les famílies, segons un sistema de tarifació social.
- **Componente de Apoio à Família (CAF).** A Infantil i Primària —és a dir, dels 3 als 10 anys— es preveu oferir temps de guarda i custòdia dels infants durant els períodes no lectius i durant una franja de temps anterior i posterior a l'obertura de l'escola, sempre que hi hagi prou demanda per part de les famílies i amb un copagament. El servei és organitzat pels Ajuntaments i no implica generalment la direcció escolar. Durant el curs 2020-2021, un 44,5% de les escoles públiques de 1.º CEB ofereixen servei CAF i un 20% de l'alumnat en fa ús.

Per tant, les AAAF i el CAF són dos complements de temps i activitat educativa que impulsa i subvenciona l'administració pública portuguesa i que són entesos també com a elements de l'Escola a Temps Complet, si bé la seva realització està subjecta a la iniciativa i la demanda existent en cada territori, requereix un copagament de les famílies i no implica pràcticament les direccions escolars.

En aquest document aprofundirem fonamentalment en l'Educació Primària (1.º CEB) i les AEC, ja que són les que han assolit més rellevància educativa i social i les que s'associen comunament al concepte d'Escola a Temps Complet.

Temps escolar i AEC a 2.º i 3.º CEB i a Secundària

Els horaris del 2.º i el 3.º CEB i l'Ensino Secundàrio (dels 10 als 15 anys d'edat i dels 15 als 18 anys, respectivament) s'organitzen en torns intensius de matí o de tarda (en funció del grup i l'escola, és a dir, alguns grups van de matí i d'altres de tarda).

En aquestes segona i tercera etapa de Primària, els torns de matí transcorren aproximadament de 8:30 a 13:15 h i els torns de tarda de 13:30 a 18:15 (amb petites variacions segons les escoles). Les hores lectives setmanals establertes per al segon cicle és de 22,5 mínim (més 3,7 opcionals de suport a l'estudi, en total 26,2 hores setmanals) i entre 24,75 i 25,5 hores en el tercer cicle.

L'Educació Secundària Obligatoria (de 15 a 18 anys) té una càrrega lectiva variable en funció de la branca escollida, la modalitat d'aprenentatge i el curs, podent oscil·lar entre les 25 i les 33 hores setmanals aproximadament.

Actualment s'està debatent estendre el model d'Escola a Temps Complet i les activitats AEC al segon cicle de Primària (de 10 a 12 anys).

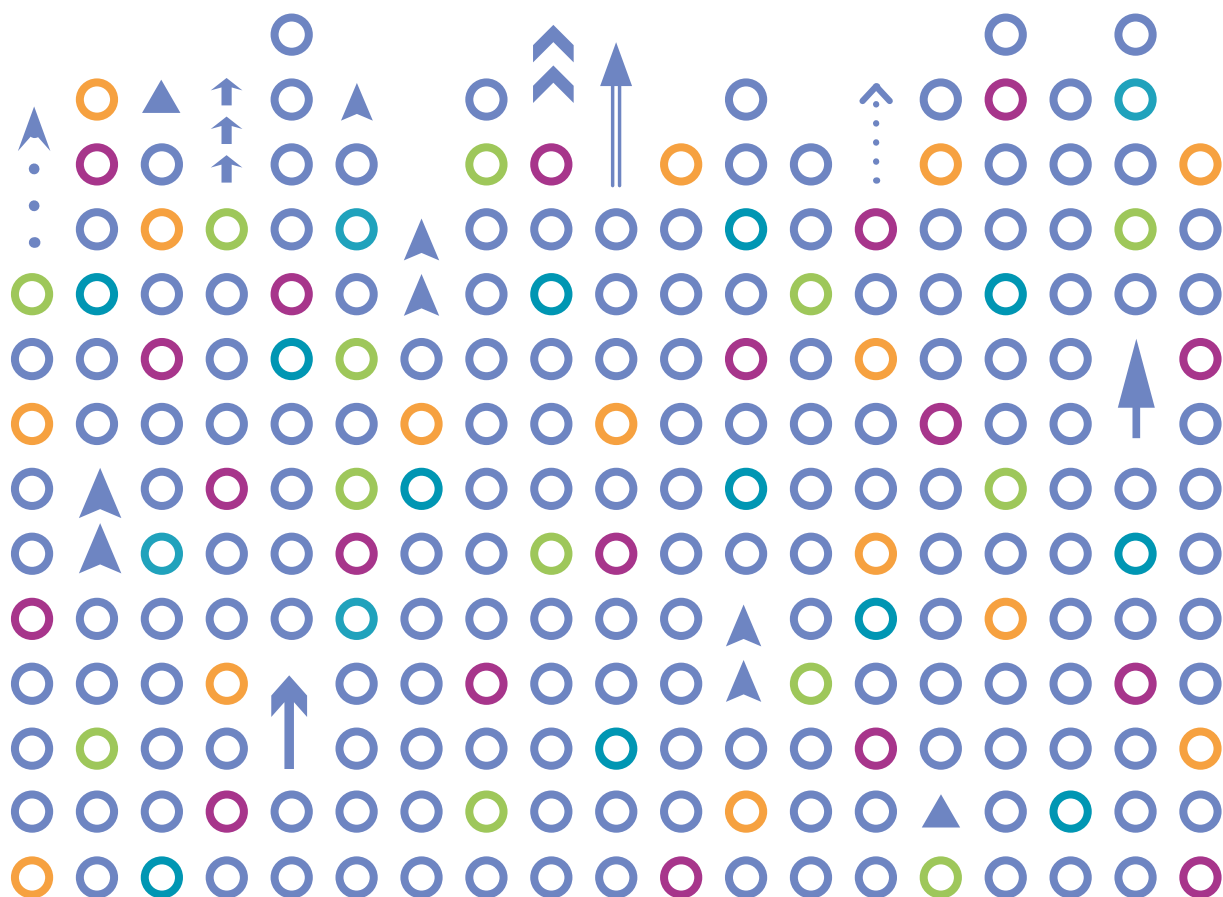
S'ha fet durant l'any 2019 un estudi per veure les condicions i les adaptacions que requeria el model existent, ja que l'estructura curricular i els horaris de partida són diferents que a 1.º CEB. Des de 2020 i durant tot el 2021 s'ha posat en pràctica una prova pilot d'educació a temps complet a segon cicle de Primària en deu municipis. Els resultats d'aquesta prova pilot serviran per acabar de definir les orientacions d'una política d'educació a temps complet que abasti un rang més ampli d'edats.

DETONANTS

de l'Escola a Tempo Inteiro

Quines raons motivaren el Govern de Portugal a impulsar l'Escola a Temps Complet?

En destaquen les següents: dificultats de conciliació familiar; desigualtats en l'educació no formal i la qualitat del temps lliure; disminució de la població escolar i concentració en escoles més ben equipades; descentralització de la política educativa, i europeïtzació i qualitat educativa.

Dificultats de conciliació familiar

- Donar resposta a les dificultats de conciliació familiar ha estat una de les raons explícites més importants a l'hora d'impulsar l'Escola a Temps Complet, a l'igual que en altres països europeus on s'ha impulsat aquest model d'escola.

Hi havia una evidència segons la qual, d'una banda, els horaris escolars no s'adaptaven a les jornades laborals de les famílies i això tenia efectes no desitjats, com la desatenció d'infants a les tardes, especialment a les capes socials més vulnerables; i de l'altra, dificultats de conciliació a les famílies que sovint es resolien sobrecarregant els avis, reduint les oportunitats laborals de les mares o fins i tot optant per escoles privades que disposaven d'oferta educativa complementària a les tardes.

Desigualtats en l'educació no formal i la qualitat del temps de lleure

Es constata que s'estava creant un mercat privat d'activitats educatives no formals de tarda, al qual accedia el 2005, aproximadament, un 25% dels infants. Les desigualtats socials i territorials d'accés a aquestes oportunitats de tarda eren evidents i tenien repercussions en les oportunitats de vida a llarg termini.

L'aprenentatge de l'anglès i el suport en els deures escolars eren dos àmbits on es feien particularment evidents aquestes desigualtats, i propiciaven un mercat creixent d'acadèmies d'idiomes i de repàs a les quals accedia només una part de l'alumnat.

- Es considera que l'escola no pot romandre aliena a aquesta situació i que ha d'involucrar-se a fer possible una major igualtat d'oportunitats en l'educació no formal i en l'aprofitament educatiu del temps de tarda.

Disminució de la població escolar i concentració en escoles més ben equipades

Portugal és un dels països europeus amb una població més envellida i una natalitat més baixa. Davant d'aquesta realitat demogràfica, i juntament amb la voluntat de modernitzar l'educació, es va iniciar un procés de gran transcendència de tancament de petites escoles.

En aproximadament 15 anys, el total d'escoles a Portugal es va reduir a la meitat i la inversió estatal en matèria de manteniment i millora dels edificis escolars s'ha concentrat en els més grans, els que admetien més opcions a l'hora d'oferir serveis ampliat (poliesportiu, biblioteca, menjador, AEC...), renunciant a mantenir les escoles petites disperses al territori, amb poques perspectives de viabilitat demogràfica.

La introducció de les AEC i la reforma horària de les escoles acompanya aquesta política de concentració de l'alumnat en edificis més grans i moderns i amb més serveis educatius, compensant en certa mesura la pèrdua de proximitat de les escoles i la major necessitat de desplaçaments escolars.

Descentralització de la política educativa

La política educativa de Portugal ha estat tradicionalment centralista; el rol dels governs locals era reduït. La reforma de 2005 va iniciar en canvi un procés de descentralització de la política educativa, estimulants la implicació activa dels Ajuntaments i de les direccions escolars en l'organització d'Activitats d'Enriquiment Curricular (AEC).

El Ministeri d'Educació estableix l'obligatorietat de crear aquesta oferta i traspassa recursos econòmics en funció del volum d'alumnat als Ajuntaments per impulsar i organitzar AEC, conjuntament amb les direccions escolars.

Entre els arguments que justifiquen la descentralització educativa destaquen aquests (Bocchio, 2016):

- Aproximació entre el lloc de presa de decisions i el lloc d'aplicació.
- Consideració d'especificitats locals.
- Promoció de la participació ciutadana destinatària de les polítiques educatives.
- Reducció de la burocràcia estatal.
- Promoció de la innovació pedagògica.

Europeïtzació i qualitat educativa

Dins d'una política educativa de modernització i europeïtzació de l'educació, Portugal va voler adequar l'educació al marc de competències europees, començant per impulsar l'aprenentatge de l'anglès des de l'Educació Primària. És així com el Programa AEC va ser a l'inici un programa d'aprenentatge de l'anglès gratuït i fora del temps lectiu a 3r i 4t de 1.º CEB, si bé després es va ampliar a altres activitats que també podien enriquir el currículum, i l'anglès va acabar inclòs en el temps lectiu.

Adicionalment, els resultats de Portugal a PISA 2000 situaven el país clarament per sota de la mitjana de l'OCDE. Aquests resultats van legitimar la idea que calia reforçar la qualitat educativa, especialment a Primària com a base de tota la trajectòria educativa, i específicament en competències com matemàtiques, llengua i ciències durant el temps lectiu.

La millora de les competències bàsiques porta a determinar un mínim ampliat d'hores lectives setmanals de dedicació a cada una, iniciant un moviment conegut amb el nom de *back to basics* en l'Educació Primària.

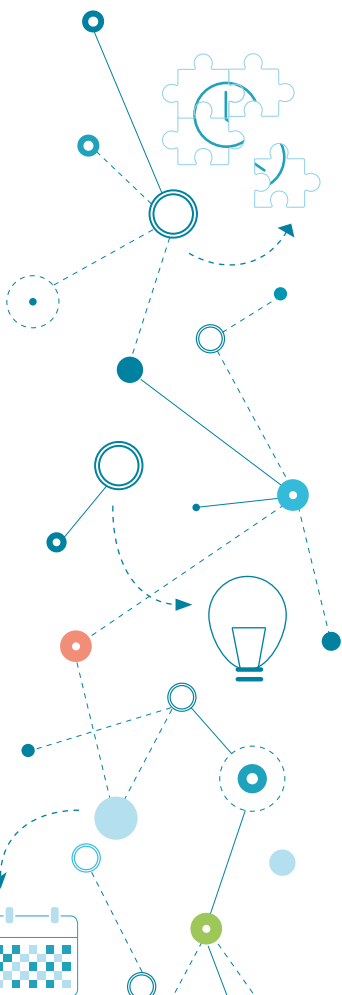
Tanmateix, aquest reforç de matèries troncales durant l'horari lectiu desplaçava en certa mesura el temps destinat a altres activitats, com les artístiques i esportives. Les AEC, de forma tàcita, compensaven aquest enfocament més intens del temps lectiu en matèries troncales, ja que obrien un temps de tarda que es podia destinar a aquestes activitats.

Si bé les AEC mai no es van plantejar com una substitució de l'educació física i artística en el temps lectiu (i, de fet, encara es reserva un temps lectiu a aquests activitats), sí que van possibilitar aquest enfocament més intens en les competències lectives considerades nuclears, alhora que donaven solució a la demanda d'extensió horària que feien les famílies i milloraven l'equitat educativa durant el temps de tarda.

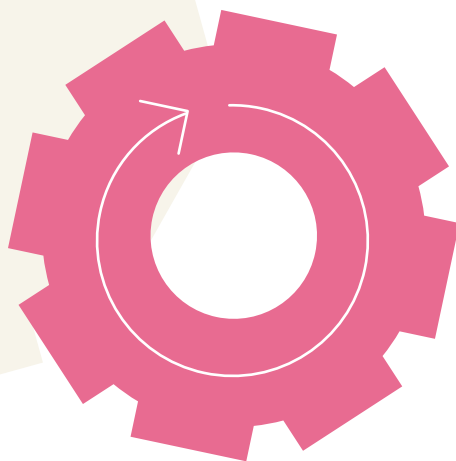
Detonants de l'Escola a Tempo Inteiro a Portugal

FUNCIONAMENT de l'Escola a Tempo Inteiro

Exposarem el funcionament de l'Escola a Temps Complet a partir de la revisió del seu marc regulador i la seva aplicació pràctica, segons els reculls estadístics i els informes anuals d'avaluació disponibles. Al llarg de l'exposició farem referència principalment a les AEC (Activitats d'Enriquiment Curricular), per ser el principal element associat a l'Escola a Temps Complet, si bé també farem referència a altres components, com el menjador escolar, regulats per altres polítiques però que complementen el concepte d'educació a temps complet.

Marc regulador

Des de l'any 2005 fins a l'actualitat, el Ministeri d'Educació de Portugal ha desenvolupat un marc regulador del Programa d'Activitats d'Enriquiment Curricular (Programa das Atividades de Enriquecimento Curricular), popularment conegut amb el nom de Programa AEC. El marc regulador, originàriament recollit de manera integral al Despacho n.º 12591/ 2006, **s'ha anat modificant per adaptar-se a les casuístiques de les escoles i dels territoris i als canvis del context.**

L'evolució del marc regulador pot consultar-se en el **web de la Direção-Geral da Educação (DGE)**. El reglament actualment vigent queda resumit en el «Portaria n.º 644-A/2015. D. R. n.º 164, 3.º Suplemento, Série II de 2015-08-24» del Ministeri d'Educació i Ciència de Portugal.

El reglament defineix com han de ser les Atividades de Enriquecimento Curricular (AEC), així com també les Atividades de Animação e de Apoio à Família (AAAF) i el Componente de Apoio à Família (CAF) als centres d'Educació Infantil i Primària. Són les AEC les activitats que estan desenvolupades amb més detall, mentre que la concreció de les CAF i les AAAF queda a criteri dels Ajuntaments i les entitats que les desenvolupen en cada territori.

Juntament amb el reglament, el Ministeri d'Educació i Ciència ha emès puntualment **circulars de recomanacions** a les entitats promotores de les AEC, per adaptar progressivament la qualitat i el propòsit d'aquestes activitats i unificar criteris a nivell territorial.

L'anglès com a inici del Programa AEC

El Programa d'AEC arrenca el 2005 amb l'Ordre 14 753/2005 (2ª sèrie). Aquesta ordre determina que l'anglès passarà a ser una oferta extracurricular obligatòria en totes les escoles d'Educació Primària Bàsica (1.º CEB) per a l'alumnat del 3r i 4t anys (equivalent a 8-9 anys).

La mesura es presenta com una aposta per la modernització i l'uropeïtzació de l'Educació Primària, a més d'una mesura d'equitat, ja que apropa la possibilitat d'aprendre l'anglès a tot l'alumnat de Primària, obrint les seves oportunitats professionals i de participació en l'espai europeu en el futur.

Fins a aquell moment (el 2005), l'anglès no formava encara part del currículum de la Primària Bàsica. La seva introducció a l'escola s'enceta amb la creació d'aquesta oferta extraescolar a les escoles públiques, si bé l'assistència era opcional per a les famílies i l'alumnat.

L'ordre també determinava que l'activitat extraescolar d'anglès seria gratuïta per a les famílies i tindria una durada setmanal de 135 minuts (equivalent a tres lliçons de 45 minuts). L'estat finançaria l'activitat aportant 100 euros anuals per alumne/a inscrit a l'entitat organitzadora (fonamentalment l'Ajuntament o, alternativament, l'agrupament escolar).

Juntament amb el Programa AEC, s'introdueix també l'obligatorietat d'oferir Atividades de Animação e de Apoio à Família (AAAF) en l'etapa preescolar si hi ha demanda suficient, per complementar l'horari d'atenció als infants fins a mínim les 17:30 h. Per als períodes sense activitat lectiva, com les vacances, i per cobrir un temps d'acollida abans de l'obertura de les escoles i després de les AEC, es preveu a Primària el Componente de Apoio à Família (CAF). Tots tres components (AEC, AAAF i CAF) són regulats pel mateix marc normatiu fins a l'actualitat.

Ampliació del ventall AEC

Si bé el detonant inicial del Programa AEC va ser la introducció de l'anglès, el ventall de les AEC es va obrir ràpidament a l'àmbit esportiu, artístic, científic, tecnològic i d'acompanyament a l'estudi.

Amb els anys, l'anglès va passar a ser inclòs en el temps lectiu obligatori de Primària, i actualment té un pes secundari en les AEC. A més, les AEC es van fer extensives a tots els cursos de 1.º CEB.

Definició legal de les AEC

El reglament vigent defineix les AEC com a «activitats de caràcter opcional i de caràcter eminentment lúdic, formatiu i cultural que se centren, entre d'altres, en els àmbits esportiu, artístic, científic i tecnològic, connectant l'escola amb l'entorn, la solidaritat, el voluntariat i la dimensió europea en educació».

Des del principi, i encara avui, les AEC han estat per normativa gratuïtes per a les famílies i d'oferta obligatòria per a les escoles, però d'assistència opcional per part de l'alumnat. Aquests són trets distintius de l'Escola a Tempo Inteiro de Portugal.

Els elements de les AEC que regula el reglament vigent són els següents:

1	Entitats promotores.
2	Planificació de les AEC.
3	Horari i durada de les AEC.
4	Agrupaments i ràtios.
5	Contractació i perfil dels tècnics educadors.
6	Seguiment i avaluació de les activitats.
7	Finançament.

Entitats promotores

L'Escola a Temps Complet i, concretament, el Programa AEC va ser una decisió política d'àmbit estatal impulsada pel Ministeri d'Educació. No obstant, la seva implementació es va plantejar des del principi com a descentralitzada, designant que fossin agents locals (principalment els Ajuntaments —*autarquias locais, câmaras municipais*— i, subsidiàriament, els agrupaments escolars) els encarregats d'aplicar, és a dir, fer operativa, aquesta política. Així, el disseny de l'oferta AEC (activitats, continguts, materials, espais, selecció i contractació de personal, supervisió, etc.) correspon als Ajuntaments o, alternativament, a les direccions escolars, les associacions de pares i mares o les entitats socials del municipi, que han d'adaptar l'oferta AEC al seu context territorial, als interessos de la seva població escolar i als recursos humans i d'infraestructura disponibles

El Programa de les AEC ha estat presentat com un àmbit que ampliava les competències locals en educació i l'autonomia dels centres educatius, donant en part resposta a un compromís de descentralització recollit en la Constitució i assumit com a desitjable.

Tipus d'entitats promotores

Les escoles han de planificar les seves Activitats d'Enriquiment Curricular (AEC) creant un conveni de col·laboració amb una entitat promotora.

Poden ser entitats promotores (EP):

- Els **Ajuntaments**.
- Els **agrupaments d'escoles** i les **escoles no agrupades** (AE i ENA).
- Les **associacions de pares i mares d'alumnes** (APEE).
- Les **entitats socials sense ànim de lucre** (IPSS).

Els Ajuntaments són l'entitat promotora designada per defecte pel marc regulador. Alternativament, també poden organitzar les AEC les associacions de famílies (APEE) o entitats socials (IPSS). En cas que no fos viable cap d'aquestes opcions, els agrupaments d'escoles i les escoles no agrupades poden planificar la seva oferta d'AEC de forma autònoma, esdevenint en aquest cas l'entitat promotora; és el cas d'una de cada cinc escoles el curs 2020-2021.

L'entitat promotora (EP) serà la que rebrà el finançament del Ministeri d'Educació i la que s'ocuparà de la contractació dels professionals que portaran a terme les activitats (generalment anomenats «tècnics d'educació»).

Pes de les entitats promotores

El curs 2020-2021 s'observa que, en el total d'entitats promotores de Portugal, hi ha un lleuger predomini dels Ajuntaments com a entitats promotores (39%), seguits de prop per les escoles —les agrupades i les no agrupades, és a dir, AE i ENA— (36%), les associacions

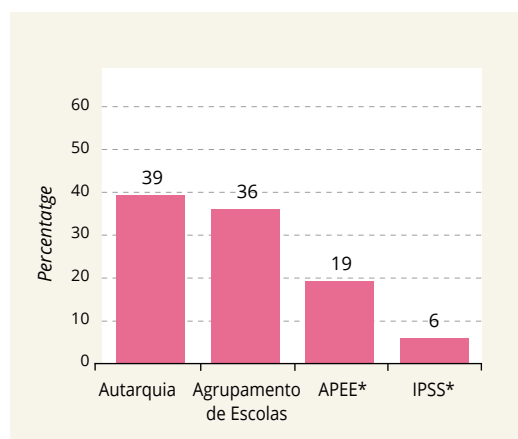

de pares i mares (19%) i les entitats socials (6%). És important ressaltar que, fins al curs 2019-2020, les AE i les ENA havien ocupat la primera posició com a entitats promotores de les AEC. Els Ajuntaments han anat guanyant pes a poc a poc i, per primer cop, el curs 2020-2021 passen a primera posició.

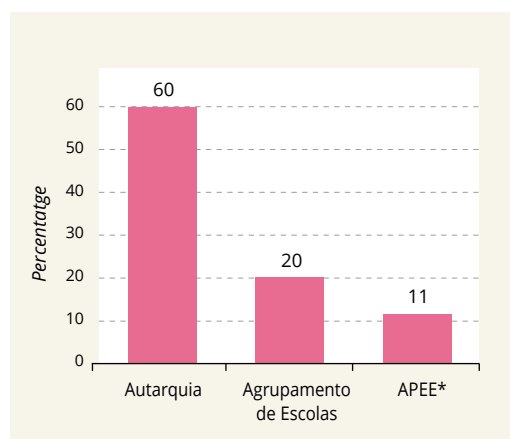
La capacitat operativa de cada agent promotor és, tanmateix, molt diferent. Mentre que els Ajuntaments poden donar cobertura a moltes escoles simultàniament, els agrupaments d'escoles, les associacions de pares i mares o les socials promouen activitats que generalment només donen cobertura a l'escola o les escoles a les quals estan vinculades.

Per tant, si analitzem quin percentatge d'escoles cobreix cada tipus d'EP, observem que **els Ajuntaments cobreixen el 60% d'escoles**, sent-ne els principals agents promotors, seguit dels AE (20%), les APEE (11%) i les IPSS (9%).

Entitats promotores AEC per tipus, curs 2020-2021

Escoles de 1.º CEB per tipus d'entitat promotora de les AEC, curs 2020-2021

* APEE: Associação de Pais e Encarregados de Educação. IPSS: Entitats socials.

Font: Direção-Geral de Estatísticas da Educação e Ciência (DGEEC). Atividades de Enriquecimentos Curricular- 2020-2021.

Els Ajuntaments com a entitats promotores

Des del Ministeri d'Educació s'aposta per estimular la implicació dels Ajuntaments en l'organització de les AEC exercint d'entitats promotores per afavorir la connexió de les activitats amb el teixit social i comunitari del municipi, creant una xarxa d'aliances (*entidades parceiras*) territorial per realitzar les activitats. Es valora el fet que això aporta qualitat, diversitat i idiosincràsia a les activitats. Les reformes del marc regulador de l'*Escola a Tempo Inteiro* han tendit a reforçar aquest rol dels Ajuntaments com a entitats promotores principals.

Tanmateix, la proactivitat dels Ajuntaments ha estat molt desigual a l'hora de promoure les AEC en conjunció amb el seu entorn. Hi ha alguns Ajuntaments que entenen que aquestes activitats són ideals per donar suport al teixit social i comunitari i aportar una educació millor i s'involucren activament en aquesta funció, mentre que d'altres han traspassat aquesta funció a les direccions escolars. Quan l'EP és l'escola, la connexió amb el territori pot ser més complexa, i és freqüent optar per acabar contractant un *pack* d'activitats a una empresa de lleure, per facilitar-ne la gestió.

Planificació de les AEC

Cada escola o agrupament d'escoles (AE) té l'obligació de garantir una oferta diversa d'AEC que consideri rellevant per a l'educació integral del seu alumnat i que articuli amb les famílies una ocupació adequada del temps no lectiu dels infants. La normativa indica que les AEC han de ser de natura eminentment lúdica, educativa i cultural, incidint de manera especial en els dominis esportius, artístic, científic i tecnològic, la vinculació amb l'entorn, la solidaritat i el voluntariat i els valors de ciutadania cívica i europea («*dimensão europeia na educação*»).

L'oferta concreta de les AEC ha d'estar adaptada al context de l'escola i trobar un equilibri entre els interessos dels alumnes, el perfil dels tècnics d'AEC i els recursos i els espais disponibles en l'AE i el territori. La normativa existent i les diferents guies orientadores animen a fer ús de les escoles de música, teatre i dansa, els clubs esportius, els museus, els parcs, els espais recreatius i les associacions culturals i socials de l'entorn.

Les AEC es planifiquen anualment i són seleccionades pel claustre del centre d'acord amb els objectius del projecte educatiu de l'escola o l'agrupació escolar. La planificació de l'AEC ha d'implicar els diferents departaments curriculars i ser aprovada pel Consell Pedagògic.

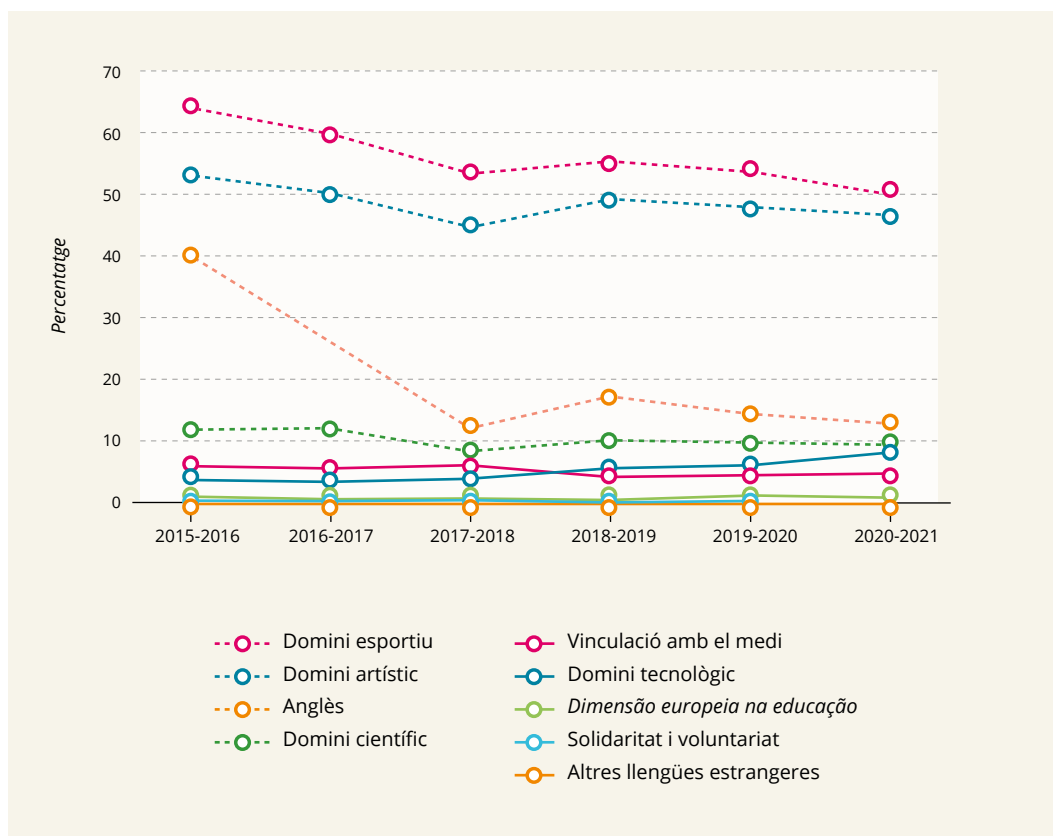
Com s'ha dit, les AEC inicialment s'enfocaren en anglès i aquesta va ser durant molts anys una de les activitats majoritàriament realitzades per l'alumnat. Des de la introducció d'aquesta activitat en el currículum lectiu, baixa de forma brusca la inscripció d'alumnes en aquesta AEC (el curs 2020-2021, el 12,9% de l'alumnat AEC fa anglès).

○ El curs 2020-2021, les AEC més realitzades són els esports (50,2% de l'alumnat AEC, incloent-hi la natació) i les arts (46,5%, incloent-hi la música, el teatre, la pintura, les manualitats, etc.).

Les activitats científiques i tecnològiques, de vinculació amb l'entorn i la comunitat i d'educació cívica i l'aprenentatge d'altres idiomes diferents a l'anglès són per ara molt minoritàries, si bé és interessant destacar la progressió ascendent que enregistren les activitats de vinculació amb el medi, que passa del 3,6% al 8% de l'alumnat AEC (vegeu la gràfica que hi ha tot seguit).

Tipus d'AEC realitzades per l'alumnat inscrit en AEC, 2015-2021

Font: Direção-Geral de Estatísticas da Educação e Ciência (DGEEC). Atividades de Enriquecimento Curricular, 2020-2021.

Suport a l'estudi

El Programa AEC ha d'incloure obligatòriament per a tots els cursos suport a l'estudi (*apoio ao estudo*). Aquest servei ha de ser organitzat per la direcció de l'escola i proveït pel mateix personal docent de l'escola, quedant fora del contracte de finançament del Programa AEC.

L'activitat de suport a l'estudi té una durada setmanal mínima de noranta minuts, integrats actualment en el temps lectiu de lliure determinació que tenen les escoles.

El suport a l'estudi es destina a dur a terme deures escolars i consolidar aprenentatges, així com a facilitar als estudiants l'accés a recursos educatius com llibres i ordinadors i aportar un suport per part del professorat docent més individualitzat.

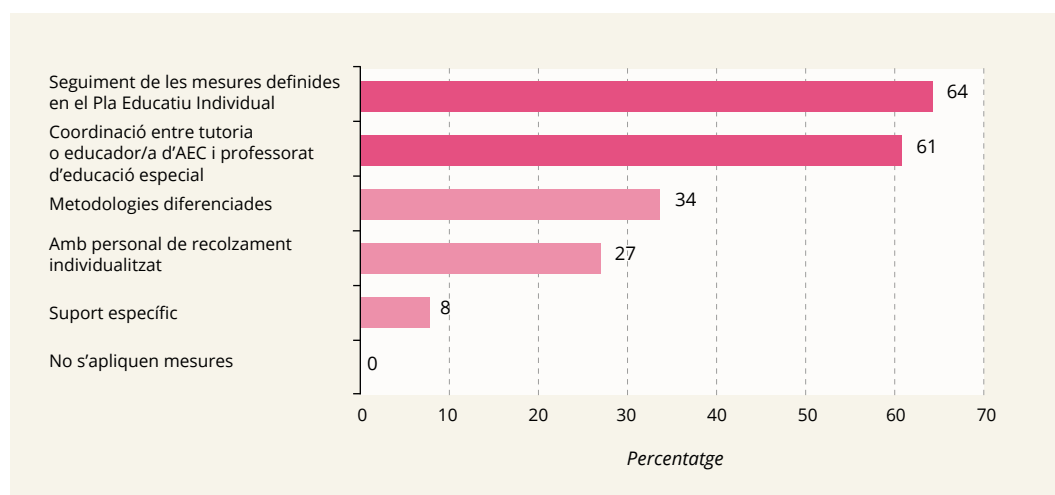

Alumnat NEE

La normativa obliga que el Programa d'AEC faci les **adaptacions necessàries per incloure l'alumnat amb necessitats educatives especials** (NEE, segons la terminologia portuguesa). Aquestes adaptacions han d'estar especificades en el seu pla educatiu individual (PEI).

Com podem veure en el gràfic, les mesures que s'apliquen més per garantir la inclusió del l'alumnat NEE en les AEC és, a més del seguiment de les mesures especificades en el seu PEI, la coordinació entre tutoria, educador/a i professorat d'educació especial.

Mesures per garantir l'atenció adequada d'estudiants amb necessitats educatives especials a les AEC, curs 2016-2017

Font: Comissão Coordenadora das AEC, 2017. →

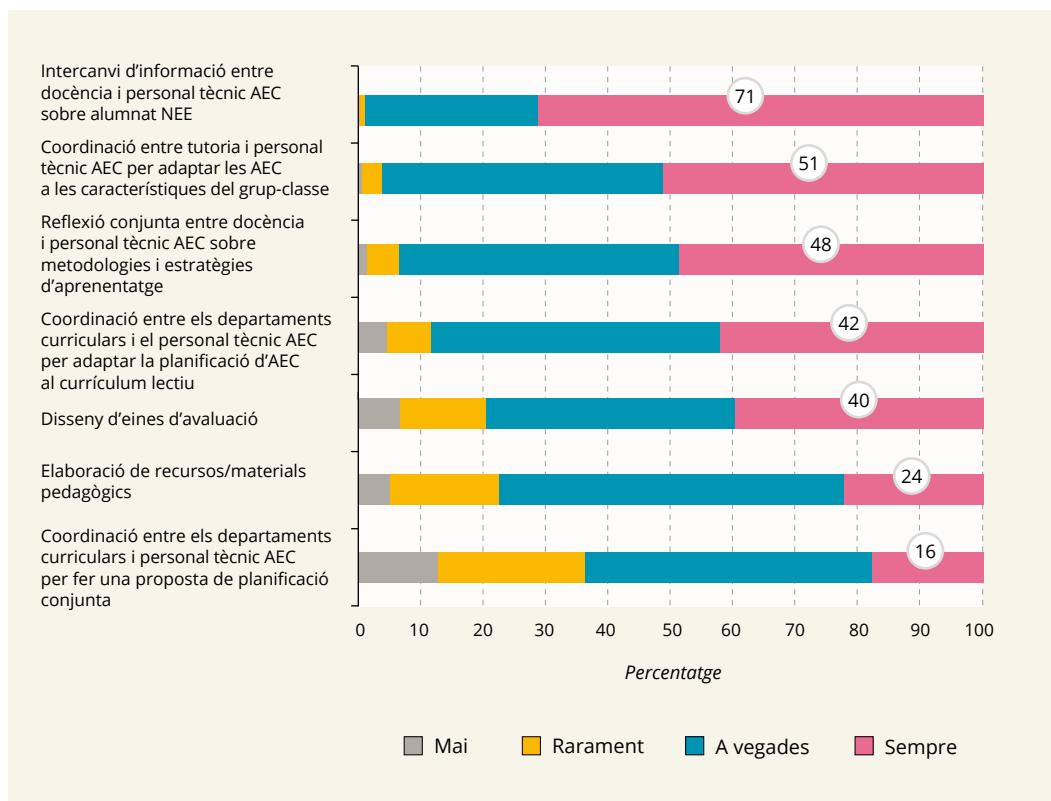
Coordinació entre docència i personal tècnic AEC

La normativa preveu una coordinació entre el personal docent del temps lectiu i el personal d'AEC. Com veiem en el gràfic tot seguit, aquesta coordinació està generalitzada pel que fa a l'intercanvi d'informació referent a l'alumnat amb necessitats educatives especials, la coordinació per adaptar les AEC a les característiques del grup classe, la reflexió conjunta sobre metodologies d'aprenentatge i, en menor mesura, la coordinació de l'encaix entre les AEC i el currículum lectiu.

L'alumnat que fa AEC són avaluats pels tècnics AEC. Aquesta avaluació es traspasa als tutors de curs, que les integren en el butlletí de notes que reben les famílies. De fet, el 72% dels tècnics AEC participen a les comissions trimestrals d'avaluació de l'alumnat. És infreqüent, en canvi, la seva presència a les reunions de direcció i a les entrevistes amb les famílies.

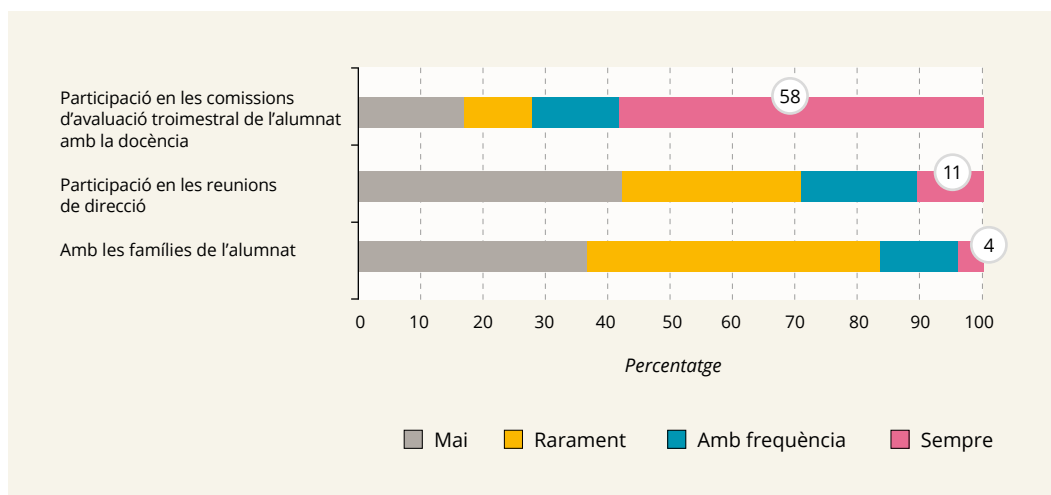

Coordinació entre el personal lectiu i AEC, curs 2016-2017

Font: Comissão Coordenadora das AEC, 2017. →

Participació del personal tècnic AEC en les reunions d'avaluació de l'alumnat, curs 2016-2017

Font: Comissão Coordenadora das AEC, 2017. →

Horari i durada de les AEC

L'oferta AEC setmanal no pot superar les 5 hores per als cursos de 1r i 2n (6 i 7 anys) ni les 3 hores setmanals per als cursos de 3r i 4t anys (8 i 9 anys), ja que aquests dos cursos tenen 2 hores lectives setmanals més: la càrrega lectiva obligatòria per al 1r i el 2n anys és de 25 hores i de 27 hores per al 3r i el 4t anys, per la introducció de l'anglès en el currículum lectiu.

Per tant, per a tots els cursos, el temps lectiu i d'AEC setmanal suma un total de 30 hores d'atenció escolar. Podeu veure exemples de distribució de la càrrega horària lectiva i AEC en les pàgines següents.

La planificació horària de les AEC ha de respectar les pauses d'esbarjo necessàries entre activitats. Generalment es preveu una pausa d'esbarjo entre la finalització de l'activitat lectiva de tarda i l'inici de les AEC. Les AEC no poden finalitzar després de les 18 h, sent més habitual que acabin a les 17:30 h.

Exemple de distribució horària

Tempos	Activitat lectiva i AEC
08:00-09:00	EMRC (opcional)
09:00-10:30	Componente letiva
10:30-11:00	Intervalo
11:00-12:30	Componente letiva
12:30-14:00	Almoço
14:00-15:30	Componente letiva
15:30-16:00	Intervalo
16:00-17:00	AEC / Componente letiva (3, 4 anos)
17:00-17:30	Tempo lúdico (TL)

Font: Agrupamento de Escolas Sampaio. →

Agrupamento de Escolas da Abrigada (170604)

MATRIZ CURRICULAR

1.º Ano - 1.º CICLO

De acordo com o Decreto - Lei n.º 55/2018 de 6 de julho

2020/2021

Disciplinas/Componentes do Currículo		Carga horária semanal (horas)
Português	Cidadania e Desenvolvimento/ TIC	7:00
Matemática		7:00
Estudo do Meio		3:00
TOTAL		17:00
Educação Artística (Artes Visuais, Expressão Dramática/Teatro, Dança e Música)		2:00
Educação Física		1:00
TOTAL		03:00
Apoio ao Estudo.....		1:30
Oferta Complementar – Atividades Experimentais		1:00
TOTAL		01:30
TOTAL		22:30
TOTAL DA MATRIZ		22:30
VIGILÂNCIA DE INTERVALO		2:30
TOTAL		25:00
Atividades de Enriquecimento Curricular		Horas
Aprendizagem da língua inglesa ou de outras línguas estrangeiras..... Inglês		04:00
Domínio Artístico..... Oficina de Artes		
Domínio Artístico..... Oficina de Música		
Domínio Desportivo..... Atividade Física e Desportiva		
Domínio da Solidariedade e Voluntariado Desenvolvimento Pessoal e Social		
Educação Moral e Religiosa Católica/ Desenvolvimento Pessoal e Social		1:00
TOTAL		5:00
TOTAIS		30:00

O Diretor: _____
(Luís Martins)

Exemple de
distribució
del temps lectiu
i no lectiu a 1r
de 1.º CEB.

Agrupamento de Escolas da Abrigada (170604)

MATRIZ CURRICULAR

2.º Ano - 1.º CICLO

De acordo com o Decreto - Lei n.º 55/2018 de 6 de julho

2020/2021

Disciplinas/Componentes do Currículo		Carga horária semanal (horas)
Português	Cidadania e Desenvolvimento/ TIC	7:00
Matemática		7:00
Estudo do Meio		3:00
TOTAL		17:00
Educação Artística (Artes Visuais, Expressão Dramática/Teatro, Dança e Música)		2:00
Educação Física		1:00
TOTAL		03:00
Apoio ao Estudo.....		1:30
Oferta Complementar – Atividades Experimentais/ Oficina da Comunicação.....		1:00
TOTAL		01:30
TOTAL		22:30
TOTAL DA MATRIZ		22:30
VIGILÂNCIA DE INTERVALO		2:30
TOTAL		25:00
Atividades de Enriquecimento Curricular		Horas
Aprendizagem da língua inglesa ou de outras línguas estrangeiras..... Inglês		05:00
Domínio Artístico..... Oficina de Artes		
Domínio Artístico..... Oficina de Música		
Domínio Desportivo..... Atividade Física e Desportiva		
Domínio da Solidariedade e Voluntariado Desenvolvimento Pessoal e Social		
Educação Moral e Religiosa Católica		1:00
TOTAL		5:00
TOTAIS		30:00

O Diretor: _____
(Luís Martins)

Exemple de
distribució
del temps lectiu
i no lectiu a 2n
de 1.º CEB.

Agrupamento de Escolas da Abrigada (170604)

MATRIZ CURRICULAR

3.º/ 4.º Anos - 1.º CICLO

De acordo com o Decreto - Lei n.º 55/2018 de 6 de julho

2020/2021

Disciplinas/Componentes do Currículo		Carga horária semanal (horas)
Português	Cidadania e Desenvolvimento/ TIC	7:00
Matemática		6:30
Estudo do Meio		3:00
Inglês		2:00
TOTAL		18:30
Educação Artística (Artes Visuais, Expressão Dramática/Teatro, Dança e Música)		2:00
Educação Física		1:00
TOTAL		3:00
Apoio ao Estudo (Quinzenal)		1:00
Oferta Complementar – Oficina da Comunicação (Quinzenal)		
TOTAL		1:00
TOTAL DA MATRIZ		22:30
VIGILÂNCIA DE INTERVALO		2:30
TOTAL		25:00
Atividades de Enriquecimento Curricular		Horas
Domínio Artístico..... Oficina de Teatro ou Domínio Desportivo..... Atividade Física e Desportiva		5:00
Domínio Artístico.....Oficina de Artes		
Ligação da Escola com o MeioEnsino Experimental das Ciências		
Ligação da Escola com o Meio.....Empreendedorismo		
Domínio da Solidariedade e Voluntariado Desenvolvimento Pessoal e Social		
Educação Moral e Religiosa Católica		1:00
TOTAL		3:00
TOTAIS		30:00

O Diretor: _____
(Luís Martins)

Exemple de
distribució
del temps lectiu
i no lectiu a 3r i
4t de 1.º CEB.

Exemple d'horari a 1r i 2n de 1.º CEB, curs 2017-2018

Tempos	Segunda	Sala	Terça	Sala	Quarta	Sala	Quinta	Sala	Sexta	Sala
09:00-10:30	CL		CL		CL		CL		CL	
10:30-11:00	Intervalo		Intervalo		Intervalo		Intervalo		Intervalo	
11:00-12:30	CL		CL		CL		CL		CL	
12:30-14:00	Almoço									
14:00-15:40	CL		CL		CL 14:00-14:50		CL		CL	
15:40-16:10	Intervalo		Intervalo 14:50-15:10		Intervalo		Intervalo		Intervalo	
16:10-17:00	AFD		EXP ART		EM 15:10-16:00 Intervalo 16:00-16:10 AFD 16:10-17:00		EXP Art		EXP Art	
17:00-17:30	Espaço +		Espaço +		Espaço +		Espaço +		Espaço +	

Exemple d'horari a 3r i 4t de 1.º CEB, curs 2017-2018

Tempos	Segunda	Sala	Terça	Sala	Quarta	Sala	Quinta	Sala	Sexta	Sala
09:00-10:30	CL		CL		CL		CL		CL	
10:30-11:00	Intervalo		Intervalo		Intervalo		Intervalo		Intervalo	
11:00-12:30	CL		CL		CL		CL		CL 11:30-12:30	
12:30-14:00	Almoço									
14:00-15:40	CL		Mandarin 14:00-15:00 CL		CL 14:00-14:50		CL		CL	
15:40-16:00	Intervalo		Intervalo 15:40-16:15		Intervalo 14:50-15:15		Intervalo 14:50-15:15		Intervalo	
16:00-17:00	CL Inglês		AEC-AFD 16:15-17:00		AEC-AFD 15:15-16:00 Intervalo 16:00-16:15 AFD 16:10-17:00		AEC Progra- mação 16:15-17:00		CL	
17:00-17:30	Espaço +		Espaço +		Espaço +		Espaço +		Espaço +	

CL: Component lectiva	Exp Art: Expressió Artística	AEC: Activitats d'Enriquiment Curricular
AFD: Activitat Físicoesportiva	EM: Educació Musical	

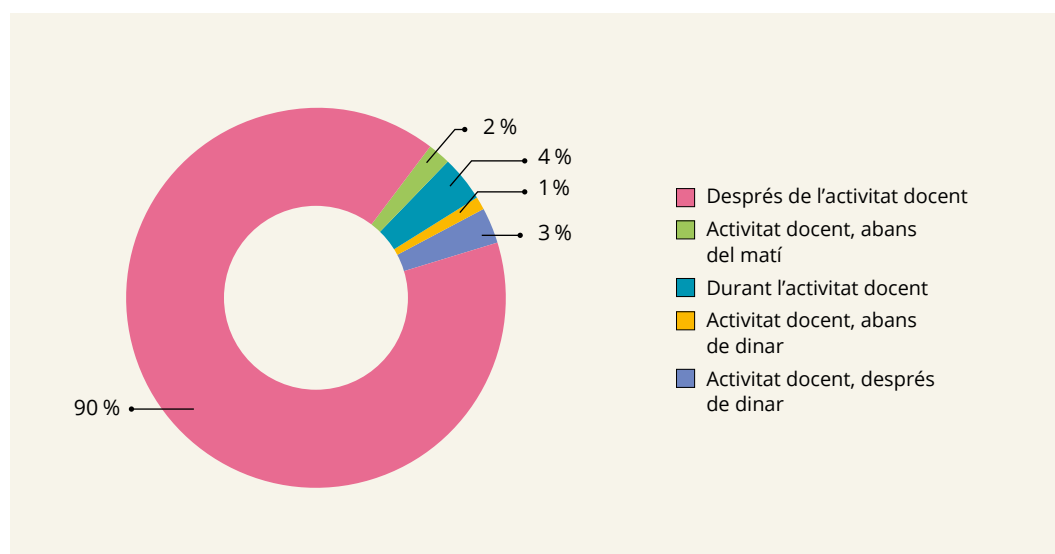
Font: Agrupamento de Escolas Oliveira Júnior.

Ubicació horària de les AEC

Per norma general, les AEC es desenvolupen després de l'horari lectiu de tarda, que acaba generalment a les 16:00 h, contemplant una pausa per berenar. La direcció de cada escola i el seu consell pedagògic podem decidir altres combinacions horàries del temps lectiu i AEC, però això passa només en un 10% dels centres escolars:

Ubicació horària de les AEC, curs 2020-2021

Font: Direção-Geral de Estatísticas da Educação e Ciência (DGEEC). Nota de presentació. Atividades de Enriquecimento Curricular, 2020-2021.

Legalment hi ha la possibilitat d'ampliar el nombre d'hores setmanals d'AEC (de 5 fins a 7 hores màxim en el 1r i el 2n curs de 1.º CEB i de 3 fins a 5 hores màxim en el 3r i el 4t de 1.º CEB). Aquesta ampliació, que requereix autorització específica del Ministeri d'Educació, és utilitzada de forma molt minoritària: només un 1 % dels cursos de 1r i 2n compten amb aquesta ampliació i un 9 % dels cursos de 3r i 4t, segons dades del curs 2019-2020 de la DGEEC.

Perfil dels càrrecs tècnics AEC

Els professionals que imparteixen les AEC s'acostumen a denominar «tècnics AEC». La part tècnica agrupa un conjunt heterogeni d'especialistes en determinades activitats i en educació. En alguns casos, els tècnics AEC són persones amb titulació de docent: les AEC són, en certa mesura, un canal d'iniciació al mercat laboral per part dels titulats docents. Són també un treball complementari d'aquells que no disposen d'una jornada completa o d'una plaça fixa.

Siguin de perfil docent o d'altres titulacions, en el curs 2020-2021 el 88,7% del personal AEC està contractat específicament a aquest efecte. Només un 11,3% del personal AEC són docents de la plantilla del centre que s'involucren en les AEC, a més de la seva funció en el temps lectiu.

Si bé inicialment es va estimar que seria un avantatge la implicació de persones amb formació docent en les AEC, actualment es ressalten alguns inconvenients importants, com és el fet que les AEC acabin reproduint metodologies similars al temps lectiu, limitant el potencial d'enriquiment i diversificació que haurien de representar les AEC.

Contractació de personal tècnic AEC

Pel que fa a la contractació, **la legislació habilita els Ajuntaments a contractar directament el personal AEC, quan exerceixen d'entitats promotores**. Els contractes han de ser de durada determinada (temporals), amb dedicació parcial o completa. Tanmateix, la contractació també es pot realitzar a través d'associacions amb les quals s'estableixen partenariats o amb empreses a través de licitacions. Conviuen en aquest àmbit models i estils de fer diferents.

Una excepció és **l'activitat de suport a l'estudi, que ha de ser obligatòriament coberta per l'equip docent** de l'agrupament escolar, sense opció de contractar personal addicional.

La qualificació del personal AEC que fa activitats de música, anglès i física esportiva està regulada per diferents ordres ministerials, d'acord amb els col·legis professionals de cada àmbit.

El procés de selecció d'aquest personal AEC ha de ser públic i és canalitzat obligatòriament mitjançant una plataforma informàtica habilitada per la Direcció General de Recursos Humans del Ministeri d'Educació, <https://www.dgae.mec.pt/>.

Ràtios, espais i assegurances

Ràtios

El nombre màxim de participants per activitat AEC es determina en cada cas en funció del tipus d'activitat i l'espai on es realitza, sense sobrepassar les ràtios establertes per a l'educació lectiva, d'un màxim 25 alumnes per grup, tot i que la mitjana habitual dels grups tant en el temps lectiu com en AEC se situa actualment en els 13,9 alumnes (DGEEC. Curs 2020-2021). Les AEC poden combinar alumnes de diferents cursos.

Espais

Pel que fa als espais, el marc normatiu determina que **per realitzar les AEC poden utilitzar-se tots els espais de l'escola, com aules, biblioteques, sales TIC, gimnàs, centres de recursos i altres**. La direcció de les escoles ha de facilitar l'ús d'aquests espais.

Tot i la disponibilitat dels espais escolars, **s'anima a utilitzar espais no escolars** per a les AEC, especialment si es disposa d'aliances amb agents externs a l'escola que facin possible l'accés a aquests espais no escolars.

Ha estat necessari un procés molt important de modernització dels edificis escolars, majoritàriament antics i configurats només per a l'educació formal amb metodologies transmissores, per adequar-los a la realització d'AEC. Tant el Ministeri d'Educació de Portugal com els Ajuntaments, amb aportacions sovint del Fons Social Europeu, s'han implicat en la millora continuada de la infraestructura de moltes escoles, tot i que encara hi ha mancances.

Les principals reformes desenvolupades han estat en infraestructura esportiva, ja que les AEC més practicades són esportives. S'han creat espais coberts que permeten fer esport tot l'any i s'han millorat espais exteriors en matèria de qualitat i seguretat. També s'han creat en alguns casos espais artístics i laboratoris per fer activitats científiques i experimentals.

S'utilitza també infraestructura municipal i espais d'altres recintes escolars de l'agrupament si estan ubicats a prop de l'escola i si es pot garantir un transport segur. El fet de sortir de l'escola és un plus valorat en les AEC, ja que contribueix a la qualitat de les activitats, al benestar dels infants, a la connexió amb l'entorn, a diferenciar el temps lectiu i les AEC i a aprofitar equipaments existents infrautilitzats en algunes franges horàries. Si el desplaçament es pot fer a peu, es fa un amb l'acompanyament d'un monitor. Si no es pot fer a peu, els municipis habiliten en alguns casos petits busos.

Assegurances

La normativa determina que les AEC han de ser cobertes per l'assegurança escolar.

Acompanyament i supervisió de les AEC

El marc normatiu estableix dos grans nivells d'acompanyament, supervisió i avaluació de les AEC, un a **nivell més macro i nacional** i un altre a **nivell més micro i particular de cada escola**.

Seguiment i avaluació a nivell nacional

Des que es va posar en marxa el 2005, el Programa AEC ha estat acompanyat i avaluat per la Comissão Coordenadora das AEC, amb la representació de diferents direccions generals del Ministeri d'Educació i amb la participació de federacions de docents, tècnics AEC, famílies, municipis i entitats socioeducatives.

La Comissão Coordenadora das AEC té aquestes missions:

- Analitzar, avaluar i aprovar les propostes de planificació AEC i de finançament que fan arribar al Ministeri d'Educació les entitats promotores.
- Fer públiques en el web oficial del ministeri el llistat d'entitats promotores amb les quals se signa un contracte-programa de finançament per implementar un Programa AEC.
- Acompanyar en l'execució del contracte-programa signat amb les entitats promotores que reben finançament, elaborant informes periòdics d'execució.
- Definir un model de formació del professorat/persones tècniques AEC.
- Avaluar el sistema, fent un informe anual d'anàlisi, valoració i propostes de millora. Aquests informes es poden consultar públicament i permeten fer un seguiment dels punts febles i forts identificats en les AEC al llarg dels anys.

La Comissão Coordenadora das AEC es complementa amb subcomissions territorials on participen, per zones, els serveis territorials de la Direcció General d'Educació, els responsables d'educació dels municipis, les direccions escolars i altres entitats locals involucrades en els Programes AEC.

L'acompanyament de la Comissão Coordenadora das AEC permet al ministeri anar ajustant el marc regulador i emetre circulars d'orientacions dirigides a les entitats promotores, per anar millorar la qualitat i l'adequació de les AEC.

Les darreres orientacions de la Direcció General d'Educació s'han enfocat a reforçar el valor lúdic i de potenciació de l'autonomia que han de caracteritzar les AEC, evitant al màxim la seva assimilació a activitats curriculars. Vegem-ne un exemple a continuació:

Exemple d'orientació
en el seguiment
i l'avaluació de les
AEC de la Direcció
General d'Educació.

DIREÇÃO-GERAL DA EDUCAÇÃO

REPÚBLICA PORTUGUESA

EDUCAÇÃO

INÍCIO
CURRÍCULO
PROJETOS
RECURSOS EDUCATIVOS
JURI NACIONAL DE EXAMES
EDUCAÇÃO INCLUSIVA

Acompanhamento/Avaliação
AEC - Acompanhamento/Avaliação

INÍCIO ▶ CURRÍCULO ▶ AEC - ATIVIDADES DE ENRIQUECIMENTO CURRICULAR ▶ ACOMPANHAMENTO/AVALIAÇÃO

Acompanhamento/Avaliação

- Relatório de Acompanhamento 2016/2017
- Relatório de Acompanhamento 2015/2016
- Relatório de Acompanhamento 2014/2015
- Relatório de Acompanhamento 2013/2014
- Avaliação Externa do Programa das Atividades de Enriquecimento Curricular no 1.º Ciclo do Ensino Básico - Relatório Final:
Este Estudo foi co-financiado pelo POAT-FSE e elaborado pela Universidade de Évora-CIEP.
 - Avaliação Externa das AEC - Relatório Final;
- Relatório de Acompanhamento 2011/2012
- Relatório de Acompanhamento 2010/2011
- Relatórios de Acompanhamento 2009/2010:
 - Relatório de Execução Física;
 - Relatório Pedagógico;
 - Relatório da APPI;
 - Relatório da APEM;
 - Sugestões para o Relatório Pedagógico.

NOTÍCIAS RECENTES

- Oficina de Formação "A Educação para o Empreendedorismo"
- Webinar "Avançar Recuperando" - Plano 21|23 Escola+ /
- NOESIS - Notícias da Educação
- Guia de Acolhimento para Migrantes
- Concurso «A Expedição que falta»
- Formação Internacional de docentes - Grécia | março 2022

[Ver todas](#)

C/C
IGEC
DGEstE

Exmo(a) Senhor(a)
Diretor(a) do Agrupamento de Escola/Escola Não Agrupada

Sua referência:

Nossa referência: Ofic-Cir/DGE/2016/3210

Data de Expedição:

Assunto: Recomendações no âmbito das Atividades de Enriquecimento Curricular (AEC)

Ex.mo Diretor/a de Agrupamento de Escolas/Escola não agrupada

Tendo em conta que o currículo não se esgota na dimensão do “saber” e se amplia às dimensões do “saber fazer”, do “saber estar” e do “ser”, onde o trabalho colaborativo, a resolução de problemas, a autonomia e a criatividade se assumem como competências essenciais para a adaptação social e para o sucesso educativo dos alunos, a oferta de Atividades de Enriquecimento Curricular (AEC) de elevada qualidade torna-se uma prioridade, para a qual gostaríamos de pedir a sua atenção.

Como é do conhecimento geral, as AEC encontram-se regulamentadas pela Portaria n.º 644-A/2015, de 24 de agosto que, no seu artigo 7.º, determina: “Consideram-se AEC no 1.º ciclo do ensino básico as atividades de caráter facultativo e de natureza eminentemente lúdica, formativa e cultural ...”.

De modo a potenciar natureza eminentemente lúdica, formativa e cultural das AEC e a integrar a organização e a gestão das mesmas na vida pedagógica das escolas, recomenda-se aos agrupamentos de escola/escola não agrupada a observação de um conjunto de princípios orientadores no momento da planificação e implementação destas atividades, tais como:

- valorização das expressões culturais locais, constituindo-as AEC como resposta aos interesses e às necessidades dos alunos e das famílias, criando oportunidades de experiências novas, ricas e diversificadas que contribuam para a formação integral dos alunos;
- contribuição para o enriquecimento do currículo, num registo predominantemente lúdico, não devendo estas atividades promover o agendamento de trabalhos de casa;
- privilegiar a metodologia de projeto, com a intenção primordial de dar vez e voz aos alunos, a fim de gerar aprendizagens significativas e uma visão global das situações;
- flexibilidade ao nível das estratégias de organização do grupo de alunos, da gestão dos espaços e do tempo;
- criação de oportunidades para que os alunos possam escolher livremente entre diferentes atividades, ou entre projetos dentro de um mesmo tema ou atividade;
- construção interdisciplinar e integrada dos saberes, explorando vertentes dos conteúdos curriculares com recurso a canais e linguagens distintas das utilizadas na componente curricular;

REPÚBLICA
PORTUGUESA

EDUCAÇÃO

Direção-Geral da Educação ■ Av. 24 de Julho, 140 - 1399-025 Lisboa - Portugal
Telef.: +(351) 21 393 45 00 - Fax: +(351) 21 393 46 95 ■ Email: dge@dge.mec.pt Internet: www.dge.mec.pt

Recomanacions
en l'àmbit de les AEC
de la Direcció
General d'Educació.

- g) organização das AEC de forma flexível, sempre que possível, de modo a que os temas/ atividades a oferecer se ajustem ao projeto educativo ao plano anual de atividades da escola;
- h) **promoção de processos de decisão amplamente participados**, envolvendo alunos, pais, professores e parceiros locais na definição das atividades a oferecer;
- i) **privilegiar a avaliação formativa e participativa**, rejeitando avaliações estandardizadas dos alunos, com recurso a testes, provas e a classificações quantitativas;
- j) constituição de uma oportunidade importante para a criação de equipas multidisciplinares nas escolas do 1º ciclo, pelo que se deve assegurar uma **efetiva integração e articulação entre os docentes e os técnicos das AEC**;
- k) desenvolvimento de mecanismos de **monitorização da qualidade**, de supervisão pedagógica, preferencialmente por referência à Norma NP 4510:2015 - Atividades de enriquecimento curricular e de apoio à família, publicada pelo Instituto Português da Qualidade, I.P..

Na página eletrónica da DGE poderá encontrar recursos e informações relativas às AEC.

Com os melhores cumprimentos,

O Diretor-Geral da Educação

José Vitor dos Santos
Duarte Pedroso

Assinado de forma digital por José Vitor dos Santos Duarte Pedroso
DN: cn=PT, ou=Ministério da Educação e Ciência, ou=Direção-Geral da Educação,
cn=José Vitor dos Santos Duarte Pedroso
Dados: 2016.08.09 10:36:41 +01'00'

(José Vitor Pedroso)

R/M

Recomanacions
en l'àmbit de les
AEC de la Direcció
General d'Educació
(cont.).

Direção-Geral da Educação ■ Av. 24 de Julho, 140 - 1399-025 Lisboa - Portugal
Telef.: +(351) 21 393 45 00 - Fax: +(351) 21 393 46 95 ■ Email: dge@dge.mec.pt Internet: www.dge.mec.pt

Seguiment i avaluació a nivell escolar

A nivell intern de cada agrupament escolar, els equips directius i els tutors docents tenen l'obligació, prevista en el marc regulador d'Escola a Tempo Inteiro, de fer un acompanyament i una supervisió de les activitats AEC, assumint la responsabilitat de vetllar pel seu bon funcionament.

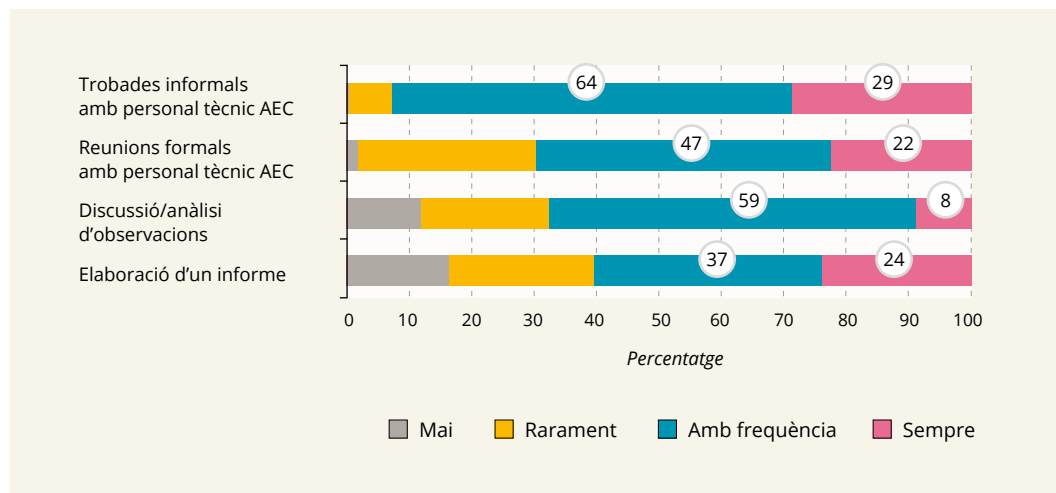
Així, el personal docent té l'obligació de fer una supervisió pedagògica de les activitats AEC durant el seu temps laboral no destinat a impartir classe, exercint les següents funcions:

- Col·laborar en la programació de les activitats.
- Fer un seguiment de les activitats mitjançant reunions amb els respectius dinamitzadors.
- Avaluar l'execució de les AEC.
- Fer tasques directes de suport a l'estudi (recordem que és un servei obligatori que han d'oferir les escoles amb el personal docent).
- Reunions amb els pares, les mares o les persones que tenen la tutela dels infants.

L'informe d'acompanyament del curs 2016-2017 (l'últim amb dades d'enquesta disponible) indica que el 92% dels docents tutors afirmen que fan efectivament supervisió de les AEC. Els tutors són la principal figura de supervisió de les AEC, seguides per la direcció escolar (58,8%) i l'entitat promotora (però, en cas de no ser l'escola, el 44,5%).

Els procediments de supervisió es basen sobretot en les trobades informals entre docents i tècnics AEC, seguits de les reunions formals i, en menor mesura, l'observació.

Procediments de supervisió de les AEC, 2017

Font: Comissão Coordenadora das AEC, 2017. →

Entre les **dimensions de les AEC avaluades en la supervisió**, trobem les següents:

- Relació de l'alumnat amb els tècnics AEC.
- Relació entre l'alumnat.
- Rellevància/adequació de les activitats AEC.
- Connexió amb els continguts curriculars.
- Adequació dels materials utilitzats.
- Rigor tècnic o pedagògic de l'activitat.
- Adequació dels espais.

Finançament de les AEC

El finançament del Programa AEC es determina per a cada escola en funció del nombre d'alumnes inscrits a les AEC, el nombre d'hores i les activitats AEC ofertes a la setmana.

Hi ha una quantitat màxim de finançament, establerta en 150 € per alumne/a i any. Aquesta quantitat sufragava els costos de personal AEC i de material de les activitats. Els costos associats a l'ús de l'equipament, supervisió del personal docent, etc., es financen per les vies ja establertes per aquests recursos.

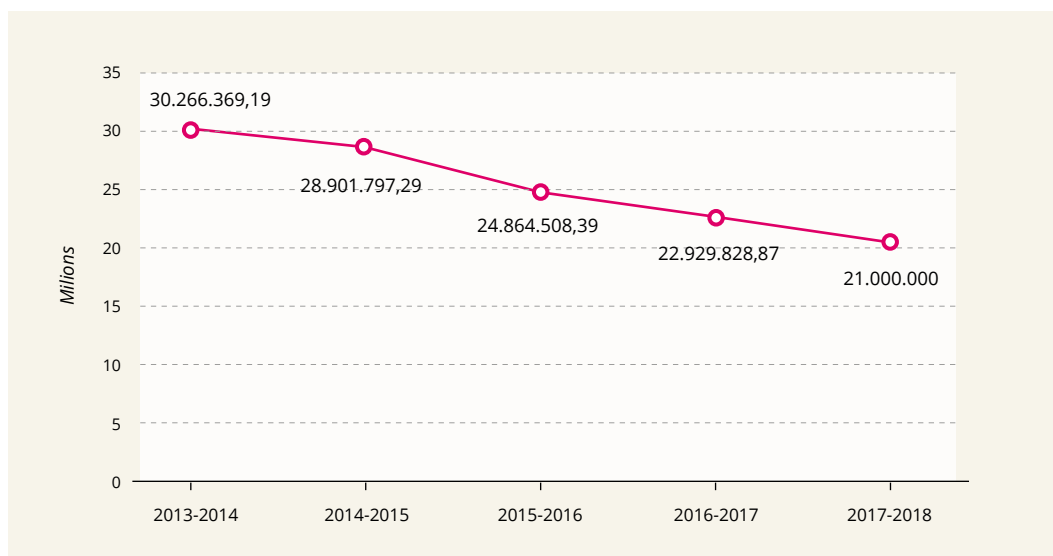
El Ministeri d'Educació ingressa l'aportació econòmica a l'entitat promotora de les AEC, les quals seran les encarregades de distribuir els diners segons el model de col·laboració que hagin establert amb altres agents i el personal AEC.

El finançament es formalitza mitjançant la signatura de contractes programa entre el Ministeri d'Educació i l'entitat promotora principal. El contracte programa determina el finançament i també les obligacions de cadascuna de les parts pel que fa a l'execució i la qualitat del programa, així com la supervisió i el seguiment per part d'una comissió de seguiment.

Les darreres dades disponibles indiquen que la despesa del govern portuguès en el Programa AEC és de 21 milions d'euros anuals, amb una tendència al decreixement, com podeu veure en el gràfic.

Finançament estatal del Programa AEC, 2013-2018

Nota: per al curs 2017-2018 només es disposa de la dada arrodonida, no de la dada completa.

Font: Comissão Coordenadora das AEC, 2017. →

Disminució del finançament

El decreixement del finançament s'explica per diversos factors:

- El curs 2016-2017 es va ampliar el temps lectiu del 3r i 4t de 1.ºCEB, amb la introducció de 2 hores d'anglès. Això ha portat a disminuir les hores d'AEC de 5 a 3 hores en aquests dos cursos, i ha suposat una reducció proporcional de finançament AEC per a aquests dos cursos també.
- En termes absoluts i a causa del declivi demogràfic, hi ha una disminució progressiva i sostinguda d'alumnat de Primària. A més, en els darrers anys es detecta una lleugera disminució en el percentatge d'alumnat que atén les activitats (actualment un 80%) i en les hores d'AEC en les quals s'inscriu a la setmana.
- Una disminució objectiva del finançament als municipis, atribuït inicialment als efectes de la crisi econòmica i financera entre 2009 i 2016 aproximadament.

La reducció del finançament és criticada pels Ajuntaments, en tant que la qualitat de les AEC s'estaria ressentint d'aquesta disminució del finançament. Actualment, el finançament equival de mitjana a uns 76 euros per alumne/a (havent estat abans d'aproximadament de 100 euros per alumne/a).

Hi ha un debat obert entorn a l'opció d'introduir un copagament de les AEC per part de les famílies per donar resposta a la demanda d'una qualitat i una valoració majors de les AEC, seguint un sistema de tarifació social que continuï garantint l'accés a les famílies amb menys ingressos. Per ara, però, s'ha optat per mantenir les AEC com a gratuïtes per a tota la població, sense cap copagament. A més, hi ha una demanda de les entitats promotores de les AEC perquè es tinguin en consideració altres factors com l'entorn rural o urbà, la complexitat social i la disponibilitat d'equipaments a l'hora d'atorgar finançament.

Adicionalment, per part del Ministeri d'Educació, hi ha dificultats per avaluar l'eficiència de les entitats promotores de les AEC a l'hora d'invertir el finançament i harmonitzar bones pràctiques en la gestió i l'ús d'aquest finançament.

El menjador escolar

L'opció de dinar a l'escola ja existia en algunes escoles abans de la introducció de l'Escola a Temps Complet a 1.º CEB l'any 2005. En aquell moment, la demanda d'aquest servei era baixa, entre altres raons perquè algunes escoles funcionaven amb horaris intensius de matí o tarda (les escoles de doble torn, opció avui pràcticament desapareguda).

Com s'ha comentat en altres apartats, a finals dels anys noranta s'inicia un procés de racionalització del mapa escolar que porta al tancament de moltes petites escoles rurals i a la concentració de l'alumnat en escoles més grans i amb més opcions d'equipaments i serveis, entre ells el de menjador escolar. La major distància i les necessitats de transport escolar associades a aquest procés de concentració de l'alumnat, juntament amb el major equipament de les escoles, són un primer factor que crea un increment d'ús del servei de menjador escolar.

A partir de 2005 s'introdueix el Programa AEC, acompanyat d'una reforma horària per la qual les escoles passen a estar obertes 8 hores al dia —de 9 a 17:30 h— establint una pausa obligatòria per dinar que generalment s'ubica entre les 12:30 i les 14 h (per tant, amb una durada d'una hora i mitja, tot i que algunes escoles la fan de 2 hores).

La implantació del nou horari ha comportat un augment molt rellevant de la demanda de menjador escolar, de manera que actualment són una minoria els infants que van a casa a dinar (s'estima que aproximadament el 80% de l'alumnat es queda a dinar).

L'ús tan elevat del menjador escolar s'explica també pel seu preu, accessible per a les famílies, gràcies a la subvenció i la regulació per part de l'Estat i els governs locals. El reglament actual dels menjadors escolars està recollit en el **Regulamento n.º 403/2020** i es revisa anualment.

Preu del menjador escolar

La taula que mostrem tot seguit mostra el copagament en vigor que fan les famílies pel servei de dinar a l'escola. També hi ha opció de cobrir l'esmorzar i el berenar a les pauses de matí i tarda.

Copagament dels àpats (assignació de nivells)

El preu del dinar, a pagar per l'alumnat, l'estipula anualment el despatx ministerial. L'àpat escolar és reemborsat pel Municipi en funció del nivell d'acció social que l'escola hagi atribuït a l'alumne/a. El valor d'aquest àpat, que paga l'Encarregat d'Educació, és el següent:

	Nivell A	Nivell B	Nivell C
Dinar	Gratuït	0,73 euros	1,46 euros
Esmorzar i berenar	Gratuït	0,40 euros	0,81 euros

Podem observar que hi ha una tarifació social, prevista en el reglament, que classifica les famílies en tres trams de copagament en funció del seu poder adquisitiu. Per a les de nivell A el servei de menjador és gratuït i per a les de nivell B el preu és el 50%, mentre que les de nivell C paguen la tarifa completa, que per al curs 2019-2020 (prorrogat per al curs 2021-2021) ha estat de 1,46 € diaris per al menjador i 0,40 € per l'esmorzar/berenar (1,80 € en cas de demanar tots els àpats). La valoració econòmica de les famílies la fan els serveis socials de cada Ajuntament.

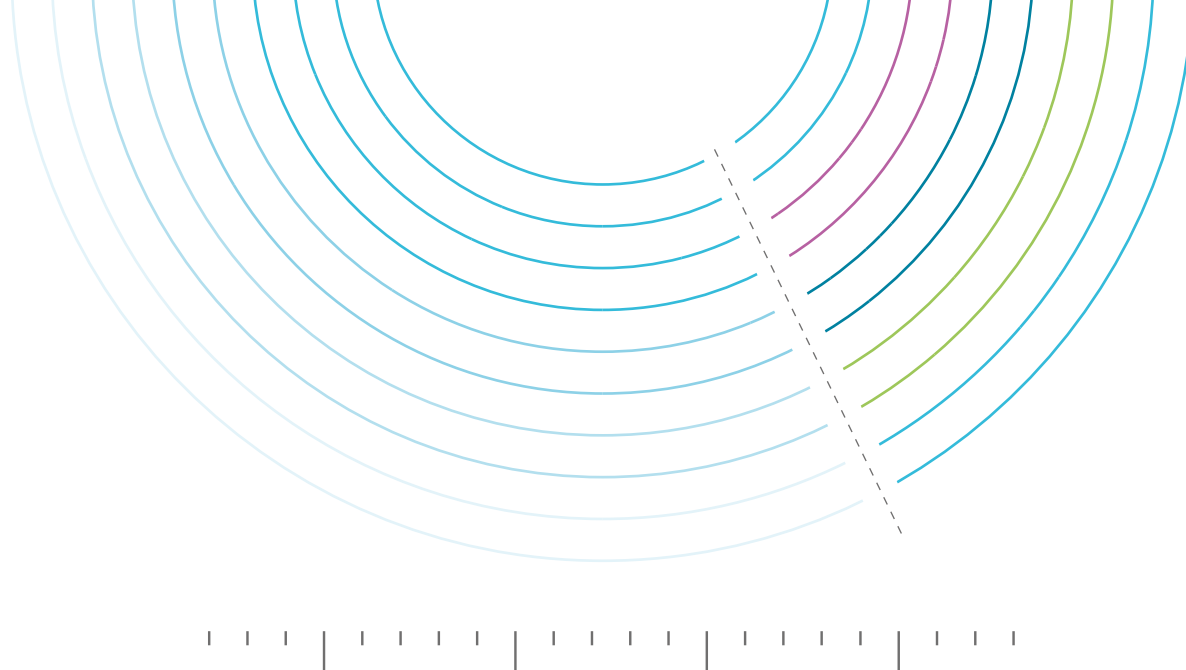
Instal·lacions del menjador escolar

L'augment de l'ús del menjador escolar no ha estat exempt de dificultats, ja que en alguns casos ni els espais de menjadors ni les cuines escolars estaven pensats per a un nombre elevat de comensals.

Aquestes dificultats s'han cobert en alguns casos amb reformes, en d'altres amb serveis de càteringer i en d'altres establint dos torns horaris per a l'ús del menjador escolar.

Els llibres escolars

Com a política educativa addicional, complementària a l'Escola a Temps Complet, cal ressaltar que des del curs 2017-2018 els llibres són gratuïts a 1.º CEB gràcies a un sistema nacional de reutilització de llibres introduït pel Ministeri d'Educació i gestionat amb la implicació de les escoles i les famílies: <https://manuaiscolares.pt/>.

IMPACTE

de l'Escola a Tempo Inteiro

Després de més de 15 anys d'implantació ininterrompuda de l'*Escola a Tempo Inteiro* a Portugal, ens preguntem quins són els impactes evidenciables d'aquesta política educativa i en quina mesura s'han assolit els impactes desitjats. Ens referirem a tres tipus d'impactes: en l'equitat educativa, en la cura i benestar dels infants i les famílies, i en l'èxit educatiu.

Els impactes que exposarem surten principalment de quatre fonts d'informació:

- Les avaluacions de la **Comissão Coordenadora de la Direção-Geral da Educação**, que publica anualment un informe de dades-resum de les AEC i de valoració dels punts forts i els punts febles d'aquestes.
- Les entrevistes realitzades a experts i gestors de la política d'educació a temps complet (vegeu l'apartat de presentació d'aquest document).
- Bibliografia especialitzada sobre valoracions i balanç de l'*Escola a Tempo Inteiro*.
- Estudi d'avaluació externa elaborat per la **Universidade de Évora-CIEP** el 2013 mitjançant la recopilació de dades i enquestes a alumnes, famílies, tècnics AEC, professorat i entitats promotores. L'estudi de la Universidade de Évora-CIEP és considerat ara per ara l'exercici d'avaluació oficial (finançat pel Ministeri d'Educació) més exhaustiu de l'Escola a Temps Complet.

Impactes en l'equitat educativa

El 2020, es pot afirmar que el Programa AEC està implementat a pràcticament totes les escoles públiques de Portugal de 1.º CEB (l 99,8 % de les escoles compten amb oferta AEC) i té una molt alta adscripció d'alumnat (el 80 % de l'alumnat de 1.º CEB està inscrit a les activitats AEC), segons dades del curs 2020-2021 de la DGEEC.

Els autors consultats parlen d'una **plena consolidació del programa** i de la seva «naturalització» per part de les famílies, és a dir, s'assumeix com a quelcom ja intrínsec i donat per descomptat a l'escola a 1.º CEB.

Accés a l'educació no formal

Donada aquesta elevada implementació, es pot afirmar que s'ha aconseguit garantir que tot l'alumnat, sobretot el més vulnerable, pugui accedir a una oferta educativa de tarda complementària a l'educació lectiva.

El fet que les AEC hagin estat des del principi gratuïtes de forma universal s'ha traduït en una **adhesió quasi total per part de les famílies, donant lloc a una àmplia mixtura social dins d'aquestes activitats**.

Segregació escolar

Les AEC, d'altra banda, són un dels factors que contribueixen a una **baixa segregació social entre escoles públiques i privades** (tot i que no pas l'únic) i un element que contribueix a l'elevada valoració social de què gaudeix l'escola pública.

Taxa de graduació

En els darrers 20 anys hi ha evidències que s'ha **reduït de manera molt significativa la taxa de repetició i abandonament escolar en totes les etapes educatives** a Portugal i han millorat les taxes de graduació.

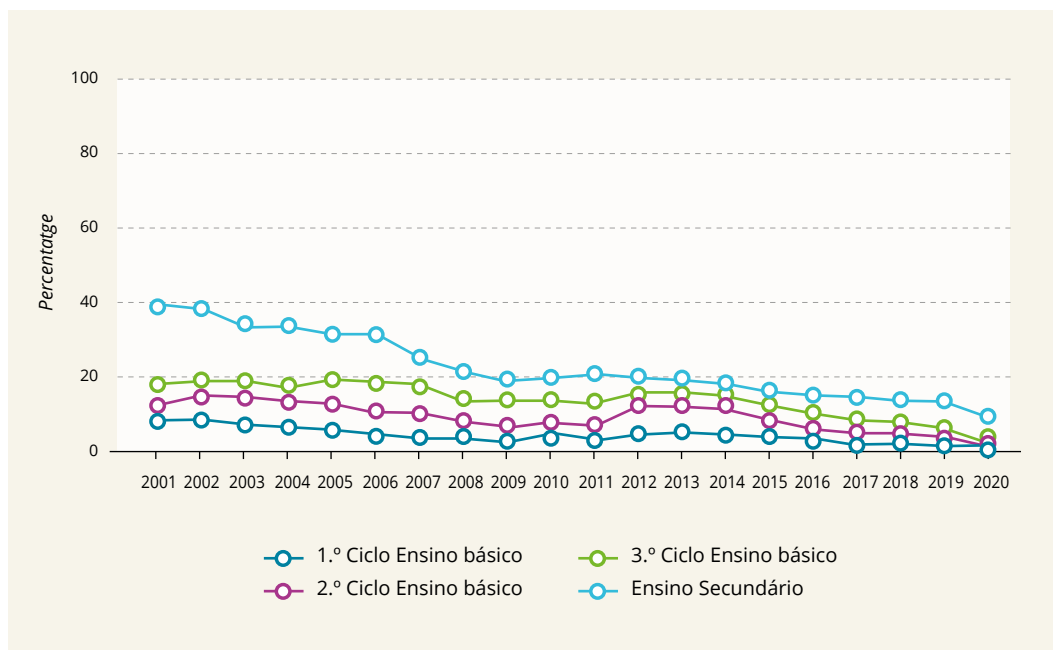
Aquesta millora es dona a totes les etapes educatives, no només la de 1.º CEB, on s'implementen les AEC. De fet, el canvi es fa més evident a Secundària, on els valors de partida eren més negatius. És, per tant, difícil determinar quin efecte poden estar tenint les AEC en aquesta millora de les taxes de graduació.

Suport a l'estudi

Qualitativament, **s'atribueix un impacte positiu al servei de suport a l'estudi** que es va implementar amb l'Escola a Tempo Inteiro i que han d'oferir obligatòriament totes les escoles amb personal docent. El servei de suport a l'estudi beneficia sobretot l'alumnat que no té un espai o un acompanyament adequat a casa, i es considera que afavoreix la seva graduació i la seva retenció en el sistema educatiu.

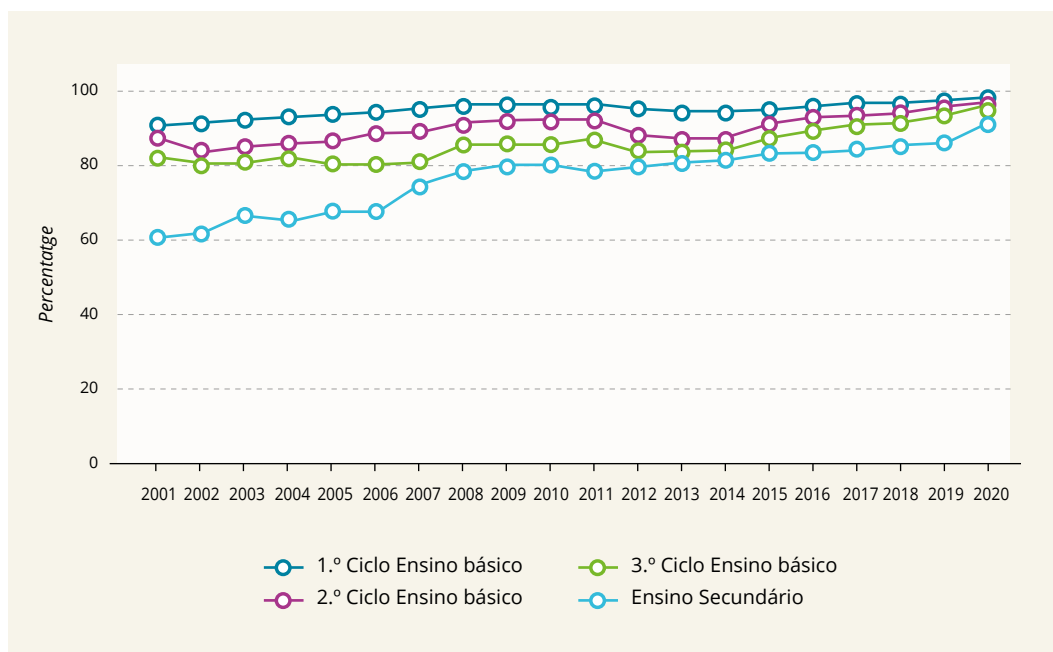

Taxa de repetició i abandonament escolar per any i cicle educatiu, 2001-2020

Font: DGEEC - Direção-Geral de Estatísticas da Educação e Ciência. →

Taxa de transició / graduació per any i cicle educatiu, 2001-2020

Font: DGEEC - Direção-Geral de Estatísticas da Educação e Ciência. →

Impactes en la cura i el benestar

L'Escola a Temps Complet ha estat plantejada com una solució a dues necessitats: per una banda, la necessitat d'augmentar la qualitat educativa de l'Educació Primària, i per l'altra, donar resposta a la necessitat de les famílies de comptar amb serveis de suport per a la cura dels infants i la conciliació laboral.

Suport a les famílies en la criança

Les valoracions qualitatives i acadèmiques al respecte coincideixen a apuntar que, si bé la millora educativa presenta alguns clarobscur, que veurem més endavant, en canvi la millora del suport a les famílies en la conciliació s'ha aconseguit plenament. De fet, **les famílies han estat el principal aval d'aquest model escolar** enfront de les resistències inicials de part del professorat i d'alguns partits polítics.

L'àmplia acceptació del model i la seva «naturalització» per part de les famílies fa que actualment es consideri un model consolidat i no supeditat a canvis polítics i econòmics conjunturals. De fet, la crisi del 2008, que va afectar de manera molt contundent Portugal, no va suposar cap marxa enrere en el procés d'implementació de l'Escola a Temps Complet, i actualment fins i tot es planteja la seva extensió al 2n Cicle d'Educació Bàsica.

El model d'Escola a Temps Complet va compensar en part el procés de reagrupaments escolars i tancament de les escoles més petites, que obligava bona part de l'alumnat a traslladar-se diàriament a escoles més llunyanes però, en canvi, més ben equipades i amb més serveis educatius, com les AEC, el servei de menjador i el suport a l'estudi (a més del transport escolar).

Satisfacció de les famílies

Les enquestes de satisfacció realitzades a les famílies mostren que els pares i les mares, especialment d'estrats socioeconòmics desfavorits, valoren les AEC i especialment la seva gratuïtat, malgrat que els pares i les mares, com mostren les mateixes enquestes, no tinguin un paper gaire actiu en l'organització ni en el seguiment d'aquestes activitats (la participació de les famílies en les AEC és més aviat baixa i ha tendit a decreixer, la qual cosa és un punt feble en la implementació del model, com veurem en el capítol que segueix).

Alimentació i salut

Un altre impacte destacat com a molt rellevant de l'Escola a Temps Complet ha estat la **generalització del servei de menjador**. El percentatge d'alumnes que es queda a dinar a l'escola ha passat en el lapse que va de 2005 a 2019 d'un 10% a un 80% aproximadament. El preu assequible del servei (1,46 €) i la implicació dels Ajuntaments per donar beques a les famílies amb menys recursos són impactes molt positius en l'equitat.

Es destaca també la **millora qualitativa del temps familiar**, en tant que el temps de suport a l'estudi a les escoles evita els deures a casa i allibera temps per a activitats en família.

Finalment, malgrat no disposar de dades que ho corroborin, s'apunta que les AEC són útils per **evitar l'excessiu sedentarisme**, l'abús de pantalles entre els infants, la incidència de l'obesitat i d'altres conductes de risc per a la salut.

Desigualtat de resultats entre l'alumnat segons l'origen social

Com veurem, Portugal ha registrat una millora molt significativa en els resultats PISA entre l'any 2000 i l'any 2018. No obstant aquesta millora no ha aconseguit reduir la bretxa existent entre l'alumnat segons el seu origen socioeconòmic. Així, el gap en lectura ha passat de ser de 87 punts l'any 2009 a 95 punts l'any 2018, lleugerament per sobre de la mitjana de l'OCDE. De la mateixa manera, l'estatus socioeconòmic continua sent un fort predictor dels resultats en matemàtiques i ciències (OCDE, 2019, «Country note. Portugal»).

Així mateix, l'estudi d'avaluació externa elaborat per Fialho (2013) mostrava com, si bé es constata una correlació positiva entre les AEC i els resultats acadèmics, el capital educatiu i econòmic de les famílies continua sent un predictor principal dels resultats acadèmics durant el 1.º CEB i en la transició al 2.º CEB. És a dir, **hi ha evidències que milloren els resultats educatius generals de l'alumnat, però no que es redueixi la bretxa entre l'alumnat socioeconòmicament afavorit i el desafavorit**.

Impactes en l'èxit educatiu

L'evolució dels resultats educatius de Portugal en els últims 20 anys ha estat, en global, molt positiva, i així es reconeix internacionalment.

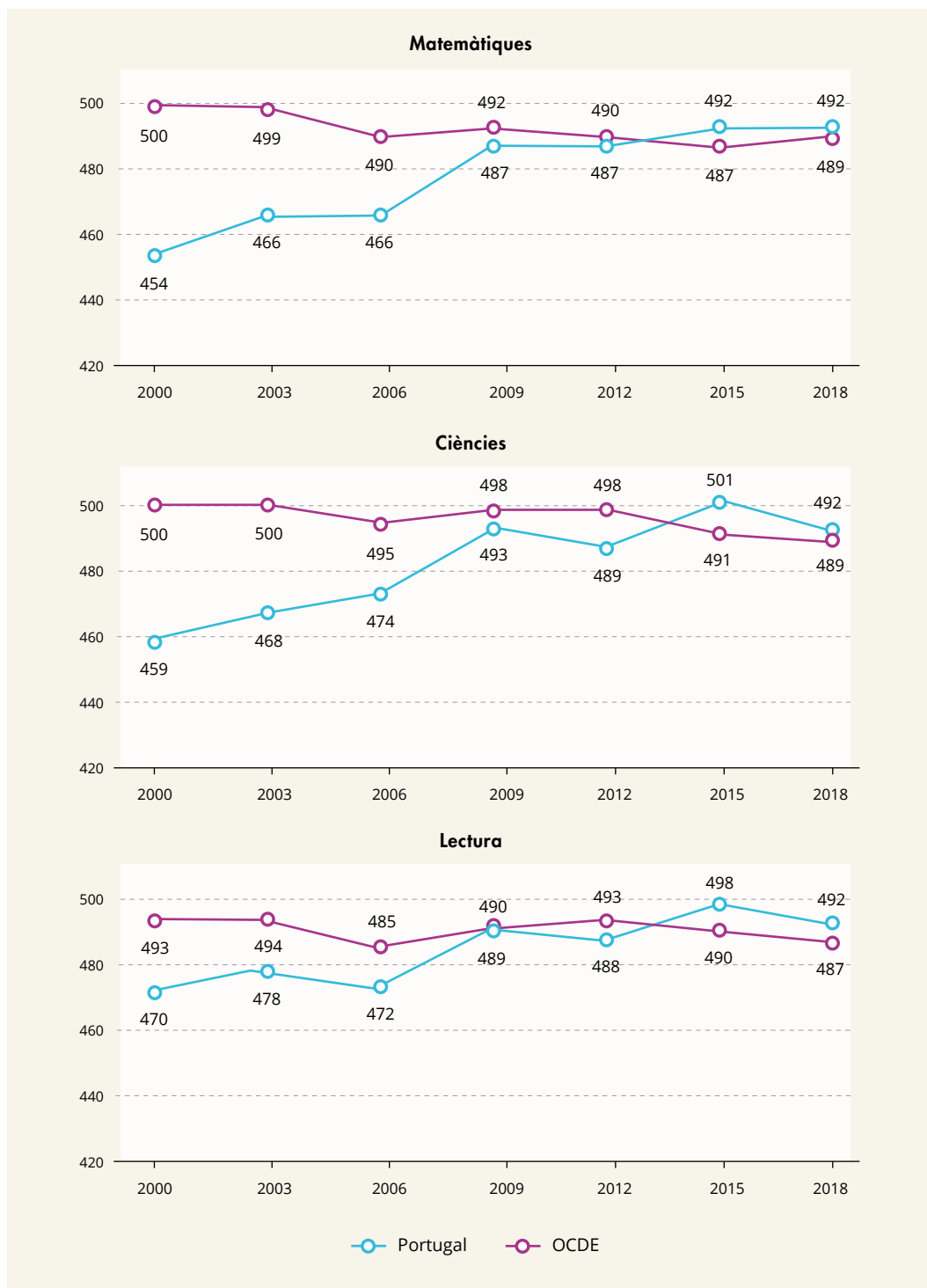
Destaca especialment la millora de Portugal en els resultats PISA, com a indicador de referència a escala mundial en l'assoliment de competències bàsiques per a la vida.

Evolució dels resultats PISA

Com mostren els gràfics a continuació, Portugal partia l'any 2000 d'uns valors molt baixos en les tres competències mesurades (matemàtiques, ciències i lectura) per PISA. A partir de l'any 2009 aconsegueix situar-se i mantenir-se en la mitjana europea en tots tres àmbits.

Resultats PISA, 2000-2016

Font: OCDE, 2019. «Country note. Portugal». →

Aquesta millora és només en una petita part atribuïble a l'extensió de l'Escola a Temps Complet, ja que aquesta només existeix en l'etapa inicial Primària —fins als 9 anys— i, sobretot, perquè **la política de millora de l'educació a Portugal ha tingut moltes altres palanques** simultànies o fins i tot prèvies —com el reforç de la formació inicial i continuada del professorat de totes les etapes educatives, la reforma del currículum educatiu, la introducció d'incentius i treball per objectius en la tasca docent, la major autonomia dels centres educatius, el foment de l'Educació Preescolar, etc.

Impacte atribuïble a les AEC

L'avaluació de l'Escola a Temps Complet realitzada per Fialho (2013), de la Universitat d'Évora, i els subsegüents informes de la Comissão Coordenadora de la Direção-Geral da Educação, indiquen que, segons els docents i el personal tècnic AEC consultats, les AEC:

- Reforcen els aprenentatges curriculars de 1r cicle de Primària.
- Milloren l'autonomia en l'aprenentatge i les competències socials de l'alumnat.
- Faciliten la transició al 2n cicle de Primària.
- Augmenten la motivació pels aprenentatges i la implicació de l'alumnat en l'aprenentatge.

En canvi, **es valora més aviat negativament l'impacte en el comportament i la disciplina de l'alumnat.**

Les dificultats de disciplina són atribuïdes pels docents al fet que algunes AEC adopten una dinàmica lectiva (es fan a l'aula, asseguts, amb metodologies poc actives, etc.), la qual cosa suposa una sobrecàrrega de temps escolar per a l'alumnat que deriva en indisciplina. Com veurem més endavant, **aquesta és una de les línies de millora identificades de manera més insistent.**

Valor educatiu atribuït a les AEC

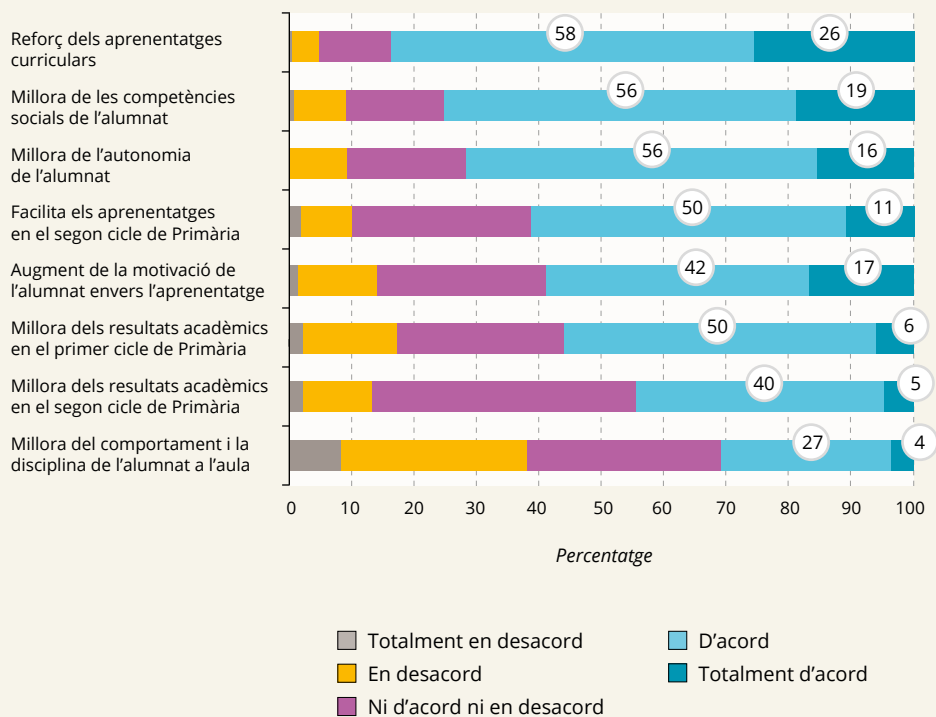
D'altra banda, les enquestes realitzades en la darrera avaluació amb enquestes publicada (curs 2016-2017) indiquen que les famílies atribueixen a les AEC una importància elevada en l'èxit escolar dels fills i filles i valoren la qualitat pedagògica dels tècnics AEC, la relació dels seus infants amb els educadors i els aprenentatges assolits. Així mateix, l'alumnat mostra una satisfacció elevada amb les AEC.

L'avaluació realitzada el 2013 mostrava així mateix que els principals motius de famílies i alumnes per participar en les AEC són de tipus educatiu i d'èxit acadèmic, molt per sobre de les raons relacionals, d'entreteniment o conciliació.

Es fa palès, per tant, el valor educatiu que es dona a les AEC. De fet, tal com destaquen els autors de les avaluacions, les famílies assumeixen que no portar els infants a les AEC suposa un desavantatge per al seu rendiment escolar.

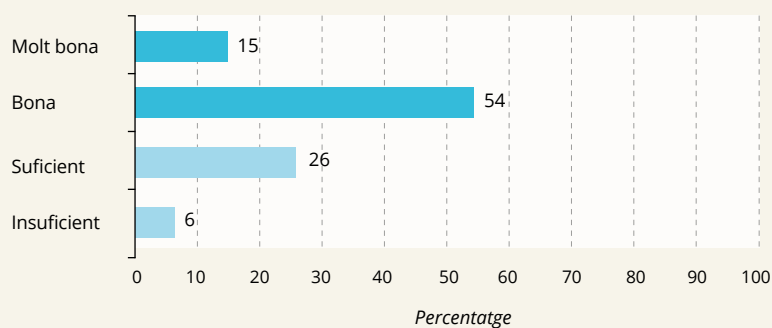

Valoració de l'impacte de les AEC per part de les direccions escolars, 2017

Font: Comissão Coordenadora das AEC, 2017. →

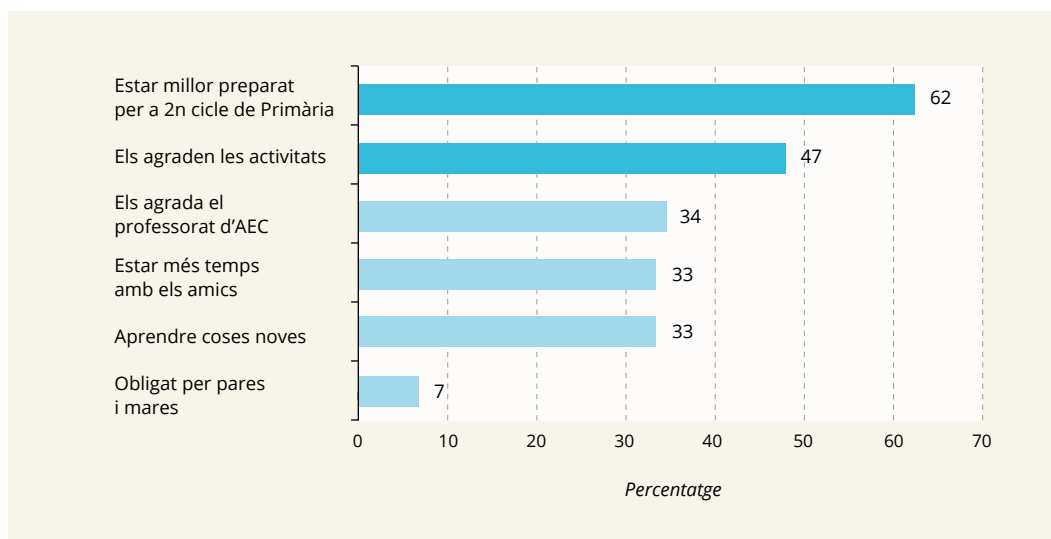
Valoració de la motivació de l'alumnat per assistir a les AEC, 2017

Font: Comissão Coordenadora das AEC, 2017. →

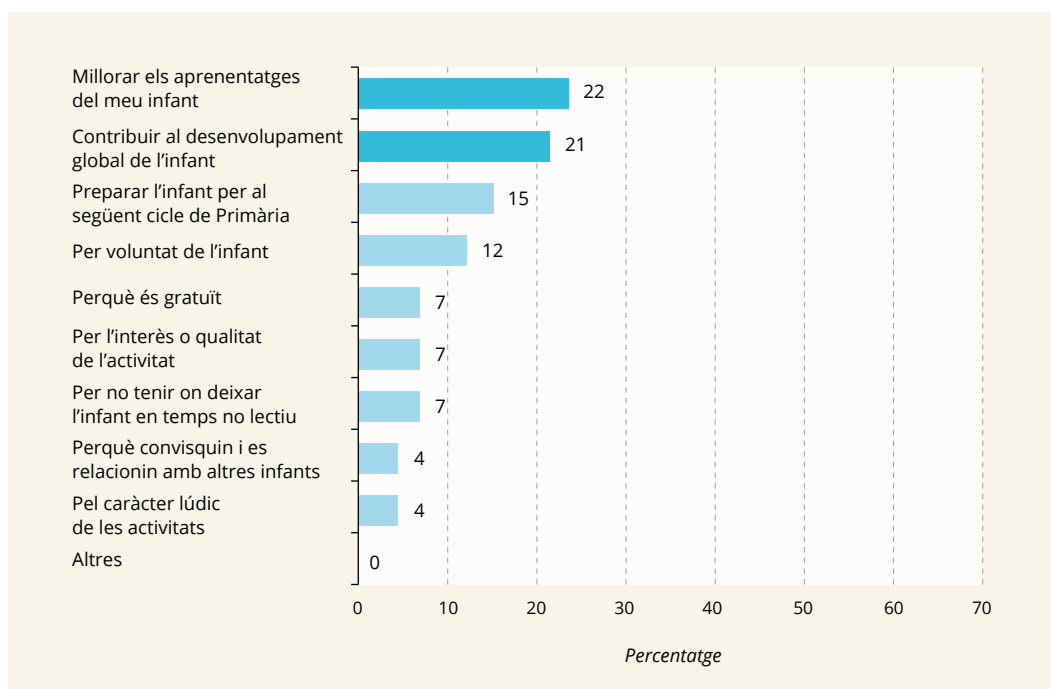

Motius expressats per l'alumnat per participar en les AEC, 2013

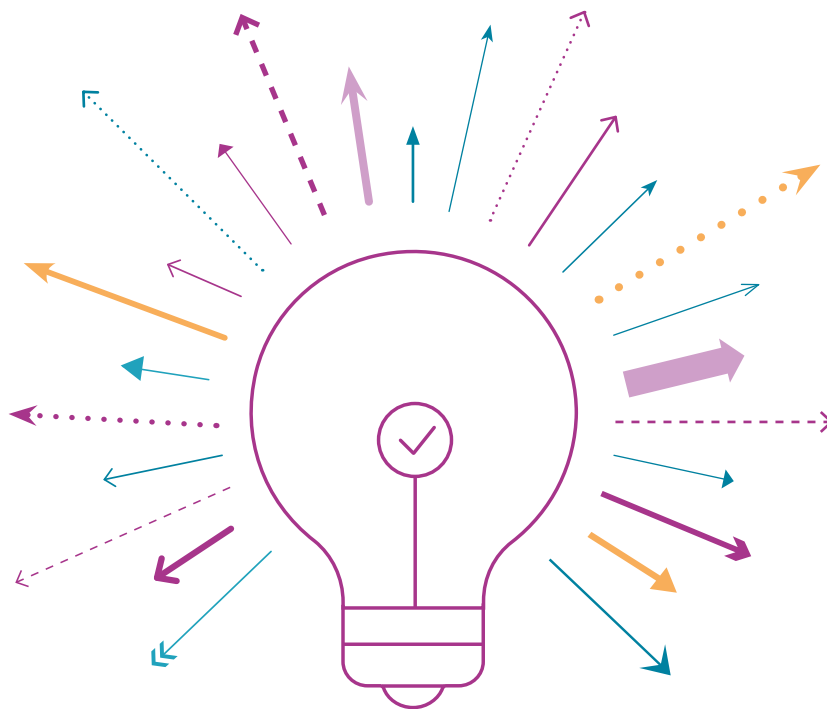

Font: Isabel Fialho (coord.) (2013), *Avaliação Externa do Programa das Atividades de Enriquecimento Curricular no 1.º Ciclo do Ensino Básico*. Universidade de Évora-CIEP.

Motius expressats per pares i mares per participar en les AEC, 2013

Font: Isabel Fialho (coord.) (2013), *Avaliação Externa do Programa das Atividades de Enriquecimento Curricular no 1.º Ciclo do Ensino Básico*. Universidade de Évora-CIEP.

LÍNIES DE MILLORA

Més enllà dels impactes evidenciables de l'Escola a Temps Complet i d'una valoració global satisfactòria per part dels agents involucrats (docents, tècnics AEC, famílies, alumnes, Ajuntaments, Ministeri d'Educació), les avaluacions realitzades fan emergir reflexions crítiques i línies de millora necessàries en el model desenvolupat fins ara a Portugal. Moltes d'aquestes línies concentren actualment els esforços de millora del Ministeri d'Educació, dels Ajuntaments i de les direccions escolars. Passem a exposar-los.

«Escolacentrisme»

Diversos autors, com Carlos Pires (2013) i Mouraz (2012), destaquen que una particularitat del model d'*Escola a Tempo Inteiro* de Portugal és que, en la pràctica, ha internalitzat dins de l'escola formes d'educació no formal que havien sorgit fora de l'escola i que tradicionalment gestionaven altres actors de la comunitat local.

En vincular l'educació no formal a l'escola, aquesta perd paradoxalment el seu atribut de «no formal» per assimilar-se a activitats curriculars formals; així, les AEC s'organitzen per disciplines i queden subjectes a orientacions programàtiques homogeneïtzadores, a objectius de resultats, esdevenint en la pràctica un allargament de la jornada lectiva escolar.

«Ocorre, paradoxalmente, um fenómeno de formalização daquilo que é apresentado retoricamente como não formal e que, noutras circunstâncias, seria entendido pelos diversos atores como tal.» (Pires, 2013:3).

En internalitzar l'educació no formal, amb la intenció de proporcionar una educació més integral i igualar oportunitats, **l'administració reforça el seu monopoli educatiu**, exercit a través de les escoles i dels Ajuntaments i desapoderant la comunitat del seu rol educador.

En aquest sentit, alguns autors classifiquen el model d'*Escola a Tempo Inteiro* de Portugal com «escolacèntric» i el representen com una mena d'«eucaliptus educatiu» que promou l'allargament del temps escolar i desposseeix la comunitat del seu rol educador.

Connexió amb l'entorn i la comunitat

En l'inici de l'Escola a Temps Complet l'any 2005, l'opció de fer de l'escola la base del Programa AEC es fonamentava en la prioritització de fer de les AEC un reforç del currículum escolar allà on es jutjava deficitari —com l'anglès i el suport a l'estudi—, i fer accessibles aquestes opcions a tot l'alumnat.

L'ampliació del ventall d'AEC amb activitats esportives i artístiques ha comportat una diversificació de les AEC i permet molta més llibertat a les entitats promotores per crear una oferta vinculada a les particularitats del territori i de la seva població. D'aquesta manera, actualment es fomenta que s'aprofiti més el valor educatiu de l'entorn a través de l'AEC:

«Importa que estas atividades valorizem a cultura do meio local, que constituam uma resposta aos interesses e necessidades dos alunos e das famílias, que potenciem os recursos físicos humanos e culturais do meio, que criem oportunidades de experiências novas, ricas e diversificadas, contribuindo para a formação integral dos alunos e para o objetivo primordial das AEC de promoção do desenvolvimento e diminuição de desigualdades socioculturais (...).

«Estas parcerias socioeducativas podem ainda facilitar a aproximação da escola ao tecido social envolvente e promover o reconhecimento e a valorização deste. Por conseguinte, o seu papel deve ir para além da mera execução do programa podendo funcionar como polo estratégico no desenvolvimento dos princípios da “cidade educadora,” reforçando a dimensão comunitária da ação educativa. Por outro lado, as parcerias com instituições sociais, recreativas e culturais podem facilitar a diversificação da oferta educativa e a possibilidade de proporcionar atividades fora do contexto escolar.» (Fialho, 2013:306).

Vista l'experiència portuguesa, es recomana evitar el debilitament del rol educatiu de la comunitat, no determinant des de les administracions supralocals la tipologia d'activitats que ha d'integrar l'Escola a Temps Complet, i que en canvi s'identifiquin en un territori els recursos amb potencial educatiu i es desenvolupi un ventall d'opcions educatives tenint-los en compte.

Les proves pilot que s'estan realitzant per estendre l'Educació a Temps Complet a 2n cicle d'Educació Bàsica parteixen de l'objectiu de reforçar el component comunitari i d'entorn de les activitats. Així, es reforça la idea que siguin els Ajuntaments els que seleccionen activitats arrelades en el seu territori i les connecten amb l'alumnat, evitant la contractació *ad hoc* d'activitats AEC estandarditzades o sense arrelament territorial. Es prioritzen activitats fora de l'escola, que esdevenen una font de dinamització comunitària. Aquesta connexió amb l'entorn obliga també a implicar en aquesta política una diversitat més gran de departaments de l'administració local (és a dir, fa més transversal la política educativa). L'orientació comunitària i d'entorn d'aquestes proves pilot porta a parlar d'Educació a Temps Complet i no ja d'Escola a Temps Complet.

Hi ha la voluntat de transferir el *know how* que s'acumuli amb aquestes experiències pilot al conjunt de programes AEC ja en marxa per al 1r cicle d'Educació Bàsica. Així, s'anima les escoles i els Ajuntaments a desenvolupar una oferta d'AEC pròpia del seu territori, que faci valdre els seus recursos, les seves tradicions i el seu teixit social, **anant més enllà d'una oferta estandarditzada** i homogènia entre escoles —ha estat habitual, per exemple, la selecció de les AEC a partir de catàlegs d'activitats predefinides per empreses subcontractades.

Es respon així a una demanda compartida per famílies, escoles i administracions perquè les AEC es desenvolupin en espais de l'entorn, per tal d'**evitar la guetització dels infants en les escoles i superar la «pobresa espacial i cultural» del seu món educatiu**. Aquest hauria de ser un objectiu primordial d'unes activitats educatives que pretenen igualar les oportunitats dels infants socioeconòmicament desfavorits. A més, aquesta obertura de les activitats més enllà del perímetre escolar permet rendibilitzant els recursos educatius existents i **avançar en el concepte de ciutats educadores** (Fialho, 2013:310; Mouraz, 2012:10).

Caràcter lúdic i lliure de les activitats

Les avaluacions realitzades apunten que l'emmotllament de les AEC a lògiques d'educació formal —realitzades en alguns casos fins i tot en els mateixos espais d'aula que les activitats lectives— provoquen esgotament en l'alumnat (hiperescolarització), i aquest esgotament és font de conflictes i d'una certa desmotivació entre l'alumnat. El reconeixement d'aquest risc porta a reclamar una diferenciació més gran de les AEC del temps lectiu, introduint **més temps de joc i més espai per a la lliure iniciativa dels infants**. Aquest és actualment un punt de consens entre **sindicats docents**, la **Comissão Coordenadora das AEC**, la Direcció General d'Educació del **Ministeri d'Educació**, les associacions de famílies, les associació de municipis i **experts** acadèmics. Tots ells recullen aquest aspecte com una necessitat de millora del model d'Escola a Temps Complet implementat fins ara.

En línia amb l'anterior, el Ministeri ha donat orientacions a les entitats promotores per tal que les AEC tinguin un component més lúdic i menys estructurat i doni més llibertat i poder d'incidència dels infants en aquestes activitats (vegeu, per exemple, la carta que incloem tot seguit).

Aquest objectiu de millora implica **reforçar el caràcter lúdic, social, creatiu, interdisciplinari i emprenedor de les AEC**, transformant també el rol dels tècnics AEC, que passa a ser de facilitadors més que de transmissors de coneixements, i els espais, que han de **prioritzar la sortida de l'aula i del recinte escolar**.

Es considera que aquestes transformacions poden **aportar un ritme més estimulant i divers a la jornada escolar**, evitant la monotonia, i augmentar la qualitat de les activitats i el seu potencial de facilitar aprenentatges vitals per a l'alumnat.

Resulta paradigmàtic d'aquesta nova tendència el fet que alguns Ajuntaments parlin no ja d'Escola a Temps Complet sinó d'infància a temps complet, amb la idea d'evitar que l'infant se senti com un alumne/a tot el temps i disposi en canvi de més temps per jugar i experimentar de forma autònoma, en un ambient de seguretat i acompanyament adult però no sotmès a la disciplina escolar.

En els últims anys, molts Ajuntaments estan introduint en l'oferta AEC activitats lúdiques (jocs tradicionals, jocs de ciència i estratègia, ludoteques o fins i tot joc lliure durant el temps AEC), tot conservant les activitats esportives i artístiques.

REPÚBLICA
PORTUGUESA

EDUCAÇÃO

Exmo Sr. Diretor do AE
Exmo Sr. Presidente da CM/ Junta de Freguesia
Exmo Sr. Presidente da Associação de Pais
Exmo Sr. Presidente da IPSS

Assunto: Atividade Enriquecimento Curricular

Lisboa, 28 de junho de 2017

Não paramos de brincar porque envelhecemos; envelhecemos porque paramos de brincar. Foi deste modo que George Bernard Shaw selou, há perto de 100 anos, uma evidência que só muito recentemente a investigação científica veio comprovar: brincar e jogar são atividades essenciais para o desenvolvimento cerebral das crianças e jovens, contribuindo de forma determinante para o seu bem-estar físico, emocional, cognitivo e social.

Brincar permite que as crianças explorem o mundo que as rodeia, criando universos que conseguem dominar, desenvolvendo a criatividade, a auto-confiança e a resiliência necessárias para lidar com as incertezas e mudanças aceleradas que o futuro lhes reserva.

Brincar é um tema tão importante para o desenvolvimento equilibrado de crianças e jovens que as Nações Unidas o fixaram como um Direito Universal na Convenção dos Direitos da Criança.

Se, noutros contextos, este direito é ameaçado por ambientes sociais muito difíceis ou por situações de catástrofe, também é verdade que, entre nós, as transformações sociais têm conduzido a uma progressiva redução do tempo disponível para as crianças brincarem de forma livre e espontânea. Este movimento é descrito por alguns autores como uma “colonização do tempo” de brincar e já é associado ao crescimento de problemas de saúde pública, tais como a obesidade, as perturbações da ansiedade e a depressão na infância e na adolescência.

Para além do tempo necessário para que as crianças brinquem livremente, há ainda que equacionar a realidade dos períodos extracurricular e de enriquecimento curricular, promovidos por escolas, autarquias, associações de pais e instituições privadas de solidariedade social.

Com a introdução do “Programa Escola a Tempo Inteiro”, em 2005/2006, o ME procurou dar resposta à Lei de Bases do Sistema Educativo. Este prevê “ações orientadas para a formação integral e a realização pessoal dos educandos no sentido da utilização criativa e formativa dos seus tempos livres”, visando nomeadamente “o enriquecimento cultural e cívico, a educação física e desportiva, a educação artística e a inserção dos alunos na comunidade”, valorizando “a participação e o envolvimento das crianças na sua organização, desenvolvimento e avaliação”.

*Orientacions del
Ministeri d'Educació
de Portugal
sobre activitats
d'enriquiment
curricular.*

REPÚBLICA
PORTUGUESA

EDUCAÇÃO

O estudo de avaliação externa dos impactos do Programa das Atividades de Enriquecimento Curricular (AEC), realizado em 2013 a pedido do ME, na linha da investigação académica independente e dos relatórios anuais produzidos pela Comissão de Acompanhamento, alertam para uma realidade marcada pela excessiva escolarização das atividades de enriquecimento curricular, que se traduz em ofertas de carácter segmentado, disciplinar e formal, pouco articuladas com o período curricular e com o projeto educativo dos agrupamentos de escolas. Alertam ainda para o carácter substitutivo que algumas AEC têm tido relativamente à componente de expressões artísticas e físico-motoras, parte integrante da matriz curricular do primeiro ciclo do ensino básico.

A manter-se esta realidade, poderemos estar a contribuir para uma preocupante distensão do período curricular para cerca de 30 horas semanais. Se a esta componente associarmos o período da Componente de Apoio à Família, poderemos estar perante horários escolares superiores a 35 horas semanais, para crianças de apenas 6 a 10 anos de idade.

Importa assim que, entre outros aspetos, se salvguarde na planificação das AEC para o ano de 2017/18:

- o tempo de recreio necessário para a brincadeira livre das crianças;
- o carácter lúdico das atividades, que devem orientar-se para o desenvolvimento da criatividade e das expressões;
- a utilização de espaços, materiais, contextos e outros recursos educativos diversificados, na comunidade, evitando-se a permanência em sala de aula;
- a eliminação do agendamento de trabalhos de casa;
- o enquadramento e apoios necessários para que todos os alunos possam participar nas atividades, independentemente das suas capacidades ou condições de saúde;
- a garantia de que todas as componentes do 1º ciclo são abordadas pelo docente da turma, em período curricular;

As AEC configuram, antes de mais, um importante instrumento de política educativa orientado para promoção da igualdade de oportunidades, a redução das assimetrias sociais e o sucesso escolar. Estou convicto que, salvaguardando a sua natureza específica, bem distinta das atividades típicas do período curricular, criaremos condições para que os alunos e suas famílias aí encontrem respostas para as suas necessidades e anseios.

A Direção-Geral de Educação e o Ministério da Educação estão, obviamente, disponíveis para apoiar as entidades promotoras na conceção e na tomada de decisões sobre este assunto.

Com os melhores cumprimentos,

O Diretor-Geral da Educação

José Vitor dos
Santos Duarte
Pedroso

Assinado de forma digital por José Vitor dos Santos Duarte Pedroso
DN: c=PT, o=Ministério da Educação e Ciência, ou=Direção-Geral da Educação, cn=José Vitor dos Santos Duarte Pedroso
Dados: 2017.06.28 15:20:54 +01'00'

Orientacions del
Ministeri d'Educació
de Portugal
sobre activitats
d'enriquiment
curricular (cont.).

Qualitat de les activitats i itineraris d'aprenentatge

Els aspectes mencionats anteriorment —vincl amb la comunitat, metodologia més lúdica i autònoma— són elements destinats a millorar la qualitat i l'impacte educatiu i social de les AEC.

A més de l'anterior, es detecta també la conveniència de dissenyar i articular les activitats en **itineraris d'aprenentatge**. Actualment predomina una oferta d'activitats d'iniciació, planificades només en el marc temporal d'un curs de nou mesos i sense continuïtat entre cursos.

En canvi, per aconseguir impactes en les competències i les habilitats de l'alumnat es demostra necessari planificar les activitats des d'un marc temporal de diversos cursos, tal com fan, per exemple, els clubs d'esport federat. L'estudi de Jorge Soares i Hélio Antunes (2020) sobre les AEC esportives indica que aquesta planificació plurianual és un dels factors d'èxit dels projectes esportius AEC, juntament amb l'expertesa i el compromís del personal educador.

Segons els experts consultats, les famílies són cada cop més exigents amb la qualitat de les activitats no escolars i el desenvolupament de competències que aquestes han d'aportar als seus fills i les seves filles. Es detecta fins i tot una tendència incipient de famílies de classe mitjana a optar per oferta privada addicional d'activitats per aquesta percepció de més qualitat. Per evitar aquesta dinàmica de segregació, es veu necessari reforçar la qualitat de les activitats, de manera que no es vegin només com un entreteniment sinó també com un itinerari de desenvolupament de competències i habilitats.

Personal AEC: qualificació i condicions laborals

Els tècnics encarregats de les AEC han estat, sobretot en els primers anys de la política d'Escola a Temps Complet, persones amb formació docent o amb perfils generalistes d'educació o dinamització que iniciaven la seva trajectòria professional a través d'aquestes activitats. Actualment **es valora més positiu integrar altres perfils professionals de tècnics AEC**.

Es fa evident que la qualitat de les activitats requereix personal especialitzat que desenvolupa la seva carrera professional en l'àmbit de l'activitat. És així com aquest personal educador pot esdevenir un referent real en l'aprenentatge d'una determinada competència o habilitat i, a més, acompanyar els infants en itineraris d'aprenentatge més avançats. Per exemple, en el camp de la música, els músics professionals poden cobrir un itinerari llarg d'aprenentatge i esdevenir un referent en competències musicals.

D'altra banda, les condicions laborals del personal a càrrec de les AEC es qualifiquen com a bastant precàries fins ara: predominen els contractes temporals, poc remunerats i amb horaris molt reduïts. Aquestes condicions laborals no afavoreixen el reconeixement professional d'aquestes figures ni dins l'organització escolar ni davant les famílies. A més, els contractes laborals sovint no preveuen prou temps de formació continuada, coordinació i avaluació per millorar la qualitat de les AEC.

El personal AEC pot ser contractat directament pels Ajuntaments, però sovint aquesta contractació es fa a través de licitacions a empreses que s'han especialitzat en la provisió d'AEC.

Articulació del temps lectiu i no lectiu

Les avaluacions anuals oficials realitzades pel Ministeri d'Educació indiquen que l'articulació entre docents de 1.º CEB i els tècnics AEC no és del tot satisfactòria. Hi ha un reconeixement unànime que l'articulació entre personal i continguts lectius i no lectius és necessària, però en la pràctica no s'acaba de desenvolupar:

Hi ha circulació d'informació i coneixença entre personal AEC i docents, però rarament s'organitzen ni executen activitats conjuntament, hi ha poca pràctica d'observació de les activitats educatives entre uns i altres i són poques les escoles que flexibilitzen horaris per intercalar activitats lectives i AEC.

La intercalació d'activitats AEC i lectives presenta dues dificultats que la fan poc viable: per una banda, no totes les famílies porten els seus infants a les AEC i difícilment aquestes acceptarien un horari discontinu que requereix l'acord de tota la comunitat i que, a més, es pot perdre d'un any a l'altre, quan canvien les persones. Per altra banda, la intercalació d'activitats lectives i AEC fa necessari que una part de la plantilla docent es quedi a l'escola fins a les 17.30 h, la qual cosa provoca rebuig entre docents.

Pel que fa al treball col·laboratiu, un dels condicionants que el limita és el fet que **tant els tècnics AEC com els docents tenen en la seva jornada de treball poc temps assignat a tasques de coordinació**, amb la qual cosa es fa difícil les reunions i preparacions d'activitats conjuntes.

Finalment, es nota a faltar més coordinació entre el personal AEC i els docents especialistes en matèries com l'esport i la música, que estan presents tant en l'àmbit lectiu com en les AEC. Aquesta coordinació es veu necessària tant a nivell de 1.º CEB com amb els successius cicles de Primària, quan desapareixen les AEC i seria òptim preparar una més bona transició educativa en aquestes matèries.

Atenció a infants amb NEE durant les AEC

Un altre aspecte per millorar detectat és l'atenció de l'alumnat amb NEE, on la coordinació no sempre és suficient entre tècnics AEC i docents per pactar estratègies d'atenció a aquest alumnat. A més, se senyala que **els tècnics AEC no disposen del personal de suport individual (tipus vetlladors) que sí es preveu en el temps lectiu per atendre l'alumnat NEE amb més dificultats**. D'altra banda, un repte no sempre assolit per part de les entitats promotores és el de crear una oferta AEC inclusiva en si mateixa de la diversitat funcional.

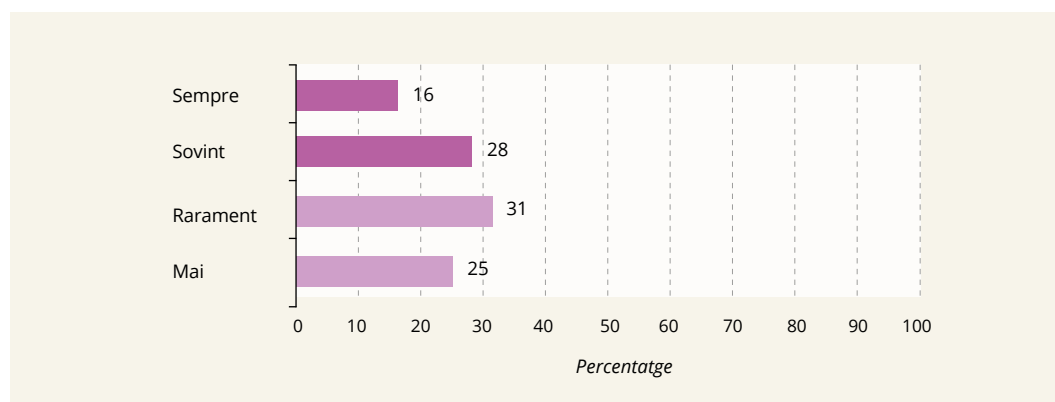
Participació

Les AEC estan actualment plenament integrades en l'organització escolar, però, en alguns casos, els processos de presa de decisió sobre les AEC no cobreixen els diferents actors afectats, especialment pares i mares, alumnes i *partners* locals, de manera que es fa més improbable que les AEC s'adeqüin al context territorial i a les preferències i les propostes que podrien aportar les famílies i l'alumnat.

Les avaluacions destaquen la **baixa participació dels pares i mares en les AEC**, tant a l'hora de decidir quines han de ser les activitats per organitzar com en la seva relació amb els tècnics AEC, i la informació que reben sobre el que fan el seus fills i les seves filles fan durant les activitats. També és infreqüent la participació dels pares i les mares en les activitats i la presència dels tècnics AEC en les reunions escolars previstes amb les famílies.

Per tot això, les avaluacions recomanen reforçar el poder de decisió de les famílies i l'alumnat en les AEC, una coneixença més directa entre famílies i personal AEC i més participació de les famílies, com ara organitzant festivals, trobades, etc., on puguin prendre part.

Consulta als pares i les mares sobre l'oferta AEC, 2013

Isabel Fialho (coord) (2013), *Avaliação Externa do Programa das Atividades de Enriquecimento Curricular no 1.º Ciclo do Ensino Básico*. Universidade de Évora-CIEP.

Avaluació

Els dos grans nivells d'avaluació de *l'Escola a Tempo Inteiro* presenten alguns aspectes que cal millorar.

- Pel que fa a **l'avaluació a nivell nacional**, liderada per la Comissão Coordenadora das AEC, amb representació de diferents òrgans del Ministeri d'Educació, es fa una avaluació anual que recull dades quantitatives i consideracions qualitatives sobre els punts forts i febles en la implementació de les AEC. L'any 2013 es va realitzar addicionalment una avaluació externa en profunditat, amb la implicació de la Universidade de Évora-CIEP.

Es nota a faltar una reedició periòdica de les avaluacions en profunditat i una avaluació més sistemàtica de l'impacte de les AEC en la millora dels aprenentatges de l'alumnat.

Es critica que les avaluacions que es duen a terme són merament «impressionistes» (Mouraz, 2012) i aprofundeixen poc en l'impacte a nivell d'aprenentatges. Es demana també dinamitzar un intercanvi i una comunicació més intensos d'experiències i bones pràctiques entre escoles i Ajuntaments.

- Pel que fa a **l'avaluació de les AEC que es produeix a nivell intern dins de les escoles**, la supervisió de les AEC per part del personal docent és una realitat en la majoria de les escoles, però **no sempre inclou l'observació de les activitats ni una pràctica reflexiva compartida que porti a una millora continuada de la pràctica pedagògica**.

Finalment, es recomana aprofundir en l'avaluació formativa i formadora que el personal AEC fa amb l'alumnat, per sobre de l'avaluació finalista.

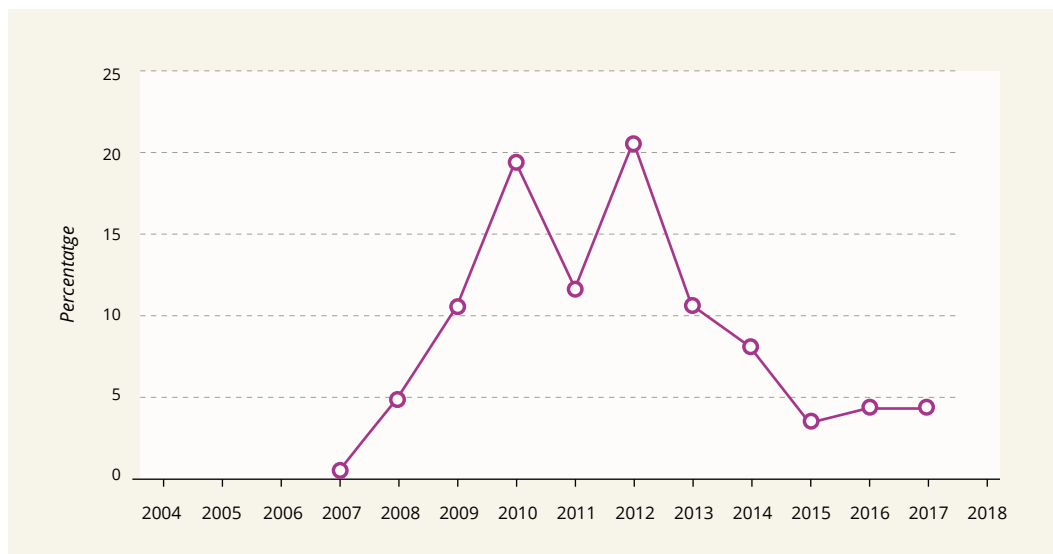
Recerca acadèmica

Al mateix temps, **actualment la recerca acadèmica en el conjunt d'universitats de Portugal acompanya poc el desenvolupament crític de *l'Escola a Tempo Inteiro***: la producció acadèmica sobre *l'Escola a Tempo Inteiro* va ser ascendent entre els anys 2007 i 2012, i va decaure després quasi completament.

Aquesta pèrdua d'interès de la comunitat universitària envers *l'Escola a Tempo Inteiro* està associada a diversos factors, com la «naturalització» d'aquest model d'escola, que actualment es dona per descomptat i gaudeix d'un ampli consens social (Pires, 2019:14). És a dir, el poc debat social i polític actual entorn de *l'Escola a Tempo Inteiro* desmotiva també el debat acadèmic.

Evolució temporal de la producció de tesis i dissertacions
sobre l'*Escola a Tempo Inteiro*, 2004-2018

Font: Pires, 2019:14.

Segons Pires (2019), les recerques acadèmiques sobre l'*Escola a Tempo Inteiro* s'han centrat principalment en dos aspectes clau:

- En la **dimensió educativa**, la recerca s'enfoca en qüestions relacionades amb la lògica de l'educació no formal, l'ocupació del temps no escolar dels estudiants, la hiperescolarització infantil, la relació entre educació curricular i l'extraescolar, l'articulació entre docents i educadors i l'ampliació de l'horari dels docents.
- En la **dimensió de l'administració educativa**, la recerca s'enfoca en qüestions relacionades amb la descentralització de competències en l'àmbit de l'educació (el municipi com a actor educatiu, la descentralització de competències, la tensió entre l'autonomia escolar i la «municipalització» de l'educació, la tensió entre la lògica comunitària i la lògica empresarial de l'educació).

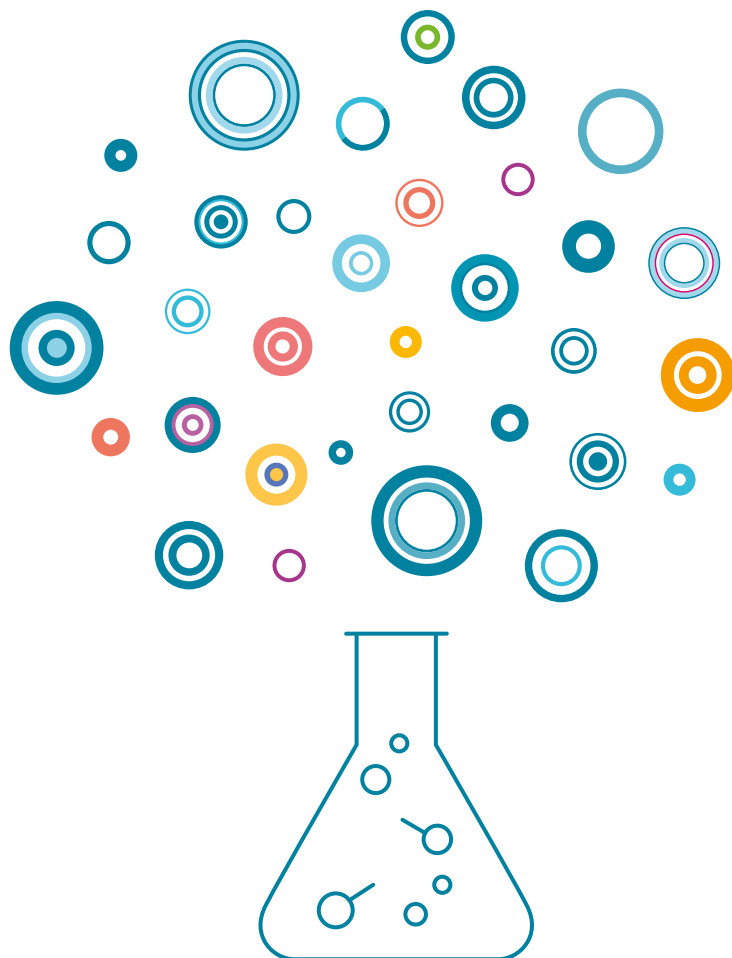
Descentralització local

La política d'*Escola a Tempo Inteiro* ha significat per als Ajuntaments disposar de més pressupost per gestionar activitats educatives, responsabilitzar-se de la contractació de personal i assumir un major rol de lideratge, coordinació i supervisió entre actors escolars. En aquest sentit, el paper atorgat per l'Estat als municipis en el desenvolupament de l'*Escola a Tempo Inteiro* s'ha legitimat com un impuls per a les polítiques locals d'educació i un reforç de les competències locals en aquest àmbit, que requereix al seu torn ampliar els equips humans de les regidories d'Educació. L'any 2022 està previst que culmini aquest procés de delegació de les AEC del Ministeri als Ajuntaments.

Amb tot, **les dinàmiques locals que s'han generat en la pràctica són molt desiguals en funció del tarannà dels governs locals i les direccions escolars. En alguns casos, l'Ajuntament actua com un simple executor de la política central del ministeri, mentre que en d'altres s'ha convertit en un emprenedor real en política educativa**, creant projectes amb idiosincràsia pròpia i aportant finançament propi, més enllà del traspasat pel Ministeri.

Els Ajuntaments amb un rol més passiu envers la política d'Escola a Temps Complet tendeixen més a traspasar la funció organitzadora de les AEC a altres agents, com ara a les empreses de lleure, o a les mateixes agrupacions d'escoles, dificultant la connexió de les activitats amb el territori i la comunitat.

Hi ha també una queixa reiterada per part dels Ajuntaments envers l'insuficient traspàs de recursos econòmics des del Ministeri d'educació per desenvolupar programes AEC a nivell local. Es critica que el finançament preveu estrictament el cost de les activitats però no altres aspectes, com el material per a aquestes activitats o la coordinació i la formació que ha d'acompanyar el programa.

EXEMPLES

En aquest darrer apartat presentem tres exemples de programes AEC organitzats per tres Ajuntaments per a les escoles dels seus municipis. Es tracta de casos escollits a partir de les referències recollides durant les entrevistes a informants clau, i explicades en funció de la informació disponible en el web oficial de l'Ajuntament i les escoles vinculades.

Câmara Municipal de Matosinhos

La Câmara Municipal de Matosinhos ha desenvolupat des de l'inici un rol promotor de l'*Escola a Tempo Inteiro* a les escoles del seu territori, veient en aquest model un repte i una oportunitat per obrir les escoles a la comunitat, millorar els aprenentatges per a la vida i fomentar la implicació de les famílies en l'educació. La seva estratègia es diferencia d'altres Ajuntaments per haver apostat d'una manera molt decidida en la formació dels docents i del personal AEC, per aconseguir qualitat i una articulació més grans entre el temps lectiu i el no lectiu.

Durant el curs 2020-2021, l'**oferta AEC del municipi** es desenvolupa en sis àmbits (esport, música, art, teatre i cinema, ciència i tecnologia i escacs), amb una planificació d'itineraris de 4 anys en cadascun. Les activitats es desenvolupen en format taller i projectes (per fomentar l'esperit experiencial i lúdic). L'oferta conforma el que anomenen un «currículum local», que es desenvolupa amb una xarxa d'entitats col·laboradores.

En els primers anys d'implementació de l'Escola a Temps Complet, l'Ajuntament va endegar un procés per dissenyar un projecte propi amb el suport de la Faculdade de Psicologia e de Ciências da Educação da Universidade do Porto i la reflexió conjunta amb docents, equips directius, famílies i alumnes.

Aquest procés va donar lloc a un projecte pilot d'activitats AEC diversificades segons les propostes de cada comunitat educativa. La proposta combinava la resposta a les demandes i la prioritització d'aprenentatges que tinguessin com a objectiu l'exploració del món i la creació d'obres compartides i solidàries en l'àmbit artístic, cultural i esportiu.

Els reptes a què es van haver d'enfrontar van ser molt importants. Es va haver d'invertir en l'ampliació, l'actualització i el manteniment d'edificis escolars, trencar amb la tradició del doble torn horari de les escoles i crear menjadors escolars i espais polivalents i preparats per a noves competències educatives.

D'altra banda, es van topar amb moltes rigideses en l'organització dels horaris docents a les escoles i amb les resistències del cos docent per tal de superar una concepció individualista de l'aula i de l'espai escolar.

Tenint en compte aquesta situació, l'Ajuntament de Matosinhos va implementar un conjunt d'estratègies, en coordinació amb l'Àrea Metropolitana de Porto i els agrupaments escolars (Pinto, 2010). Entre aquestes estratègies en destaquen les següents:

Una acollida del personal AEC a cada escola i afavorint una coorganització pedagògica prèvia entre docents i personal AEC.
Un projecte de formació continuada i certificada del personal AEC, establint convenis amb diferents col·legis professionals.
La formació del personal docent, per desenvolupar un paper actiu en la supervisió, la col·laboració i la millora pedagògica de les AEC, així com en l'articulació del currículum lectiu i no lectiu i l'avaluació dels aprenentatges de l'alumnat.
Un horari de les AEC intercalat, combinant dos matins i tres tardes, per donar més continuïtat horària als tècnics AEC, contractes més estables i la contractació de personal de suport.
Una campanya comunicativa a l'inici de cada curs amb les famílies per informar del funcionament de les activitats i el sistema de transport en bus previst, i presentant i afavorint el coneixement directe de plantilla contractada.
Una tasca de seguiment per part de l'Associació de Pares i Mares (APPI), que preveia l'observació i la col·laboració amb les activitats per garantir-ne la qualitat.
Una avaluació anual que inclou la satisfacció de les famílies i les competències adquirides pels infants.

L'Ajuntament valora que l'experiència ha contribuït al reconeixement i el valor de les AEC, ha facilitat l'establiment de col·laboracions amb entitats de l'entorn, ha accentuat el lideratge de l'administració local, ha promogut la participació d'altres professionals a les escoles, ha creat horaris escolars més dinàmics, ha afavorit un treball docent més interactiu i ha donat una resposta més equitativa a les necessitats de les famílies.

Actualment, a Matosinhos les noves tecnologies tenen un paper molt destacat en el currículum local d'AEC, a través d'un programa d'alfabetització digital que inclou les àrees d'informàtica, programació i robòtica. Es fan tallers de Scratch i programació, robòtica, informàtica musical, univers i viatges en 3D, disseny i impressió 3D, il·lustració digital, realitat virtual i cinema. La impressió 3D, el cinema d'animació o la simulació hologràfica s'aplica al patrimoni de la ciutat.

Els tallers sobre Educació Física i Esports locals, Música, Arts, Teatre, Ciència i Escacs s'enriqueixen també amb l'ús de les noves tecnologies.

Acte de presentació
del currículum local
AEC en el curs escolar
2019-2020
a Matosinhos.

Câmara Municipal de Cascais

La Câmara Municipal de Cascais destaca per desenvolupar una política educativa molt activa, reforçada pel fet de tenir un contracte interadministratiu des de 2015 amb el Ministeri d'Educació pel qual se li delegen competències ampliades en l'àmbit educatiu (quinze ciutats del país tenen aquest tipus de contracte). Cascais ha tingut tradicionalment un rol promotor en la xarxa internacional de ciutats educadores (Cascais és ciutat educadora des de 1997). Actualment, té també el segell de ciutat amiga de la infància i treballa per fer més «jugables» tots els espais urbans.

Pel que fa a les AEC, Cascais va endegar l'any 2016 un procés de renovació de la metodologia pedagògica de les AEC que intenta conjugar els objectius d'Escola a Temps Complet amb el de ciutat educadora i ciutat jugable.

Amb aquest objectiu, Cascais ha apostat per eliminar les AEC dirigides i amb continguts de tipus acadèmics i substituir-les per temps de tallers d'experimentació a l'entorn i joc lliure. També es preveuen espais de descans per als infants que prefereixin tenir un temps de relaxació.

Aquesta transformació es fa a través d'un conveni entre l'Ajuntament i la Faculdade de Motricidade Humana (FMH) da Universidade de Lisboa i compta amb el vistiplau del Ministeri d'Educació, que posa com a condició que s'avaluïn els beneficis a nivell social, educatiu i de salut abans de decidir una definitiva implementació.

Arran d'aquesta transformació, el programa «Escola a Temps Complet» ha canviat de nom i ha passat a denominar-se «Créixer a Temps Complet», situant el focus no ja en l'escola, sinó en l'infant i el seu procés de desenvolupament.

La decisió d'apostar pel joc ve precedida per la frustració que causava en alguns infants el format sedentari d'algunes activitats AEC a la tarda, fent que no estiguessin receptius a les activitats, sorgissin problemes de comportament a l'aula i no s'assolissin els aprenentatges previstos. La percepció per part de l'Ajuntament i les direccions escolars era que en aquestes condicions les activitats no tenien prou qualitat i provocaven molta saturació en els infants.

Amb la transformació proposada, es pretén que els infants recuperin el domini del seu temps i dels espais decidint què volen fer i recuperar el potencial educador del joc. La proposta destaca que el joc permet desenvolupar competències d'autonomia, emprenedoria, creativitat i habilitats socials i comunicatives. A més, el joc permet integrar millor l'alumnat immigrant i l'alumnat amb necessitats educatives especials.

L'aposta pel joc no precisa d'espais especials, sinó de la naturalització dels espais existents: els espais són humanitzats i condicionats, especialment els exteriors, amb elements naturals com aigua, arbres, pedres... Es posen en valor els espais d'esbarjo, els parcs infantils, les ludoteques i les ludobiblioteques de la ciutat, creant una estratègia educativa local a través del joc.

El programa s'acompanya també d'un procés de capacitatció dels educadors i els animadors, impartit amb la Universitat de Lisboa, per tal que la seva actitud no sigui de dirigir, sinó de facilitar als infants que inventin i escullin què volen fer.

Cada agrupament escolar adapta el projecte a la seva escola i el seu entorn. Es fan moltes reunions amb les direccions i les famílies per assolir aquesta adaptació.

La rebuda d'aquest nou programa ha estat molt bona per part de les direccions escolars. En canvi, les famílies han mostrat reticències en relació amb aquest nou model, ja que interpreten que es treu contingut pedagògic a les AEC. Per això, des de l'Ajuntament s'ha optat per informar a les famílies i sensibilitzar-les sobre els beneficis del joc i sobre com contribueix al desenvolupament de les competències i el benestar dels infants. També s'han obert alguns dies a les famílies per facilitar que els pares i les mares juguin amb els fills i les filles i experimentin les propostes de tallers i els espais i els materials de joc. Així mateix, s'han editat materials sobre el valor del joc i propostes de jocs per a infants i famílies. Vegeu, per exemple, l'obra [«Brincar em Cascais»](#).

Per ara, el nou Programa AEC basat en el joc fa 3 anys que s'ha implementat i no es disposa de resultats definitius a nivell d'avaluació, tot i que sí es copsa una disminució de les situacions d'assetjament i d'estrès infantil i una major obertura de l'escola a l'entorn. Sigui com sigui, es considera que l'avaluació requereix que una cohort d'alumnes completi els quatre cursos de 1.º CEB on s'implementa el programa.

A Cascais, cada agrupament escolar adapta el projecte a la seva escola i el seu entorn.

**PROGRAMA CRESCER A TEMPO INTEIRO | ATIVIDADES DE ENRIQUECIMENTO CURRICULAR
(AEC) ANO LETIVO 2019/2020**

AGRUPAMENTOS DE ESCOLAS	ESCOLAS 1º CICLO	ENTIDADES PARCEIRAS	HORÁRIO DE FUNCIONAMENTO AEC	ATIVIDADES	
				TEMPO PARA BRINCAR (Oferta Semanal por Turma)	TEMPO PARA ATELIÊS (Oferta Semanal por Turma)
ALAPRAIA	EB A.H Oliveira Marques	Junta de Freguesia de Cascais Estoril	16h30-17h30	3h - 1º, 2º e 3º anos 2h - 4º ano	2h - 1º, 2º e 3º anos 1h - 4º ano
	EB de Manique	Junta Freguesia de Alcabideche	16h30-17h30		
	EB de Caparide	Junta de Freguesia de São Domingos de Rana	16h30-17h30		
	EB Almada Negreiros	Junta de Freguesia Alcabideche	16h30-17h30		
	EB Hortênsia Diogo Correia	Associação de Pais	16h30-17h30		
ALCABIDECHE	EB Professora Maria Margarida Rodrigues	Junta de Freguesia de Alcabideche	16h30-17h30	2h - 1º e 2º anos 1h - 3º e 4º anos	3h - 1º e 2º anos 2h - 3º e 4º anos
	EB Alto da Peça		16h30-17h30		
	EB Bruno Nascimento		16h30-17h30		
	EB Malangatana		16h30-17h30		
ALVIDE	EB Professor Manuel Gaião	Junta de Freguesia de Cascais Estoril	16h30-17h30	2h - 1º e 2º anos 1h - 3º e 4º anos	3h - 1º e 2º anos 2h - 3º e 4º anos
	EB Alvide	Junta de Freguesia de Alcabideche	16h30-17h30		
	EB de Cascais 4	Junta de Freguesia de Cascais Estoril	16h30-17h30		
AQUILINO RIBEIRO	EB Talaide	Centro Social e Paroquial de Nossa Senhora da Conceição de Abóboda	16h00-17h00	3h - 1º e 2º anos 2h - 3º e 4º anos	2h - 1º e 2º anos 1h - 3º e 4º anos
CARCAVELOS	EB Lombos	Junta de Freguesia de Carcavelos Paredo	16h00-17h00	1h - 1º, 2º, 3º e 4º anos	4h - 1º, 2º e 3º ano 2h - 4º ano
	EB Sassoeiros		16h00-17h00		
	EB Arneiro		16h00-17h00		
	EB Carcavelos 1		16h00-17h00		
	EB Rebelva		16h00-17h00		
CASCAIS	EB Aldeia de Juso	Grupo Desportivo Recreativo e Cultural da CHESOL	16h00-17h00	3h - 1º e 2º anos 1h - 3º e 4º anos	2h - 1º, 2º, 3º e 4º anos
	EB Areia Guincho	Junta de Freguesia de Cascais Estoril	16h00-17h00	3h - 1º e 2º anos 2h - 3º e 4º anos	2h - 1º e 2º anos 1h - 3º e 4º anos
	EB Branquinho da Fonseca	Junta de Freguesia de Cascais Estoril	16h00-17h00		
CIDADELA	EB José Jorge Letria	Junta de Freguesia de Cascais Estoril	16h30-17h30	2h - 1º, 2º, 3º e 4º anos	3h - 1º e 2º anos 1h - 3º e 4º anos
	EB Malveira da Serra	AISA - Associação de Apoio Social Nossa Senhora da Assunção	16h30-17h30		
	EB Cobre	Junta de Freguesia de Cascais Estoril	16h30-17h30		

FREI GONÇALO AZEVEDO	EB Padre Andrade	Santa Casa da Misericórdia de Cascais	16h00-17h00	4h - 1º e 2º anos 2h - 3º e 4º anos	1h - 1º, 2º, 3º e 4º anos
	EB Abóboda 2	Junta de Freguesia de São Domingos de Rana	16h00-17h00		
	EB Tires 2	O Nosso Sonho - Cooperativa de Ensino e Solidariedade Social, CRL	16h00-17h00		
	EB de Trajouce	Santa Casa da Misericórdia de Cascais	16h00-17h00		
	EB Rômulo de Carvalho	IDEIA - Instituto para o Desenvolvimento Educativo Integrado na Acção	16h00-17h00		
IBN MUCANA	EB Fernando José dos Santos	Associação de Pais	16h00-17h00	3h - 1º, 2º e 3º anos 2h - 4º ano	2h - 1º, 2º e 3º anos 1h - 4º ano
	EB Fernando Teixeira Lopes	Junta de Freguesia de Alcabideche	16h00-17h00		
	EB Raul Lino	Junta de Freguesia Cascais Estoril	16h00-17h00		
	EB Fausto Figueiredo		16h00-17h00		
MATILDE ROSA ARAÚJO	EB António Torrado	O Nosso Sonho - Cooperativa de Ensino e Solidariedade Social, CRL	16h00-17h00	3h - 1º e 2º anos 2h - 3º e 4º anos	2h - 1º e 2º anos 1h - 3º e 4º anos
	EB Tires	Horizonte - Cooperativa de Solidariedade Social e Ensino CRL	16h00-17h00		
	EB Padre Agostinho da Silva	Centro Social e Paroquial de São Domingos de Rana	16h00-17h00		
	EB S. Domingos de Rana 1		16h00-17h00		
	EB Parede 4	Horizonte - Cooperativa de Solidariedade Social e Ensino CRL	16h00-17h00		
PAREDE	EB Afonso do Paço	ABLA - Associação de Beneficência Luso Alemã	14h30-15h30 / 16h00-17h00	2h - 1º e 2º anos 1h - 3º e 4º anos	3h - 1º e 2º anos 2h - 3º e 4º anos
	EB Murtal				
	EB S. Domingos de Rana 2				
S. JOÃO DO ESTORIL	EB S. João do Estoril	Junta de Freguesia de Cascais Estoril	16h30-17h30	2h - 1º e 2º anos 1h - 3º e 4º anos	3h - 1º e 2º anos 2h - 3º e 4º anos
	EB Galiza 1	Santa Casa da Misericórdia de Cascais	16h30-17h30		

Font: Câmara Municipal de Cascais. →

Câmara Municipal de Ílhavo

La **Câmara Municipal de Ílhavo** és l'entitat promotora de les AEC del seu territori des de l'inici de la implementació de l'Escola a Tempo Inteiro, en aliança amb els diferents agrupaments escolars. El curs 2018-2019, la Câmara Municipal de Ílhavo va decidir renovar les activitats AEC que organitza per a les escoles, per tal d'augmentar-ne la qualitat, la diversitat i la vessant lúdica de les activitats. Així, per una banda manté la seva oferta en les àrees d'esports, expressions i música, considerant que han demostrat ser un actiu pel que fa al desenvolupament d'aprenentatges i adquisició de competències diverses per part dels infants.

Al mateix temps, la Câmara decideix modernitzar el ventall d'activitats possibles i n'introdueix algunes de noves, destinades a reforçar la vessant lúdica i tecnològica de les activitats. Les activitats noves introduïdes, que il·lustren el procés de millora que s'està incloent en les AEC, són les següents:

«Ciència en joc»

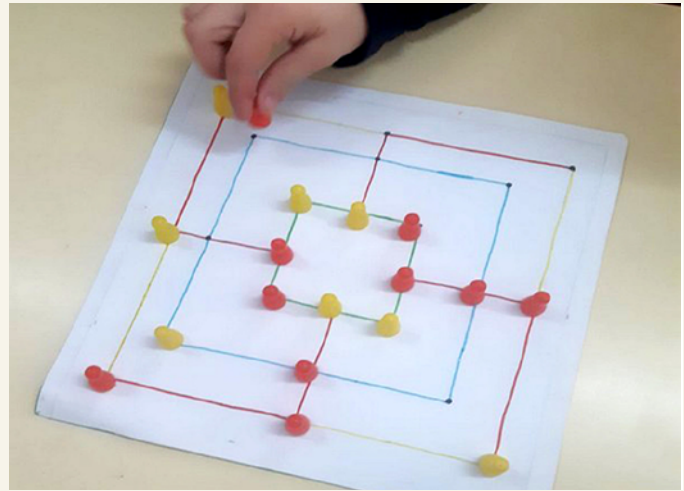
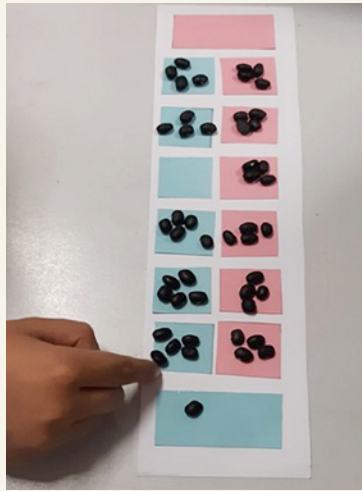
Tallers diversos amb l'objectiu de despertar el gust per a la ciència mitjançant activitats de ciències lúdiques. Mitjançant activitats de caràcter no formal, es pretén transmetre un conjunt d'aprenentatges i habilitats considerats essencials, com ara l'observació i el pensament crític. Tenint en compte el caràcter lúdic de l'AEC, la selecció dels tallers s'adapta a les edats, els espais i el context local i s'organitza en tres temes: la màgia de les coses, jocs científics i «les mans a la massa».

«Digital(ment)»

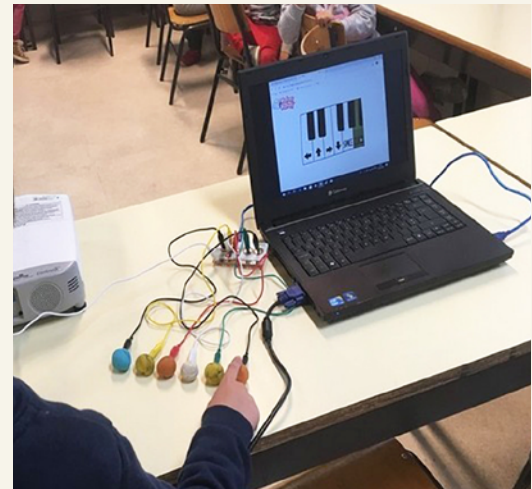
Té l'objectiu de proporcionar aprenentatges d'alfabetització digital i de pensament computacional des d'un vessant lúdic. Sorgeix a partir de detectar la importància creixent que adquireixen les competències digitals. Al llarg del curs els infants utilitzen i creen diversos recursos digitals.

«Jocs de pensament i estratègia»

Activitats que promouen el coneixement de jocs de taula de diferents èpoques i cultures diferents que permetin desenvolupar, jugant, habilitats com la planificació, la memòria, el raonament, el pensament estratègic, el treball col·laboratiu i el desenvolupament de la motricitat fina.

Les noves activitats introduïdes per la Câmara Municipal de Ílhavo il·lustren el procés de millora que inclouen les AEC.

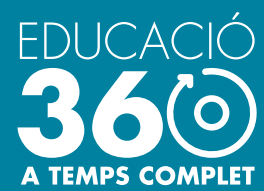
Glossari

- 1.º CEB** *Primer Ciclo do Ensino Básico*. Cicle inicial d'Educació Primària Obligatoria, que comprèn quatre cursos, dels 6 als 9 anys d'edat.
- AAAF** *Atividades de Animação e de Apoio à Família*. Activitats destinades a assegurar l'acompanyament dels infants en l'etapa de Preescolar abans o després del període diari d'activitat educativa als jardins d'infància (escoles bressol) i durant les èpoques sense activitat lectiva.
- AE** *Agrupamento de Escolas*. Les AE són una unitat organitzativa composta per centres educatius de diferents etapes educatives, inclosa l'Educació Infantil, que comparteixen i desenvolupen un projecte pedagògic comú. Poden ser agrupaments horitzontals (formats per centres educatius del mateix cicle o nivell) o verticals (el cas més habitual, formats per centres educatius de diferents cicles o nivells). Una AE disposa d'un òrgan d'administració, gestió i direcció comú, ubicat al centre educatiu que fa de seu principal. Pràcticament totes les escoles de Primària i Secundària de Portugal estan integrades en una AE.
- AEC** *Atividades de Enriquecimento Curricular*. Les AEC són activitats que les escoles de 1r cicle d'educació bàsica (1.º Ciclo do Ensino Básico) han d'oferir obligatòriament com a complement del seu temps lectiu, amb un màxim de 5 hores setmanals els dos primers cursos i 3 hores els dos últims cursos. L'assistència a les AEC és opcional per part de l'alumnat, però les escoles les han d'oferir obligatòriament. Les AEC són gratuïtes per a les famílies i desenvolupen competències esportives, artístiques, científicotècniques, de vinculació amb l'entorn, comunitàries i de civisme. El concepte d'Escola a Temps Complet a Portugal equival a les escoles amb AEC.
- APEE** *Associação de Pais e Encarregados de Educação*. Associacions de pares i mares, famílies i tutors legals de l'alumnat.
- CC** *Comissão Coordenadora de la Direção-Geral da Educação*. Òrgan oficial encarregat de l'avaluació anual de la implementació de les AEC i del desenvolupament de l'Escola a Temps Complet a Portugal. Està formada per dos representants de cada un dels següents òrgans: Direcció General d'Educació (DGE); Direcció General d'Administració Escolar (DGAE); Direcció General d'Establiments escolars (DGEstE); Institut de Gestió Financera d'Educació,
- CAF** *Componente de apoio à família*. Servei de guarda i cura dels infants destinat a garantir l'acompanyament de l'alumnat de 1.º CEB abans i després del temps lectiu i del temps AEC, així com durant els períodes sense activitat lectiva.
- DGE** *Direção-Geral da Educação do Ministério da Educação e Ciência*.
- DGEEC** *Direção-Geral de Estatísticas da Educação e Ciência do Ministério da Educação e Ciência*.
- ENA** *Escola Não Agrupada*. Denominació que prenen les escoles que no formen part de cap agrupament escolar (AE). Actualment són casos molt minoritaris.
- EP** *Entidade Promotora*. Entitat que rep finançament del Ministeri d'Educació de Portugal per promoure un Programa d'AEC en una o diverses AE o ENA. Poden ser entitats promotores els Ajuntaments (autarquias, câmaras municipais), les APEE, les IPSS, els AE i les ENA.
- IPSS** *Instituição Particular de Solidariedade Social*. Entitats sense ànim de lucre i no governamentals que desenvolupen una missió social.
- NEE** *Necessidades Educativas Especiais*. Categorització de l'alumnat que requereix un suport educatiu especial, especificat en un PEI.
- PEI** *Programa Educativo Individual*. Programa educatiu personalitzat per a l'alumnat amb NEE.
- PTT** *Professor Titular de Turma*. Professor tutor d'un grup-classe en una escola.

Documentació consultada

- Helena Almeida** (2017), «Escola a tempo inteiro em Portugal. Um analisador da política educativa». *European Journal of Education Studies*, vol. 3, issue 9.
- Assessoria Técnica e Científica do Conselho Nacional de Educação-CNE** (2017), «Organização escolar: os agrupamentos. Conselho Nacional de Educação (CNE)». →
- Assessoria Técnica e Científica do Conselho Nacional de Educação-CNE** (2017), «Organização escolar: o tempo. Conselho Nacional de Educação (CNE)». →
- Maria Cecília Bocchio** (2016), «Política de Agrupamento de Escolas: Mutação ou “morte” do trabalho do Diretor de escola?», *Rev. Port. de Educa o* (Braga, juny), vol. 29, n m. 1.
- Neusa Castanheira, Manuela Gonçalves** (2016), «Os Municípios e as AEC: Tendências Descentralizadoras da Política Educativa em Portugal». *REICE. Revista Iberoamericana sobre Calidad, Eficacia y Cambio en Educación*, 14 (1), p. 65-81.
- Comissão Coordenadora das AEC** (2017), «Relatório de acompanhamento 2016-2017». Direção-Geral da Educação. →
- CONFAP** (Confederação Nacional das Associações de Pais) (2010), «Relatório de Acompanhamento. Programa de Actividades de Enriquecimento Curricular. Análise e Contributos». →
- Rosa Marina Dias Neves de Jesus Santos** (2014), «A Influ ncia da Prática de Actividades Extracurriculares no Autoconceito, na Autorregulação das Aprendizagens e na Qualidade de Vida de Crianças dos Terceiro e Quarto Ano de Escolaridade». Universidade de Coimbra. Faculdade de Psicologia e de Ciências da Educação.
- FENPROF**, Federação Nacional dos Professores (2020), «AEC em tempo de COVID-19» (31 de mar ). →
- Isabel Fialho** (coord) (2013), *Avaliação Externa do Programa das Actividades de Enriquecimento Curricular no 1.  Ciclo do Ensino Básico*. Universidade de Évora-CIEP.
- Ana Mouraz, Ana Vale e Jorge Martins** (2012), «Actividades de enriquecimento curricular: O difícil equilíbrio entre a resposta social e a qualidade educativa». *Configura  es. Revista de Sociologia* (outubro). Políticas Públicas. **Mouraz**
- Carlos Neto e Federico Lopes** (2017), *Brincar em Cascais*. Câmara Municipal de Cascais
- OCDE** (2019), «Country note. Portugal». →
- Correia Pinto** (2019), «A Escola a Tempo Inteiro em Matosinhos: dos desafios estruturais   aposta na formação dos professores das AEC-Actividades de Enriquecimento Curricular». *Ozarfaxinars*, n m. 13.
- Carlos Pires** (2012), «A “escola a tempo inteiro”-operacionalização de uma política para o 1.é Ciclo do ensino básico. Uma abordagem pela análise das políticas públicas». Doutoramento em Educação, Administração e Política Educacional.
- Carlos Pires** (2013), «A retórica do “não-formal” e a expansão da “forma escolar” na política de escola a tempo inteiro». Escola Superior de Educação de Lisboa-Centro Interdisciplinar de Estudos Educacionais.
- Carlos Pires** (2019), «O estudo da Escola a Tempo Inteiro em Portugal a partir do campo teórico da Administração Educacional». Escola Superior de Educação do Instituto Politécnico de Lisboa.
- Jorge Soares, Hélio Antunes** (2020), «Projetos de enriquecimento curricular de actividades físicas e desportivas em escolas públicas de Portugal». *Revista Movimento*, v. 26.
- Web Direção-Geral da Educação > AEC-Actividades de Enriquecimento Curricular**. →
- Web Direção-Geral de Estatísticas da Educação e Ci ncia (DGEEC)**. →

educacio360.cat
info@educacio360.cat

